FÖLDES ISTVÁN

Az új gazdasági mechanizmus működésének fontosabb szabályai

Gazdasági életünk kiskönyvtára

Kossuth

FÖLDES ISTVÁN

AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS MŰKÖDÉSÉNEK FONTOSABB SZABÁLYAI

GAZDASÁGI ÉLETÜNK KISKÖNYVTÁRA

FÖLDES ISTVÁN

AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS MŰKÖDÉSÉNEK FONTOSABB SZABÁLYAI

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1967

ELŐSZÓ

A párt Központi Bizottsága 1966 májusában mintegy kétéves előkészítő munka után határozatot hozott a gazdasági mechanizmus, ezen belül a gazdaságirányítás rendszerének reformjáról, s ezt a döntést az MSZMP IX. kongresszusa is megerősítette. A kongresszus határozata szerint „A reform fő célja, hogy erősítse szocialista rendszerünket, segítse a szocialista társadalom teljes felépítését, kibontakoztassa a szocialista tervgazdálkodás előnyeit, lehetővé tegye gazdaságpolitikánk következetesebb megvalósítását."*

A párt Központi Bizottságának határozata és irányelvei alapján a különböző állami szervek elkészítették és a kormány, illetve a kormány Gazdasági Bizottsága elé terjesztették az új gazdasági mechanizmus működését szabályozó tervezeteket. Az új gazdasági mechanizmus a gazdaságirányítás egész rendszerét megváltoztatja. Ennek megfelelően igen széles körű jogalkotó munkára volt szükség, mindenekelőtt az új gazdasági mechanizmus működésének általános szabályait kellett kormányhatározatokba foglalni. Az e tárgyban 1966 végén és 1967 első félévében hozott kormányhatározatok közös vonása, hogy az MSZMP Központi Bizottságának és a párt IX. kongresszusának határozatait konkretizálva, továbbfejlesztve (néhány részkérdésben a munka közben feltárult összefüggéseknek, követelményeknek megfelelően módosítva) meghatározzák az új gazdasági mechanizmus működésének a gazdálkodás különböző szféráiban érvényes szabályait. E több évre érvényes alaphatározatokat követően a jogalkotó munka mintegy második lépcsőjeként –

* Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1967. 467. old.

az 1968., illetve az 1968–1970. évi népgazdasági tervekkel szoros kapcsolatban – határozzák meg a közgazdasági szabályozó eszközöknek ezekben az években érvényes konkrét mértékét. Ez a rendeletalkotó munka az alaphatározatokra épül. Ebből következik, hogy az 1968. január elsejétől érvényes konkrét gazdálkodási feltételek megértése, a közgazdasági szabályozó eszközök helyes alkalmazása megköveteli és feltételezi a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló alapvető kormányhatározatok ismeretét. A Kiadó ehhez kíván segítséget nyújtani a határozatok ismertetésével és indokolásával.

A könnyebb áttekintés érdekében e határozatokat nem a döntések időrendi sorrendjében, hanem témakörönként összevonva, csoportosítva ismertetjük, a függelékben pedig közöljük az egyes fejezetekre vonatkozó rendeletek pontos címét és számát.

I

A NÉPGAZDASÁGI TERVEZÉS

Az új gazdasági mechanizmusban lényegesen megváltozik a népgazdaság tervezése. *A reform alapvető vonása a népgazdaság tervszerű központi irányításának és az áruviszonyok, a piac aktív szerepének szerves összekapcsolása.* E kapcsolatot az új gazdasági mechanizmus úgy teremti meg, hogy egyfelől továbbra is központilag – a népgazdasági tervekben – döntenek a gazdaságfejlesztés fő céljairól és arányairól, s ugyancsak központilag, a terv szerves részeként határozzák meg azokat a gazdasági szabályozó eszközöket, amelyek a népgazdaság fejlődését a terv által megjelölt irányba terelik. Másfelől ezt a célt szolgálja az is, hogy a szocialista gazdaság új mechanizmusában tág tere lesz a piaci mechanizmus működésének, az eladók és a vevők közötti valóságos árukapcsolatoknak.

Látható tehát, hogy az új gazdasági mechanizmusban is a terv képezi a központi irányítás alapját. Megszűnik azonban a népgazdasági terv vállalatokra történő lebontása, vagyis a terv a kormány és a gazdaságirányító szervek feladatait határozza meg, kötelező döntéseket csak ezekre nézve tartalmaz. A másik fontos különbség az, hogy a gazdasági szabályozó eszközök összehangolt rendszere a népgazdasági terv szerves részévé válik.

A népgazdasági tervnek biztosítania kell a gazdaságpolitika alapvető céljainak megvalósítását, a népgazdaság tervszerű és hatékony fejlesztését. *A népgazdasági terv tehát a gazdasági irányítás új rendjében a párt, a kormány gazdaságpolitikája konkretizálásának fő eszköze, a gazdaság központi irányításának alapja.* A népgazdasági terv megvalósítását az új gazdasági mechanizmus a tervlebontás helyett döntően a gazdasági szabályozás rendszerére alapozza. A vállalatok a népgazdasági tervben foglalt célok és szabályozó eszközök figye-

lembevételével önállóan készítik el terveiket. Ezekből az alapelvekből kiindulva hozott határozatot a kormány Gazdasági Bizottsága a *népgazdasági tervezés új rendjéről.*

A TERVEZÉS FŐ JELLEMZŐI

A határozat kimondja, hogy *a népgazdasági terv állami terv,* amely meghatározott időszakra kifejezi a gazdaságpolitikát, kijelöli a kormány, a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek és a bankrendszer tevékenységének egységes és összehangolt kötelező *irányát,* a gazdaságirányítás alapjául szolgáló *célokat* (mindenekelőtt a fejlődés ütemét, a fő irányokat, a fejlesztés alapvető társadalmi és műszaki-gazdasági feladatait), valamint a célokkal összehangolt fő *szabályozó eszközöket,* alkalmazásuk irányelveit és fő számszerű mértékeit.

A népgazdasági terv kidolgozása során elemezni kell a gazdasági fejlődést, a fejlesztés lehetséges irányait, mérlegelve, hogy a különböző *variánsok* közül melyik alkalmasabb a gazdaság gyors növekedésének elősegítésére, figyelembe véve a népgazdaság belső arányait és egyensúlyát. A túlságosan részletekbe menő tervezéstől megszabadulva reális követelmény, hogy a javaslatok *tudományosan megalapozottabbak* legyenek, s a tervezés már az előkészítés időszakában aktívabb hatást gyakoroljon a gazdaságpolitikai döntésekre.

A gazdasági fejlődés elemzése, a fejlesztés külső és belső feltételeire vonatkozó prognózisok készítése, a különböző fejlesztési variánsok, és általában a tervelgondolások folyamatos és végső koordinálása eredményeként elkészülő népgazdasági terv a kormány és a gazdaságirányító szervek számára a gazdaságirányítás alapja. A gazdaság irányítása természetesen szélesebb körű tevékenység, mint a tervezés. A *tervezés* ugyanis – egy meghatározott időszakra vonatkozóan – átfogóan, főbb elemeiben szabja meg a gazdaságpolitika megvalósításának céljait, jelöli ki a közgazdasági szabályozó eszközöket; a *gazdaságirányítási rendszer* viszont folyamatos tevékenység, amely a tervre támaszkodva mindenekelőtt a gazdasági szabályozás rendszerével, de szükség szerint közvetlen utasítással (a tulajdonosi és hatósági jogok gyakorlása útján) gondoskodik a tervben megjelölt célok megvalósításáról.

Az új gazdaságirányítási rendszerben a népgazdasági terv nem

szabja meg utasításként – a tervlebontás rendszerén keresztül – a vállalatok teendőit, s még kevésbé szolgál arra, hogy a vállalatok és a vállalatok vezetőinek munkáját a népgazdasági tervből származtatott részmutatók teljesítése alapján értékeljék. A népgazdasági terv megvalósításáról elsősorban a szabályozás rendszere gondoskodik, amely a népgazdasági céloknak megfelelően alakítja a vállalatok működésének feltételeit és szabályait. Ilyen viszonyok között a népgazdasági terv azonkívül, hogy alapul szolgál a gazdaságirányító szervek intézkedéseihez, egyben orientálja is a vállalatokat. A népgazdasági terv és indokolása, a tervről kiadott hivatalos tájékoztatók, valamint a nyilvánosságra hozott gazdasági szabályozók (például a bank által meghirdetett hitel- és kamatfeltételek) alapján mérik fel a vállalatok működésük feltételeit, s készítik el saját terveiket.

HOSSZÚ ÉS KÖZÉPTÁVÚ TERVEK, ÉVES TERVEK

A népgazdaság tervszerű irányításának fontos feltétele, hogy a párt és az állam vezető szervei *hosszabb időre előre lássák* a főbb társadalmi-gazdasági folyamatok alakulásának tendenciáit, *néhány évre előre* pontosabban is felmérjék a fejlődés mértékét, arányait és *állandóan figyelemmel kísérjék* a gazdasági élet alakulását. A különböző időtartamú tervekben természetesen eltérő súllyal szerepelnek ezek a feladatok.

A tervezés új rendje kedvezőbb lehetőséget teremt a *különböző időtartamú tervek összehangolására,* s arra is, hogy végrehajtásuk egységes rendszert alkosson, amelyben a hosszabb időszakra szóló terv irányelveket ad a rövidebb időszakú tervezés számára.

A Gazdasági Bizottság határozata ennek megfelelően szabta meg a hosszú, a középtávú és az éves tervek tartalmi követelményeit és kidolgozásuk módját.

A hosszú távú (általában 15 éves) *terv* rendeltetése, hogy tudományos elemzések alapján felvázolja a legfontosabb társadalmi-gazdasági folyamatok és a műszaki fejlődés alakulásának fő tendenciáit, s ennek alapján kitűzze a népgazdaság fejlesztésének, a nemzetközi kapcsolatok bővítésének, a lakosság életkörülményei javításának hosszú távra érvényes alapvető céljait. Eszerint a hosszú távú terv a következő kérdéscsoportokra terjed ki: a népgazdaság általános

fejlődési üteme és fő arányai; a termelési viszonyok továbbfejlesztése; a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő hosszú távú elgondolások; a népgazdaság fejlődését és szerkezetét lényegesen befolyásoló ágazatok bővítése; a lakosság életkörülményeinek javítása, a szakemberképzés, a szociális, kulturális és kommunális ellátás, a lakásépítés; az ország területi fejlesztésére vonatkozó főbb elgondolások.

A középtávú (ötéves) *tervet*, a hosszú távú terv követelményeit figyelembe véve – esetleg a tapasztalatok alapján módosítva – a társadalmi, gazdasági és műszaki folyamatok alapos tanulmányozásával, a piaci viszonyok messzemenő figyelembevételével kell kidolgozni. Az ötéves tervezés során kell kialakítani – illetve módosítani – a vállalatok működési feltételeit, a piaci szabályozó eszközök rendszerének alapvető, több éves hatást kifejtő és több évig érvényes elemeit.

Az ötéves terv tartalmazza az előirányzott fejlődés legfontosabb sajátosságait, *a társadalmi termék*, *a nemzeti jövedelem* növekedési ütemét, a nemzeti jövedelem felhasználásán belül a *fogyasztás és a felhalmozás arányát*, valamint *a termelési viszonyok* fejlesztésével kapcsolatos elgondolásokat. A *népgazdaság főbb ágai* fejlődésének jellemzésére a terv kiterjed a népgazdasági ágakon belüli legfontosabb célokra, szerkezeti változásokra, a műszaki fejlesztés fő irányaira, a beruházások összelőirányzatára, valamint a legfontosabb ágazatok és célok szerinti megoszlására. Tartalmazza a *nemzetközi kapcsolatok* fejlesztésére, a külkereskedelem szerkezeti változására, a fizetési mérleg egyensúlyának biztosítására vonatkozó előirányzatokat. Az ötéves terv irányozza elő a *foglalkoztatottság és az életszínvonal* alakulását, a lakosság fogyasztását, szociális, kulturális, kommunális és egészségügyi ellátását, valamint a lakásépítés alakulását. Az ötéves terv szerves része az állami tartalékok alakulásának előirányzata, valamint a termelőerők területi fejlesztési céljainak, s a *telepítési politikának* irányelvei.

A tervcélok megvalósítását szolgáló *eszközök*, a gazdasági szabályozás irányelvei sorában az ötéves terv előírja: az *egyedi nagyberuházásokat*, *a beruházási célcsoportokat* és az egyéb központi fejlesztési programokat; *az árpolitika és az árszabályozás irányelveit*, az árarányokat; *a külkereskedelmi szabályozás irányelveit*, az egységes külkereskedelmi árszorzókat, a kereskedelmi és vámpolitika irányelveit; *a pénzügyi politika irányelveit*, ezen belül például a vállalati

jövedelemelvonás és alapképzés irányelveit és fő arányait; *a hitelpolitikai irányelveket*, viszonylag tág határok között a hitellehetőségek népgazdasági ágankénti megoszlását, ezen belül a tervnek megfelelően néhány kiemelt ágazat és konkrét fejlesztési cél előirányzatait; a munkaerő-gazdálkodás, a bérpolitika és általában az *életszínvonal* tekintetében a tervben szereplő célok megvalósítására vonatkozó irányelveket, valamint az *ország különböző területeinek fejlesztését segítő eszközöket* és intézkedéseket.

A rövid távú (éves) *terv* az ötéves tervben meghatározott gazdaságpolitikai célokat, a gazdasági helyzet alakulásának folyamatos elemzését veszi alapul. Kifejezi a gazdaságpolitikának az adott évre jellemző sajátosságait, megteremti a gazdasági egyensúly feltételeit.

A gazdasági folyamatok éves szabályozásának fő eszközei: az állami költségvetés, a hitelpolitika igazítása a konkrétan kialakuló feladatokhoz, az árrendszer alapjait nem érintő árpolitikai intézkedések, az életszínvonal-emelkedés évi ütemének meghatározása, a termékforgalommal kapcsolatban esetleg szükségessé váló adminisztratív rendelkezések, a népgazdasági egyensúly érdekében szükséges időszaki utasítások meghatározása stb.

A különböző időtartamú tervek közötti *folyamatosság és a zökkenőmentes átmenet* biztosítására a hosszú távú tervet minden ötéves időszak befejeztével célszerű felülvizsgálni, és további öt évvel kiegészíteni. Így a hosszú távú tervezés a középtávú tervek számára legalább 5–10 éves előrelátást tesz lehetővé. Az ötéves tervet nem lenne célszerű minden éves terv készítésekor újabb évvel „meghosszabbítani", a folyamatosság azonban megköveteli, hogy általában a tervidőszak harmadik évében értékeljék a terv teljesítését, alakítsák ki a következő ötéves terv fő koncepcióját, s határozzák meg a következő ötéves tervidőszakra áthúzódó legfontosabb nagyberuházásokat.

A különböző időtartamú tervek egységes rendszere tehát eleven, a gazdasági élettel együtt fejlődő rendszer, amely a konkrét gazdaságpolitika s a jövő gazdasági fejlődésre vonatkozó elképzelések hű kifejezője.

KÖZPONTI FEJLESZTÉSI PROGRAMOK

A népgazdaság fejlesztése szükségessé teszi, hogy a különböző időtartamú terveken kívül egyes területekre *központi fejlesztési programok is készüljenek*. Ilyen programot dolgoznak ki például több gazdasági ágazat egybehangolt nagyarányú fejlesztésére vagy valamely termelőágazat fejlesztésére, ha az a népgazdaság többi területén is számottevő változást követel meg, vagy valamilyen fontos új technikai irányzat érvényesülésének segítésére. Központi fejlesztési program készítése válhat szükségessé az ország valamely területének, vagy a nem termelő ágazatok egyikének nagyarányú fejlesztése érdekében is. A kidolgozott programok alapját részletes *műszaki-gazdasági koncepciók* képezik.

Az Országos Tervhivatal, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság és az ágazati minisztériumok által kidolgozott programjavaslatokat – megfelelő egyeztetés után – a Gazdasági Bizottság hagyja jóvá. A központi fejlesztési programok jóváhagyása a folyamatban levő közép- és hosszú távú tervekkel egybehangoltan történik. A programjavaslattal együtt dolgozzák ki a népgazdasági terv és a megvalósítását szolgáló közgazdasági, pénzügyi szabályozó eszközök esetleg szükségessé váló módosítását is.

A kormány jóváhagyásával meghatározzák a központi fejlesztési programok végrehajtásához szükséges központi eszközöket, az esetleges állami preferenciákat, kijelölik a végrehajtásért felelős szervezetet és vezetőjét, s előírják e szervezet beszámolási kötelezettségét. Minden ilyen program végrehajtásának irányítására tárcaközi bizottság alakul a kormány egyik tagjának vezetésével.

A TERVEZŐMUNKA MEGSZERVEZÉSE

A tervezőmunka mint folyamat magában foglalja a tervek előkészítését, kidolgozását és folyamatos tökéletesítését. A tervek kidolgozását az *Országos Tervhivatal* (továbbiakban OT) irányítja. Az OT felelős a tervjavaslat gazdasági tartalmáért, a gazdaság gyors növekedését és egyensúlyát biztosító fő arányok kialakításáért, a célok és a megvalósításukat szolgáló gazdasági eszközök összehangolásáért.

A tervezőmunkához az OT felhasználja a statisztikai szervektől,

a pénzügyi, és a bankrendszertől és más forrásokból nyert információkat, elemzéseket, a minisztériumok és az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (továbbiakban OMFB) által kidolgozott műszaki-gazdasági koncepciókat az egyes ágazatok fejlesztésére és a gazdasági szabályozó eszközök alkalmazására a különböző szervek, vállalatok által készített javaslatokat stb. Egyes témák kidolgozására az OT bizottságokat szervezhet, szakembereket bízhat meg.

Az ágazati és felügyeletet gyakorló minisztériumok és az OMFB a hosszú és középtávú tervezés számára egy-egy témát átfogó komplex műszaki-gazdasági koncepciókat, fejlesztési javaslatokat készítenek (ezen belül külön javaslatokat az egyedi nagyberuházásokra és a célcsoportos beruházásokra). Az OT messzemenően támaszkodik e műszaki-gazdasági koncepciókra, kezdeményezi ezek kidolgozását, s információkkal folyamatosan segíti is a munkát, illetve részt vesz a koncepciók elbírálásában. Az ágazati miniszterek felelősek az irányításuk alatt álló ágazat korszerű és gazdaságos fejlesztéséért, javaslataik műszaki-gazdasági megalapozottságáért és összehangoltságáért, a várható gazdasági hatások reális feltárásáért.

A bel- és külkereskedelem mindenekelőtt a piacok felmérésén alapuló kereskedelempolitikai javaslatokkal, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztését célzó elgondolások kidolgozásával segíti a tervezést.

A funkciójuk szerint illetékes minisztériumok, főhatóságok (Pénzügyminisztérium, Munkaügyi Minisztérium, Országos Anyag- és Árhivatal) *és a bankok* a tervezés során javaslatot készítenek a gazdasági szabályozás eszközeire. E szervek vezetői felelősek a javaslataikban szereplő célok és eszközök összehangoltságáért, javaslataik realitásáért. A gazdasági szabályozók végső összehangolására és a népgazdasági tervjavaslattal való egyeztetésére az OT irányításával kerül sor.

A szociális, kulturális, kommunális ágazatokban és általában ott, ahol nem érvényesül a piaci mechanizmus, az irányító minisztériumok az ágazatra vonatkozó politikai irányelvekre, a népgazdaság követelményeire támaszkodva készítik el tervjavaslataikat. Ezeknek az ágazatoknak a működését és fejlesztését az új gazdsági mechanizmusban is alapvetően a költségvetésből finanszírozzák. Ezeken a területeken – a piac korlátozottabb hatása miatt – tehát nagyobb marad a közvetlen utasítások szerepe.

A népgazdasági tervekben szereplő *szövetkezeteket* érintő célok

kialakításába bevonják a szövetkezeti szövetségeket. A szövetkezeti szövetségek az ágazati és funkcionális minisztériumokkal és a bankkal egyeztetett fejlesztési koncepciókat dolgoznak ki a szövetkezetek számára.

A népgazdasági – főként az ötéves – terv készítése során a főbb elgondolásokat és fejlesztési javaslatokat megvitatják *társadalmi szervekkel* (például SZOT, tudományos egyesületek stb.) is.

A területi tervezésnek – mint a népgazdasági tervezés szerves részének – ugyancsak az OT a központja. A tanácsok gazdasági tevékenységéről szóló határozatnak megfelelően fokozzák a tanácsok szerepét területük fejlesztési céljainak kialakításában.

A tervjavaslatot az illetékes szervekkel történő egyeztetés után az OT terjeszti a kormány elé. A hitelpolitikai irányelveket a pénzügyminiszter és az OT elnöke együttesen terjeszti elő.

A TERV JÓVÁHAGYÁSA, VÉGREHAJTÁSA

A népgazdasági terv *állami jóváhagyással* válik kötelezővé. A hosszú távú terv jóváhagyásának módjáról esetenként külön intézkednek. Az ötéves tervet az országgyűlés, az éves tervet a kormány hagyja jóvá.

A népgazdasági terv megvalósításáról az állam a gazdaságirányítás rendszerén keresztül gondoskodik. Az új gazdasági mechanizmusban a gazdasági élet természetének megfelelő, s éppen ezért a tervlebontásnál hatékonyabb eszközök állnak az állam rendelkezésére, hogy a terv szabta irányba terelje a vállalatok tevékenységét. Ilyen eszközök mindenekelőtt a terv részét képező *gazdasági szabályozók* (például a jövedelemelvonás, az adózás rendszere, a vállalati alap képzésének feltételei stb.), valamint az, hogy az állam a költségvetés révén jelentős befolyást gyakorol a piacra. (A költségvetés az állami beruházások és a bankhitel terjedelmének meghatározásával, a költségvetési intézmények személyi és dologi kiadási keretének szabályozásával stb. több területen alapvetően meghatározza a keresletet.) A gazdasági tevékenység feltételeinek jogszabályokkal való megállapítása, valamint az állam tulajdonosi joga alapján kiadott intézkedések (körülhatárolt esetekben operatív utasítások) ugyancsak fontos eszközök a népgazdaság tervszerű arányos fejlődésének biztosítására.

A népgazdasági tervezés szerepének változása, a központi tervek részletezettségének megszűnése, az OT mentesítése a különböző operatív feladatoktól, a nagyszámú termékkel való egyedi központi gazdálkodástól, lehetővé teszi a *tervezőmunka tudományos színvonalának emelését.*

Az új körülmények között a népgazdasági tervezés jobban betöltheti feladatát a gazdaságpolitikai célok, a fő arányok megalapozott kidolgozásában. Azáltal, hogy a népgazdasági tervezésnél a jelenleginél jobban figyelembe veszik a fejlődés tartós tendenciáit, a távlati lehetőségeket, elképzeléseket, mód nyílik a terv több variánsának figyelembevételére. A központi szerveknek a tervezőmunkában megvalósuló munkamegosztása, valamint a népgazdasági és a vállalati tervezés új kapcsolatai célratörőbbé teszik a központi tervezőmunkát, és megteremtik a vállalatok nagyobb önállóságát. A népgazdasági terv, a terv részét képező gazdasági szabályozók, valamint az állam kezében levő egyéb eszközök, a piac hatásaival kiegészülve, lehetővé teszik a népgazdaság tervszerű arányos fejlődését, a szocialista tervgazdaság adta lehetőségeknek az eddigieknél hatékonyabb kihasználását, érvényesülését.

II

AZ ÁRRENDSZER

A tervszerű központi irányítás és az áruviszonyok aktív szerepe az új gazdasági mechanizmusban csak akkor kapcsolódhat szorosan egybe, ha az árak helyesen orientálják és ösztönzik a termelőket és a fogyasztókat a gazdasági döntésekben. Olyan gazdaságirányítási rendszerben – s az új gazdasági mechanizmus ilyen –, ahol a vállalatok nagymértékben érdekeltek a nyereség növelésében, az érdekeltség csak úgy szolgálhatja az egész társadalom érdekeit, ha a termeléshez felhasznált anyagok, gépek, berendezések a társadalom valóságos ráfordításainak megfelelően realizálódnak a termékek áraiban. *Az áraknak elő kell segíteniük a gazdasági erőforrások észszerű felhasználását; a termelés idomulását a szükséglethez, a fizetőképes kereslethez; a korszerű termékek elterjedését; a gazdaságos fogyasztási szerkezet kialakulását; a kereslet és a kínálat egyensúlyát.*

Az árak akkor töltik be ezeket a funkciókat, ha a következő fő tényezők együttes hatásán alapulnak: a *termelés költségei*, a *piacok értékítéletei* és az *állami preferenciák* (az állam gazdaságpolitikai meggondolásokból egyes cikkeket az egyéb tényezők által indokolt ártól eltérő áron bocsát forgalomba). Hogyan érvényesül az új árrendszerben e három tényező?

AZ ÁR ÉS A TERMELÉSI KÖLTSÉG

A kormány Gazdasági Bizottságának határozata szerint az áraknak általában fedezniük kell a termelés (forgalmazás) költségeit és ezen felül tartalmazniuk kell az önálló gazdálkodáshoz elengedhetetlenül szükséges nyereséget (illetve szövetkezeti tiszta jövedelmet) is.

Az árak tehát mindenekelőtt a *közvetlen előállítási költségeket* (anyag-, bérköltség) foglalják magukban, amelyeket az eddig is érvényes kalkulációs előírások szerint kell számításba venni. A vállalati költségek egy része azonban nem közvetlenül kapcsolódik egy-egy termékhez, ezért ezeket – az ún. *rezsiköltségeket* – a kalkulációban a szakmai sajátosságoknak legjobban megfelelő módszerekkel kell az egyes cikkek árában figyelembe venni. Ugyancsak termelési költségek az *amortizációs költségek* (az állóeszközök fizikai elhasználódását és gazdasági elavulási idejét reálisan figyelembe véve), amelyeket új amortizációs kulcsok alapján kell kiszámítani és az áruk árában érvényesíteni. *Felújítási költségek* címén az elmúlt 2–4 évben ténylegesen felújításra felhasznált összegek éves átlagát lehet számításba venni. A *műszaki fejlesztés* és a *garanciális kötelezettségek* fedezetére az új árakban is szerepeltetni kell a műszaki fejlesztési és a garanciális alapot. (A vállalati fejlesztési alap létesítéséről és felhasználásáról szóló határozat lehetővé teszi, hogy a vállalatok a műszaki fejlesztési ráfordításokat ne csak ebből az alapból, hanem a nyereségükből képződő fejlesztési alapból is finanszírozzák.)

Termelési költségnek kell tekinteni és az előbb említett tényezőkhöz hasonlóan kell figyelembe venni az állami központosított tiszta jövedelem egyes formáit is. Ilyen a munkabért terhelő – az összes kifizetett bérköltség 25 százalékát kitevő – *társadalombiztosítási hozzájárulás* és *illetményadó*, valamint az *eszközlekötési járulék*, amely a termelésben lekötött eszközöktől elvárható minimális hatékonyság kifejezője. Ez utóbbi a termelésben lekötött állóeszközök bruttó értékére és a forgóeszközök értékére számítva évi 5 százalékos befizetési kötelezettséget jelent.

Egy-egy termék önköltsége ezekből a tételekből tevődik össze. Látható, hogy ezek nemcsak közvetlen vállalati ráfordításokat tartalmaznak. Az új árrendszerben az önköltség részeként realizálódnak egyes állami befizetések is. A társadalombiztosítási hozzájárulás és az illetményadó önköltségként való figyelembevétele például kifejezi, hogy egy-egy munkás alkalmaztatása – elsősorban a különböző társadalmi-szociális juttatásokon keresztül –, valójában többe kerül az államnak, mint a kifizetett munkabér összege. Az ilyen, kötelező jellegű befizetések előírása a munkaerő takarékos felhasználására is ösztönzi a vállalatokat. Az eszközlekötési járulék önköltséget terhelő tényezőként való figyelembevétele pedig azt fejezi ki, hogy a társadalom nem rendelkezik korlátlanul termelési eszközök-

kel, vagyis létrehozásuk, lekötésük gazdasági erőfeszítést igényel, s ez indokolja, hogy a termékek önköltsége fejezze ki gyártásuk eltérő eszközigényességét.

A termelői áraknak a költségek fedezésén kívül már az induláskor *nyereséget* is kell tartalmazniuk. Az 1968-as induló nyereség minimális mértéke iparáganként (termékcsoportonként) 2 százalék, *a lekötött eszközök értékére* számítva. Az új árakat az eddigiektől tehát az is megkülönbözteti, hogy a nyereség számításánál az *önköltségi elvről* a *termelési ár elvére* térünk át. Az 1968. január elsejéig érvényes árrendszerben az ár és az önköltség viszonyával fejezték ki a termelés jövedelmezőségének mértékét, vagyis az önköltségre annak meghatározott százalékát számították nyereségként. Az új árrendszerben viszont a termelésben lekötött eszközök értéke és a nyereségtömeg viszonya alapján ítélik meg a termelés jövedelmezőségét, s így az árrendezésben is a lekötött eszközök értéke a nyereség vetítési alapja. Az ismertetett tényezőkből összetevődő önköltségre tehát a lekötött eszközérték alapján vetítik a nyereséget. Ezáltal a jövedelmezőséget nem azzal fejezik ki, hogy az ár hány százalék nyereséget tartalmaz (vagy ami ugyanerre utal, hogy a költségszint hány százaléka az árnak), hanem azzal, hogy a befektetett eszközök értéke milyen gyorsan térül meg.

A nyereség rátája (százalékos nagysága) a különböző iparágakban eltérő lesz. Azokban az exportáló iparágakban például, ahol a termelési feltételek a külföldi piacokon elérhető árakhoz képest kedvezőtlenek, ezáltal az exporttevékenység az államnak nem elég jövedelmező, csak minimális nyereség számolható fel. Általános szabály viszont, hogy a gazdaságosan exportáló iparágak megtarthatják az export révén elérhető nyereség nagy részét. Az egyes termékcsoportokban érvényesíthető, az induló árakban figyelembe vehető nyereség nagysága – néhány különösen jövedelmezően exportáló iparág, továbbá néhány alacsony eszközigényes iparág kivételével – a lekötött eszközérték 5 százaléka lesz. Számítások szerint az ipar összes realizált nyeresége 1968-ban valamelyest meghaladja a lekötött eszközök értékének 5 százalékát.

Az önköltség és az előzőek szerint számított nyereség adja az *ipari termelői árat*. (A valóságos termelői ár az áruk egy részének esetében ettől a piac értékítélete vagy valamely állami preferencia következtében eltérhet.)

A fogyasztási cikkek fogyasztói ára az ipari termelői áron felül

tartalmazza a cikkek egy részére érvényesített *forgalmi adót*, valamint a *kereskedelmi árrést*. Ez utóbbi fedezi a kereskedelem költségeit és nyereségét. A kereskedelmi árrést – a kereskedelem szerepének változásával összhangban – az iparvállalatokhoz hasonlóan úgy állapítják meg, hogy lehetővé váljon az illetményadó és eszközlekötési járulék alkalmazása a kereskedelemben is, legyen megfelelő alap a kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos sokféle kockázat vállalására, és olyan nagyságú nyereség elérésére, amely alkalmas a kereskedelmi dolgozók anyagi ösztönzésére, s nem utolsósorban a saját erőből történő fejlesztésre. Az új gazdasági mechanizmusban megszűnik a nagy- és kiskereskedelmi árrés éles elkülönülése, s így lehetővé válik, hogy például a kiskereskedelem közvetlenül a gyártóműtől vásároljon a nagykereskedelem és az ennek megfelelő árrés kikapcsolásával.

Általában megszüntetik a szövetkezeti szektor által termelési célokra felhasznált anyagok forgalmi adóval való terhelését. A szövetkezetek az állami iparra vonatkozó feltételekkel vásárolhatnak termelési eszközöket. A magánkisipar által vásárolt termelési eszközök áránál viszont már figyelembe kell venni, hogy többnyire csak ezek megadóztatásával teremthetők egyenlő feltételek a szocialista szektorral folytatott versenyben. Az árreformmal segíteni kívánják a minisztériumi ipar és a helyiipar között a termelési profilok gazdaságos megosztását is. Ezért azoknál a termékeknél, amelyeket mindkét szektor gyárt, annak a szektornak a ráfordításait veszik alapul, amelyikben a termékek zömét gazdaságosan állítják elő. Mindezek elsősorban az ipari termékek termelési áraira, illetve az iparcikkek fogyasztói áraira vonatkoznak.

A Gazdasági Bizottság és a kormány külön határozatokban szabályozta az építő-szerelő iparban kialakítandó árrendszert, a mezőgazdasági és az élelmiszeripari árrendszert, valamint a közlekedési, árufuvarozási tarifákat.

A jelenlegi helyzethez képest különösen az élelmiszeripari árképzés változik meg jelentősen. Az új gazdasági mechanizmusban nem lesz eltérés a mezőgazdasági termékek felvásárlási ára és az élelmiszeripar beszerzési ára között. Számos élelmiszeripari termék dotációját a jövőben is fenntartja az állam, így a felvásárlási árak rendezése nem terheli a fogyasztóközönséget. Ismeretes, hogy már a harmadik ötéves terv jóváhagyásakor előirányozták az állami felvásárlás árszintjének 20 százalékos növelését. Ennek alapján 1966-ban

9 százalékkal emelték az árszintet, s az emelés egy részét a fogyasztói árakban is érvényesítették. A Minisztertanács 1967 júliusi határozata alapján további 8 százalékkal emelték a felvásárlási árak szintjét. Az ily módon megnövelt mezőgazdasági árszint most már lehetőséget ad arra, hogy a mezőgazdasági üzemek árbevételeikből ne csak gépeik, hanem az épületek, ültetvények után is amortizációs alapot képezzenek, és általában árbevételeikből pótolhassák elhasználódott termelési eszközeiket, és finanszírozni tudják – visszafizetendő hiteleket is igénybe véve – gazdálkodásuk fejlesztését. A felvásárlási árak 1968. évi (a sertések felvásárlási árára pedig már 1967. őszén életbe lépett) emelése nem vezet a legfontosabb élelmiszerek fogyasztói árának emelkedésére. A régi és az új felvásárlási árak különbözetét az állami költségvetésből fedezik. Amennyiben a fogyasztói ár nem fedezi az élelmiszeripar költségeit, úgy az élelmiszeripar a végtermékre állami dotációt kap.

Az így kialakítandó ipari termelői-árszínvonal – az élelmiszeripar nélkül – előzetes számítások szerint változatlan marad. Ez természetesen úgy értendő, hogy az árszínvonal egyes iparágakban emelkedik, másutt pedig csökken. Az élelmiszeripar termelőiárszintje valamelyest emelkedik. (Megjegyezzük, hogy az 1964-ben végrehajtott termelőiár-rendezéskor csökkentettük az árszintet, ami a legdinamikusabban fejlődő iparágban, a gépiparban például mintegy 18 százalékos árszintcsökkenést jelentett.) Az árszínvonal elsősorban azokon a területeken csökkenthető, ahol a munka termelékenysége javul. Az árszínvonal-csökkenés tehát kifejezi a munka termelékenységének az emelkedését.

A PIAC ÉRTÉKÍTÉLETE

Az árakat sok esetben el kell téríteni a termelési (és forgalmi) költségeknek az előbbiek szerinti számításától. A piac ugyanis a felhasználásban egymást helyettesíthető termékeket (például a hagyományos anyagokat helyettesítő műanyagokat) használhatóságuk szerint eltérően értékelheti, a használhatóság viszont nem mindig áll arányban a termelés ráfordításaival. Különböző cikkekből adott időpontban a kereslethez képest különböző mennyiséget kínálnak eladásra. A kereslet és a kínálat alakulása befolyásolja a piac értékítéletét és a tényleges árat eltéríti a termelési költségektől. Az új

gazdasági mechanizmusban a piac értékítélete tehát kifejezésre juthat az árakban is. Ebből következik, hogy az ár – és ily módon az árban foglalt különböző nyereség – visszahat a termelés (a kínálat) szerkezetére, a gazdaságosabban értékesíthető termékek gyártására ösztönöz és visszaszorítja a kedvezőtlen áron értékesíthető termékek termelését; másfelől a keresletre gyakorolt ösztönző vagy fékező hatás révén is segíti a piaci egyensúly kialakulását. Az új árrendszer lehetővé teszi, hogy az árak széles körben *az eladók és a vevők megegyezése* alapján alakulhassanak ki.

Az árreform szerves kapcsolatot teremt *a belföldi és a külkereskedelmi árak* között is. E kapcsolat megteremtését célozza az *egységes külkereskedelmi árszorzó* bevezetése. A külkereskedelmi árszorzó nagyságát úgy határozzák meg, hogy az megfeleljen egy rubel, illetve egy dollár elérhető exportbevétel átlagos hazai ráfordítási költségének. Az exportált termékekért a vállalatok általában e devizaszorzókkal átszámított forintárakat számolhatják el. Az importált termékek belföldi ára is általában a devizaszorzóval átszámított ár lesz. Az importált fogyasztási cikkek fogyasztói árát a fogyasztóiárpolitika általános céljaival összhangban állapítják meg.

Az átszámított export- és importárak segítségével a belföldi árrendszerben a népgazdaság valóságos ráfordításainak megfelelően értékelik a különböző termékeket. A vállalatok fokozottabban érdekeltek lesznek a külföldön gazdaságosan értékesíthető termékek termelésében és az alacsony devizahozamú termékek gyártásának visszaszorításában.

AZ ÁLLAMI PREFERENCIÁK

A termelés, a fogyasztás és a külkereskedelem szerkezetére vonatkozó gazdaságpolitikai célok szükségessé teszik bizonyos áruk esetében az árak *eltérítését* azoktól az arányoktól, amelyek egyébként a termelés költségeinek és a piacok értékítéleteinek együttes hatására kialakulnának. Így például közegészségügyi, kulturális vagy jövedelempolitikai szempontból szükségessé válhat bizonyos fogyasztási cikkek és szolgáltatások árának alacsonyabb megállapítása, adókedvezmény vagy állami dotáció segítségével. Az exportvolumen fenntartása, illetve növelése érdekében exporttámogatásban is részesíthetők azok a vállalatok, amelyeknek exportja népgazdasági

szempontból akkor is nélkülözhetetlen, ha az exportált termék termelése még nem gazdaságos. A hazai ipar védelmében sor kerülhet vámok alkalmazására, s egy-egy központilag elhatározott fejlesztési cél megvalósítása érdekében átmenetileg indokolttá válhat a termelés állami támogatása, hogy a felhasználók az induló költségekhez képest alacsonyabb árakon jussanak hozzá az új termékhez stb.

AZ ÁRRENDSZER RUGALMASSÁGA

Az árreform nemcsak új árrendszer bevezetésére, hanem az árak rugalmasabbá tételére is kiterjed. Ez azt jelenti, hogy a hatóságilag rögzített árrendszert olyan árrendszer váltja fel, amelyben egyidejűleg alkalmaznak *rögzített*, *maximált* és *szabad* árakat. Ez azért is szükséges, hogy a piac értékítélete a tényleges árakban érvényesülhessen. Olyan országban, mint Magyarország, ahol a megtermelt nemzeti jövedelemnek csaknem 40 százaléka a külkereskedelem révén realizálódik, csak így érhető el, hogy az egységesen meghatározott külkereskedelmi árszorzók alapján az ipari kalkulációba a tényleges beszerzési áron kerüljenek be az importált anyagok és cikkek. De nemcsak a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, hanem a vállalatok egymás közötti kapcsolatai is csak akkor nyugodhatnak egészséges alapokon, ha lehetőségük nyílik arra, hogy a termékek jelentős részének árában is szabadon állapodjanak meg. Természetesen néhány alapvető termék (például az energiahordozók, a fontosabb nyersanyagok és közszükségleti cikkek) árának rögzítésével, a nagy volumenű félgyártmányok (például hengerelt áruk, kikészített bőrök, fonalak stb.) és a fontosabb fogyasztási cikkek árának maximálásával árstabilitást biztosítunk.

Rögzített (fix) hatósági ár alkalmazása esetén az árhatóság tételesen meghatározza az árat, vagy az alapáron kívül előírja a megengedhető felárat, az engedmény nagyságát, vagy pedig a termék egyes elemeire egységárakat állapít meg, s a konkrét árat ezekből az elemekből, illetve az előírásoknak megfelelő pótlékokból számítják ki. A rögzített hatósági árakat rendszeresen felül kell vizsgálni és szükség szerint módosítani kell.

A hatósági megkötéssel mozgó, megállapodásos árak több formában alakíthatók ki. A termékcsoporton belül például valamennyi

termékre tételesen meghatározzák a felszámítható *ármaximumot*, előírják a termékcsoport *árszintjét* stb.

A szabad árakon forgalmazott termékek árában – a piaci viszonyok alakulásának figyelembevételével – a vállalatok hatósági megkötés nélkül állapodhatnak meg.

Az állami árszabályozás különböző lehetséges módjait, az árképzés változatos formáit az új gazdasági mechanizmusban az iparágak és a termékcsoportok sajátosságainak megfelelően kell alkalmazni. Alapkövetelmény azonban, hogy a közvetlen állami árszabályozás a szükséges minimumra korlátozódjék, hogy a stabilitásra irányuló törekvés ne vezethessen az árrendszer bürokratikus formáinak fenntartásához.

Előzetes számítások szerint a *termelői árak* körében a szabadárformába tartozó termékek az alapanyagipar termelésének mintegy egyötödét, a feldolgozó ipar termelésének körülbelül háromnegyed részét foglalják magukban.

A TERMELŐI ÉS A FOGYASZTÓI ÁRAK KAPCSOLATA

A fogyasztói áraknak elvileg a termelői árakhoz kell igazodniuk. Ez az elv feltétlenül igazságos, hiszen a munka szerinti elosztás elve is csak akkor érvényesülhet következetesen, ha mindenki annyit fizet a megvásárolt termékekért, az igénybe vett szolgáltatásokért, amennyibe azok az államnak (a társadalomnak) kerülnek. Ez az elv azonban csak fokozatosan érvényesülhet a gyakorlatban. A termelői és a fogyasztói árak egységének megteremtése ugyanis a fogyasztói árak igen nagyarányú mozgását idézné elő, ez pedig megbontaná a kereslet és a kínálat egyensúlyát. Ugyanis, amely cikkeknek csökkenne az ára, azokból megnövekedne a fogyasztás, amelyeknek pedig emelkedne az ára, azokból fogyasztáscsökkenés következne be, következésképpen egyes területeken a kapacitásokat nem tudnák kihasználni, másutt viszont a termelés nem tudna lépést tartani a megnövekedett szükségletekkel. Nagyobb arányú ármozgások – az eltérő fogyasztási szerkezetnek megfelelően – különbözőképpen érintenék az egyes családokat is, jelentős jövedelemkülönbségeket okoznának. Ez a jelenlegi helyzetben – és még néhány évig – veszélyeztetné azt az alapvető törekvésünket, hogy rendszeresen emeljük a dolgozók életszínvonalát. Éppen ezért a jelenleginél rugal-

masabb árrendszer bevezetésekor csakúgy, mint a fogyasztóiár-arányok kialakításakor alapvető szempont, hogy azok ne veszélyeztethessék az életszínvonal emelését célzó terveink megvalósítását.

A jelenlegi fogyasztóiár-arányok kisebb módosításokkal ugyan, de 1968-ban is fennmaradnak. Az élelmiszerek egy részét, továbbá néhány iparcikket, és alapvető szolgáltatást továbbra is dotálunk. Arra törekszünk, hogy a szükségessé váló ármozgások eredményeként az egyes termékcsoportok együttes árszintje lényegében változatlan maradjon, és az új fogyasztóiár-színvonal szilárd legyen.

Több alapvető fogyasztási cikk ára 1968-ban is hatóságilag rögzített lesz, más termékeknél pedig megszabjuk azt a felső határt, ameddig maximálisan emelkedhet az ár. A fogyasztási cikkek körében a fix és maximált árak az áruforgalomnak mintegy a felére terjednek ki. Természetesen ebbe a körbe tartoznak a lakosság ellátása szempontjából különösen fontos elsőrendű árucikkek. Ezeknek a termékeknek az árát 1968. január elsején közzéteszik. Ezek az árak – kevés kivétellel – a jelenlegi árakkal megegyeznek.

A fogyasztói áruforgalom mintegy 25–30 százalékában államilag szabályozott árformát alkalmazunk. Ezeknél a cikkeknél bizonyos hatósági korlátok között – a kereslet és a kínálat hatására – alakulhatnak az árak. Ezt az árformát olyan termékcsoportokban – termékekre – alkalmazzuk, ahol igen gyors a technika fejlődése, vagy nagy a divat hatása. Az árak kialakításának ez a módja segíti, hogy az ipar gyorsan reagáljon a gyakran változó társadalmi keresletre. Hogy még ezek az ármozgások se veszélyeztessék a lakosság életszínvonalát, e termékek tekintetében is rendszeresen figyelemmel kísérik az áralakulást, s szükség esetén az állam megfelelő piacszabályozó eszközökkel közbelép.

A jelenlegi, mintegy 15 százalékos aránnyal szemben az áruforgalom mintegy 20–25 százalékára terjednek majd ki a szabad árak, s főként az életszínvonalat kevésbé érintő termékeknél alkalmazzuk ezt az árformát.

Az új fogyasztóiár-mechanizmus várhatóan javítja a lakosság ellátását, s úgy valósítja meg a fogyasztóiár-színvonal átalakítását, hogy egyben ösztönöz a vásárlói igények jobb kielégítésére, tehát a hiánycikkek körének csökkentésére, a választék bővítésére stb.

III

A MŰSZAKI FEJLESZTÉS

A MŰSZAKI KUTATÁSOK ÖSSZEHANGOLÁSA

Az új gazdasági mechanizmustól várható, hogy a vállalatok érdeklődése növekszik a műszaki kutatások iránt. Ezeket a munkákat jelenleg a vállalati kutatócsoportok, illetve intézetek, a különböző tárcák irányítása alá tartozó műszaki kutatóintézetek, illetve a Tudományos Akadémia kutatóintézetei, valamint egyetemi tanszékek végzik. A kutatómunkák újfajta koordinálását követeli meg a kutatóapparátus koncentrált, hatékony felhasználása, a népgazdaság számára alapvetően fontos és nemzetközi együttműködéssel nem biztosítható műszaki kutatómunkák számára szükséges kapacitás megteremtése, a párhuzamos kutatótevékenység elkerülése. A Gazdasági Bizottság határozata *a műszaki kutatómunkák koordinációs rendszeréről* a műszaki kutatások három típusát különbözteti meg a koordináció szempontjából: *a vállalati, az ágazati és a népgazdasági szintű* kutatásokat.

VÁLLALATI, ÁGAZATI ÉS NÉPGAZDASÁGI SZINTŰ KUTATÁSOK

A műszaki fejlesztési alap csaknem kétharmadát jelenleg (több mint kétmilliárd forintot) a *vállalatok* használják fel. Ebben az összegben nem szerepelnek a tárcák által a kutatóintézeteknek adott megbízatások, amelyeket a jövőben a vállalatok adnak ki közvetlenül. A vállalati szintű kutatótevékenység tehát (ideértve a más intézményeknek adott kutatási megbízásokat is) a jövőben növekszik. Az új gazdasági mechanizmusban vállalati hatáskörbe kerül minden

olyan gyártmány- és gyártásfejlesztéssel összefüggő döntés, amelyeknek következményeihez a vállalatnak anyagi érdeke fűződik; amelyek meghozatalához megfelelő információk állnak a vállalat rendelkezésére; és amelyek megvalósításához – beleértve a kockázatot is – a vállalat rendelkezik a szükséges anyagi eszközökkel is.

Várható, hogy amennyiben a vállalatok és kutatóintézetek anyagilag érdekeltek lesznek a gazdaságos fejlesztésben, akkor célirányos kutatómunkára kötnek szerződéseket, és ezek eredményét a vállalat fel is használja. Ezt a tevékenységet tehát nem szükséges központilag koordinálni, az anyagi érdekeltség általában elegendő lesz a helyes irányú ösztönzésre, a párhuzamos kutatások elkerülésére. Természetesen a vállalati tevékenység komplex vizsgálatánál a felügyeletet ellátó minisztériumok figyelemmel kísérik majd, hogy a vállalati szintű műszaki kutatások összhangban vannak-e az iparág távlati fejlesztési céljaival és a piac igényeivel.

Azokat a kutatási feladatokat, amelyeknek várható gazdasági hatása csak hosszabb idő elteltével jelentkezik, tehát a vállalati anyagi érdekeltség kevésbé hatékony ösztönző, vagy amelyeknek elhatározásához az informáltság, a kockázatvállalás, az anyagi eszközök nagysága túlhaladja egy vagy néhány vállalat lehetőségeit, az állami irányító szervek hatáskörébe kell utalni. Ezek közül *tárca szintű* kutatási feladatnak kell tekinteni – tehát a felügyeletet gyakorló tárcák és országos hatáskörű szervek hatáskörébe és irányítása alá kell utalni – azokat a kutatási feladatokat, amelyek a tárca fejlesztési céljai végrehajtásához szükségesek és az országos kutatási hálózat viszonylag kis, legfeljebb egy-két tárca területéhez tartozó részét foglalkoztatják. Az ilyen terjedelmű munkákkal kapcsolatos koordinációért az érdekelt tárca lesz a felelős.

Az állami irányítás körébe tartozó műszaki kutatófeladatok másik, *népgazdasági szintű* csoportja – amely egy tárca hatáskörébe nem utalható – az OMFB hatáskörébe tartozik. (Például több ágazat vagy egy népgazdasági ág fejlesztését befolyásoló, vagy a népgazdaság szerkezetének változását eredményező kutatási feladat.) Ezek a feladatok általában széleskörűen igénybe veszik a kutatóhálózatot, jelentősen befolyásolják szervezetét, munkaellátottságát. Közülük a legjelentősebbeket az OMFB – az illetékes tárcákkal egyeztetve – a Gazdasági Bizottság, illetve a kormány elé terjeszti jóváhagyásra.

KUTATÁSI RENDELÉSEK, KUTATÁSI SZERZŐDÉSEK

A műszaki kutatómunkák koordinációjának fő módszere a *kutatási megbízások* kiadása, a *kutatási szerződések* megkötése. Kivételként utasítás is adható a megbízás elfogadására.

Összefüggő, nagy jelentőségű népgazdasági vagy ágazati kutatási megbízásokat *kutatási célprogram* formájában kell előkészíteni. Ennek lebonyolítására a megbízó szerv *programirodát* állíthat fel, vagy fővállalkozói rendszerben kutatóintézetet is megbízhat.

A KUTATÁS FINANSZÍROZÁSA

A műszaki kutatási tevékenységet a vállalatok saját alapjaikból, illetve e célra felvett hitelekből finanszírozhatják. Az állami szervek kutatási megbízásaihoz elsősorban a *műszaki fejlesztési hozzájárulás* nyújt fedezetet. Ezt a hozzájárulást az OMFB és azok között a tárcák között kell felosztani, amelyeknél a műszaki fejlesztési alap képződik. Tekintve, hogy az új gazdasági mechanizmus bevezetésének kezdeti időszakában a népgazdasági szintű műszaki kutatási feladatok közül még viszonylag sok feladat hárul a minisztériumokra, a műszaki fejlesztési hozzájárulást úgy kell felosztani, hogy nagyobb részét kezdetben a tárcák kapják, s az elvégzendő feladatok növekedésével párhuzamosan és fokozatosan növekszik majd az OMFB részesedése. A műszaki fejlesztési hozzájárulás kivetésének kulcsát az OMFB és a tárcák javaslatai alapján a pénzügyminiszter állapítja meg.

A műszaki fejlesztési hozzájárulásból származó összegeken felül a kormány – szükség esetén a költségvetésből is – meghatározott keretösszegeket bocsát az OMFB és a tárcák rendelkezésére. Azoknál a tárcáknál, ahol műszaki fejlesztési alap nem képezhető, a műszaki kutatásokat a költségvetésből finanszírozzák. Amennyiben szükséges, akkor a kormány által jóváhagyott műszaki kutatási célprogramok jóváhagyásával egy időben egyéb forrásból is biztosítható fedezet. A műszaki kutatások finanszírozásának részletes előírásait, a vállalati műszaki fejlesztési alap felhasználásával s az ipari és költségvetési kutatóintézetek és egyetemi tanszékek pénzgazdálkodásával együtt szabályozzák.

AZ OMFB FELADATKÖRE

Az új gazdasági mechanizmusban kibővül az OMFB feladatköre. A műszaki és természettudományok fejlődése fő tendenciáira figyelemmel és annak alapján például megbízásokat ad kutatóintézeteknek, dokumentációs szervezeteknek vagy szakértői munkacsoportoknak. Figyelemmel kíséri a műszaki kutatási hálózat működését és szerkezetét. Kiválasztja a népgazdasági szintű műszaki kutatásokat, előkészíti az ezzel kapcsolatos célprogramokat és a kormány elé terjeszti. A tárcák által finanszírozott kutatások többi tárcákkal való összehangolásához segítséget nyújt, részt vesz a kormány tudomány-politikai döntéseinek előkészítésében, képviseli a műszaki kutatást a tudomány többi területével szükséges koordinációban.

A TALÁLMÁNYI ÉS ÚJÍTÁSI RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE

Iparunk gyors fejlődése, korszerűsödése elválaszthatatlan a feltalálók, az újítók népes táborának tevékenységétől. Világviszonylatban is elismert találmányok és sok-sok kisebb-nagyobb jelentőségű újítás jelzi, hogy különösen az újítótevékenység valóban tömegmozgalommá vált hazánkban, amelynek keretében ezrek és ezrek segítik javaslataikkal a gazdaságosabb termelést és jutnak újításuk népgazdasági haszna arányában maguk is anyagi elismeréshez.

A feltaláló- és újítómozgalom nem lebecsülendő eredményei ellenére az utóbbi időben mind gyakrabban vetődött fel, hogy ezen a területen sok tekintetben már elavultak a jogszabályok. Különösen azt az alapvető meghatározást érte sok kritika, amely szerint csak a munkakörön kívüli javaslat tekinthető újításnak, s azok a javaslatok, amelyek munkaköri kötelességnek minősülnek, újításként nem díjazhatók. Erre az elhatárolásra akkor került sor, amikor vállalataink kevésbé voltak érdekeltek a műszaki fejlesztésben, s ezért kívülről kellett intézkedni a megvalósított újítások díjazásáról. Másrészt a technológiai fejlettség alacsonyabb fokán a műszaki fejlődésnek a jelenleginél sokkal nagyobb hányada származott a munkaköri kötelességen kívüli javaslatokból. Ugyanakkor a kötött bérgazdálkodás körülményei között az újítási díj volt lényegében az egyetlen lehetséges forma arra, hogy találmánynak nem minősülő, de mégis

hasznos műszaki teljesítményt magasabb díjazásban részesíthessenek a vállalatok.

Iparunk mai fejlettségi fokán *a műszaki haladás elsősorban a műszaki dolgozók fejlesztési munkájának hatékonyságától függ*. Jelentős műszaki fejlődést csak kivételes esetekben várhatunk el olyan emberektől, akik munkakörükön kívülálló területen újítanak, vagy akiknek teljesítménye a munkakörüknek – amúgy is nehezen meghatározható – *„kötelességszerű felső határát"* meghaladja. Míg tehát a műszaki színvonal elsősorban a hivatásos fejlesztőktől, tervezőktől, konstruktőröktől, kutatóktól és azoktól a műszakiaktól függ, akik az eredményeket a termelésben hasznosítják, ezek az ún. *„munkaköri kötelességen belüli"* teljesítmények az újítási díjazás jelenlegi rendszerében figyelmen kívül maradnak. Mindez sok aránytalanság forrása, amely elkedvetleníti az alkotó műszaki dolgozókat, és arra készteti őket, hogy saját munkaterületükön kívül újítsanak, ahelyett, hogy a beosztásuk szerinti munkaterületen produkáljanak többet. Természetesen helyes, ha olyan témában is tesznek hasznos javaslatot, amellyel nem lenne kötelességük foglalkozni, éppen ezért ezt erkölcsileg és anyagilag is ösztönözni kell. De az is nyilvánvaló, hogy a legerőteljesebben és intézményesen a munkakörön belüli kiváló teljesítményekre kell ösztönözni.

A műszaki dolgozók körében különösen sok zavart okozott az érvényben levő újítási rendeletnek az a kikötése, amely szerint csak a munkakörben *„elvárható szint feletti"* tevékenység minősíthető újításnak. E határ megállapítása bizonytalan, s gyakran szubjektív tényezőktől függ. A helytelen irányú ösztönzés hatására gyakran megtörtént, hogy a dolgozók nem a saját munkájuk jobb ellátására fordították energiájukat, hanem dolgozótársaik munkaterületét figyelték, ott igyekeztek újítási javaslatot kidolgozni, mert azt nem minősíthették munkaköri kötelességnek, s így nem jelentkezett az a követelmény, hogy az „elvárható szintet" meghaladó magas színvonalú teljesítményt nyújtsanak, ha újításukért újítási díjra tartanak igényt.

Az új gazdasági mechanizmus minden bizonnyal jó alapokat teremt a műszaki alkotó munka fellendüléséhez. A vállalatok fokozottabban érdekeltek lesznek a valóban hasznos újítótevékenység ösztönzésében, és anyagi alapjuk is lesz a jó munka – legyen az a munkakör kiemelkedően jó ellátása, vagy munkakörön kívüli újítótevékenység – fokozott anyagi és erkölcsi elismerésére. A vál-

lalatok önállósága és anyagi érdekeltsége a műszaki fejlesztésben ugyanakkor feleslegessé teszi, hogy a műszaki alkotó munka díjazását jogszabályokban foglalt részletes előírások szabályozzák. Ezen alapelvek jegyében született meg a Gazdasági Bizottság határozata *a találmányi és újítási rendszer továbbfejlesztéséről.*

A FELTALÁLÓK DÍJAZÁSA

Feltalálói díj továbbra is annak jár, akinek találmányát az Országos Találmányi Hivatal, mint világviszonylatban új, műszaki haladást jelentő megoldást szabadalmazza. A találmányi díj a találmány felhasználása következtében öt év alatt keletkező *vállalati* eredmény 2–10 százaléka között állapítható meg. A feltalálói díj és ennek vállalati elszámolási módja változatlan marad: a találmányi díjként kifizetett összeget a *„vállalati egyéb költségek"* között, tehát termelési költségként számolhatja el a vállalat, ugyanúgy, mint például a külföldi találmányért járó licence-díjakat. De a jövőben lehetővé válik, hogy a vállalat a feltalálóval egyetértésben a díjazás egyéb módját válassza: például megállapodás születhet arra, hogy a rendszeresen fejlesztésen tevékenykedő műszaki dolgozó folyamatos alkotói munkája ellenében magasabb alapbérben és egyénileg megállapított feltalálói díjban részesüljön.

AZ ÚJÍTÓMOZGALOM SZÉLESÍTÉSE

Az új gazdasági mechanizmus körülményei között számolni lehet azzal, hogy még szélesebben bontakozik ki a műszaki alkotó tevékenység és az újítómozgalom is. Éppen ezért, a Gazdasági Bizottság határozata a jelenleginél tágabban értelmezi és szélesebb alapokra helyezi az újítómozgalmat. Az újítások közé sorolja a munkaköri kötelességen kívüli hasznos javaslatokat, és azokat is, amelyek az újító munkaköri feladatához tartozó kiemelkedő, alkotó jellegű műszaki teljesítmények, de a találmány szintjét nem érik el.

A vállalatok a jövőben is kötelesek minden újítót, akinek újítását megvalósítják, az újítás színvonala és a megvalósítás következtében keletkezett gazdasági, vagy más hasznos eredmény figyelembevételével erkölcsi és anyagi elismerésben részesíteni.

A munkakörön kívüli újításokat illetően továbbra is fennmarad az újítások nyilvántartásának, elbírálásának különleges módszere. Ez vonatkozik a vállalat állományába nem tartozó újítóra is. A határozat csupán a díjazás alsó, garantált határát állapítja meg kötelezően, s ez az újítás megvalósításából származó vállalati eredmény 2 százaléka. Természetesen a munkakörön kívüli értékes újításoknál indokolt lesz a magasabb díjazás. Ezt a többletet azonban nem a jogszabály, hanem mindenekelőtt a vállalat érdekeltsége és a társadalmi ellenőrzés biztosítja. A jogszabály viszont nem állapít meg felső korlátot a díjazásra. (Eddig az újítások díjazása az újítás következtében elért évi népgazdasági eredmény 2–10 százaléka lehetett, gyakorlatilag azonban az alsó határhoz volt közelebb.) Lehetőség lesz arra is, hogy a vállalati szabályzat az újítási díj garantált alsó határát az újítások egyes csoportjaira a jogszabálynál magasabban állapítsa meg. A vállalat és az újító közös megegyezéssel eltérhet mind a jogszabálytól, mind a vállalati szabályzattól.

Újítási díj a jövőben csak műszaki és üzemszervezési újításokért fizethető, az egyéb újítások – például ügyviteli ésszerűsítések – díjazását a vállalatok premizálással és jutalmakkal oldják meg.

Az új gazdasági mechanizmus életbelépésével egyidejűleg megszűnik az ún. újítói *közreműködői díj*. Ez a díj tulajdonképpen ma sem más, mint az újítás bevezetésében érdemeket szerzett dolgozók jutalmazása. Eddigi fenntartását bérgazdálkodási rendszerünk indokolta, mert az ilyen természetű kifizetések – az újítási díjhoz hasonlóan – nem terhelték a bér- vagy a prémiumalapot, hanem egy külön alapból történt a kifizetésük. A közreműködői díjnak, mint jogi kategóriának a megszüntetése természetesen nem jelenti azt, hogy a vállalatok a jövőben nem premizálják az újítás bevezetésében közreműködőket. Hiszen ez anyagi ösztönzés arra, hogy az új és értékes megoldások zökkenőmentesen realizálódjanak a termelésben.

A KIEMELKEDŐ MŰSZAKI TELJESÍTMÉNYEK JUTALMAZÁSA

A vezető állású dolgozók – a termelés irányításával foglalkozó magasabb beosztású műszakiak is –, valamint azok a műszakiak, akiknek alapvetően munkakörük a technika fejlesztése (kutatók, fejlesztők, tervezők stb.), újítótevékenységét (legyen az munkaköri

kötelességen belüli vagy azon kívüli alkotó tevékenység) magasabb alapbérrel, prémiummal vagy jutalommal honorálhatja a vállalat. A legtöbb műszaki dolgozónál a jó műszaki teljesítmény – ezen belül az újítói tevékenység – díjazásának fő formája minden bizonnyal a meghatározott feltételektől, eredményektől függő prémium, illetve jutalom lesz. *Elképzelhető, hogy a kitűzött műszaki feladat díjazására alsó és felső határt állapít meg a vállalat, és az elért műszaki színvonal alapján dönt a prémium mértékéről, és az is lehetséges, hogy előre megállapodik a kitűzött fejlesztési cél megvalósításának díjazásáról.* Ezek a feltételek igen közelállnak a jelenlegi újítási díjhoz, s lényegében csak az a különbség, hogy a díjazás mértékére nem rendelet kényszeríti a vállalatot, hanem maga dönt a felajánlott prémium összegéről. A premizálással tehát megközelíthetően megvalósítható mindaz, amit az újítások jelenlegi rendszere lehetővé tesz, sőt, a célprémium az újító számára még kedvezőbb is az újítási díjnál, mert a kitűzött prémiumfeladat már konkrétan utal arra, hogy a vállalat érdeklődik a téma megoldása iránt. Megjegyezzük azt is, hogy az előre kitűzött prémiumfeladatokon kívül nagy szerephez jut az utólagos premizálás is, a különösen kiemelkedő minőségi munkák végzésénél.

Központi irányelvek alapján a szakszervezet és a vállalat igazgatója vállalati szabályzatban határozza meg, hogy újítási szempontból a dolgozók mely kategóriái tartoznak a vezető állásúak csoportjába.

AZ ÚJÍTÁSI DÍJ ÉS A JUTALOM FEDEZETE

A jelenlegi mechanizmusban a vállalatok a munkabér- és a prémiumalaptól elkülönített külön alapokból fedezték az újítási, közreműködési díjakat. 1968. január elsejétől a műszaki alkotó tevékenység díjazását – újítási díjat, prémiumot, jutalmat vagy magasabb alapbért – a bérköltség, illetve a részesedési alap terhére számolják el. Az újítást bevezető vállalattal munkaviszonyban nem álló dolgozók számára kifizetett újítási díjakat is ezekből a forrásokból fizetik.

Ez az intézkedés logikusan következik abból, hogy az újítás éppenúgy növeli a vállalat nyereségét, mint a selejt csökkentése vagy a munka jobb megszervezése. Az újítás a részesedési alapot egyéb-

ként is sokkal nagyobb összeggel növeli, mint az újításért kifizetett díj vagy jutalom összege. Az újítási díj tehát nem csökkenti a többi dolgozó érdekeltségét, ellenkezőleg, az újítómozgalom várható fellendülése érezhetően növeli majd a részesedési alapot, miközben természetszerűen növekszik majd az alkotó műszaki munka fokozottabb megbecsülését jelző újítási díjak és jutalmak összege is.

A SZABADALMAK, ÚJÍTÁSOK ELTERJESZTÉSE

Jelenleg a vállalatok nem érdekeltek abban, hogy műszaki fejlesztési eredményeiket más vállalatoknál elterjesszék, vagy külföldön értékesítsék. A műszaki megoldásokat ingyenesen, tapasztalatcsere keretében engedik át egymásnak, csupán a kidolgozásban részt vevő, vagy az átvételt kezdeményező dolgozó kap egyéni díjazást a felhasználó vállalattól.

Az új rendelkezés szerint a vállalat beleegyezése szükséges a nála kidolgozott műszaki megoldásnak más vállalat számára történő átadásához. (Nemkívánatos hatások elkerülésére a miniszter kivételképpen elrendelheti a műszaki megoldás átengedését.) Egy vállalat csak úgy és akkor vehet át újítást, találmányt vagy műszaki eljárást, ha előzőleg megegyezik azzal a vállalattal, ahol azt kidolgozták. Ilyen esetben a vállalatok között szerződés jön létre, amelynek feltételei kiterjednek az újítás kidolgozásával járó költségek egy részének térítésére. Ez a módszer egyben azt is jelenti, hogy az átadó vállalat érdekeltté válik az új és bevált eljárás elterjesztésében, ez pedig népgazdasági szempontból is rendkívül hasznos. További előnye az, hogy az újítónak, a dolgozónak nem kell más vállalatoknál kilincselnie, mert ha lehetőséget lát megoldásának elterjesztésére, továbbadására, akkor ezt a vállalatának javasolhatja. Az új eljárást átadó vállalat az átadási díjból köteles a kidolgozásban vagy elterjesztésben érdemeket szerzetteket díjazni.

AZ EGYENLŐSDI ELLEN

A gazdaságirányítás új rendszerében a szabadabb bérgazdálkodás és az újítási, feltalálói tevékenység módszerei lehetővé teszik a munkakörön belüli és a munkakörön kívüli műszaki alkotó munka meg-

felelő érdemi díjazását. Ezek a formák azonban csak akkor hatnak ösztönzően, ha a vállalatok kialakítják a teljesítmények értékelésének tárgyilagos és bátor módszereit, és szakítanak az újítások díjazásánál, a műszaki teljesítmények premizálásánál oly gyakori egyenlősdivel, s azzal a bátortalan gyakorlattal, hogy az újítót inkább hagyták a bírósághoz fordulni, mintsem nagyobb összegű újítási díjat állapítottak volna meg.

Az alkotó műszaki tevékenységet jobban megbecsülő, az újítómozgalom szélesebb kibontakozását segítő egészséges légkör kialakításában nagy feladat vár a pártszervezetekre és a szakszervezetekre. Az újítási tevékenységet, mint mozgalmat a jövőben is a szakszervezetek irányítják, bevonva e mozgalomba a munkakörön belüli alkotó tevékenységet is. A pártszervezetnek és a szakszervezetnek a vállalat igazgatójával együtt törekednie kell az egyenlősdi megszüntetésére, olyan rendszer kialakítását támogatva, amelyben a műszaki teljesítményeket jelentőségük szerint bátran díjazzák, anyagilag is elismerik az alkotó gondolatot, ezáltal is segítve a műszaki fejlődés meggyorsulását.

IV

A BERUHÁZÁSI RENDSZER

A gazdasági mechanizmus reformjának egyik fő feladata, segíteni a beruházási erőforrások helyesebb elosztását, hatékonyabb felhasználását. Ezért a reform célul tűzi ki a beruházási tevékenység rugalmasabb irányítását, és e területen is nagyobb szerepet juttat a vállalati érdekeltségnek és döntésnek, a fejlesztés fő kérdéseiben biztosítva a megalapozott és összehangolt központi döntések teljesebb érvényesülését, gazdaságpolitikai céljaink hatékonyabb megvalósítását. A Gazdasági Bizottság határozata *az új beruházási rendszer kialakításának fő kérdéseiről* ebben a szellemben szabályozta a beruházási tevékenységet.

A BERUHÁZÁSOK NÉPGAZDASÁGI TERVEZÉSE

A gazdaságpolitika megvalósításának fontos feltétele a fejlesztés ütemének, az egyes ágazatok fejlesztése arányainak helyes meghatározása, biztosítva pénzügyi, valamint anyagi és műszaki megalapozásukat.

Az új beruházási rendszerben a központi szervek a népgazdasági tervekben határozzák meg a *fő elosztási arányokat* és az ezek megvalósítását segítő *közgazdasági eszközöket, a népgazdaság fejlesztésére jelentős hatást gyakorló fejlesztési célokról pedig a kormány központilag dönt.* Az új beruházási rendszerben azonban jelentős szerephez jutnak a vállalatok és a tanácsok, bővül a saját hatáskörükben megvalósítható beruházások köre: a beruházások jelentős részéről a termelés területén *a vállalatok,* a nem termelő beruházásokról pedig a *tanácsok* és *más szervek* döntenek.

A jövőben a középtávú (ötéves) népgazdasági terv írja elő a beruházások *összvolumenét, a népgazdasági áganként jellemző fő arányokat;* tartalmazza az *egyedi nagyberuházásokat* és a *célcsoportos állami beruházásokat;* meghatározza a beruházási *hitelpolitika irányelveit,* a hitellehetőségek megoszlását a népgazdaság ágai között, és ezen belül néhány kiemelt ágazat és konkrét fejlesztési cél beruházási irányszámait. *A vállalati beruházásokra viszont semmiféle kötelező mutatót, keretszámot nem tartalmaz a terv.* Ezt a tevékenységet a központi szervek közgazdasági eszközökkel befolyásolják. A vállalatok tehát a piaci viszonyok figyelembevételével, az árrendszer, a hitel- és kamatpolitika ismeretében szabadon kezdeményezhetnek és dönthetnek beruházásaikról. Az állam a hitel- és kamatpolitika elveinek hosszabb időre szóló központi meghatározásával, az amortizáció és a vállalati nyereség szabályozásával, a hitelpolitikai irányelvek kiadásával a vállalati beruházási tevékenységet a központi célok megvalósítása irányába tereli és biztosítja, hogy a beruházásokra rendelkezésre álló összegek egyensúlyban legyenek az anyagi-műszaki lehetőségekkel.

Az új szabályozás a beruházásokat alapvetően két nagy csoportra osztja aszerint, hogy a döntés joga állami szervet vagy vállalatot illet meg. Ennek megfelelően a beruházások két fő csoportja az *állami,* illetve a *vállalati* beruházások.

ÁLLAMI BERUHÁZÁSOK

Az állami döntések körébe tartoznak mindenekelőtt az *egyedi nagyberuházások.* Ide sorolhatók az új kombinátok, a gyárak, a nagyobb üzemek, az iparág termelésének vagy főbb termékeinek 25–30 százalékos termelésnövelését eredményező bővítések, rekonstrukciók; a többségében importból megvalósuló fejlesztések, komplett berendezések beszerzése stb. Egyedi elbírálás alapján a kormány egyedi nagyberuházásnak minősíthet más beruházásokat is.

Az egyedi nagyberuházásokról az illetékes miniszterek egyeztetett javaslata alapján a kormány dönt. Ezek a beruházások tehát a népgazdasági tervben *tervutasításként szerepelnek,* tételesen rögzítve a beruházás összegét, kezdési, befejezési időpontját és az elérendő gazdasági eredményt (például a kapacitásnövekedést). A

döntés alapján elkészülő beruházási programot a megvalósításért felelős hatóság vezetője hagyja jóvá. A kormány által jóváhagyott egyedi beruházásokat más beruházásokkal szemben előnyben kell részesíteni (például a megvalósításban részt vevő generáltervező, generál-kivitelező és a szállítók kijelölése útján).

Az állami beruházások másik nagy csoportjába az ún. *célcsoportos állami beruházások* tartoznak. Ilyennek minősülnek a termelő- és nem termelő beruházások közül azok, amelyek például egységes hálózatfejlesztési terv alapján, vagy azonos fejlesztési célt szolgáló beszerzések útján valósulnak meg, és központi döntést igényelnek. Ezek szerint *célcsoportos állami beruházásnak tekintendő:* a nyersanyag- és energiatermelés területén a szén- és az uránbányászat, a kőolaj- és földgázkitermelés fejlesztése; az országos földgáz- és kőolajvezeték-rendszer bővítése; a villamosenergia-alaphálózat fejlesztése 100 kilovolt felett, illetve az elosztóhálózat fejlesztése 100 kilovolt alatt; a mezőgazdaságban az erdőtelepítés és fásítás, bekötőutak építése, villamosenergia- és hírközlő vezetékek létesítése, a víz hasznosításának fejlesztése; a vízgazdálkodásban a belvízvédelem, a belvízrendezés, az ármentesítés és a folyamszabályozás, a lakossági és iparvíz-termelés és -szolgáltatás fejlesztése; a közlekedésben az országos közúthálózat fejlesztése, vasúti járművek beszerzése, közforgalmú vasúti közlekedési hálózat fejlesztése; gépkocsiforgalmi karbantartó telepek fejlesztése; a szállodafejlesztés; a központi lakásépítés; a kórházi hálózat fejlesztése; a középiskolai tantermek építése; a közraktárak hálózatának fejlesztése. A célcsoportos állami beruházásokra vonatkozó javaslatot és a megfelelő beruházási összeget a terv keretében a kormány hagyja jóvá, de a célcsoporton belül az egyes beruházások tekintetében a megvalósításért felelős hatóság vezetője dönt.

Végül az állami beruházások harmadik csoportja az ún. *egyéb állami beruházások*. Ide azok a nem termelő beruházások tartoznak, amelyeket országos szervek vagy tanácsok költségvetési forrásból, illetve saját fejlesztési alapjukból valósítanak meg. Ezek költségvetési kereteit a népgazdasági terv határozza meg.

VÁLLALATI BERUHÁZÁSOK

A jövőben a beruházásoknak a jelenleginél sokkal nagyobb része vállalati beruházásként valósul meg. A vállalati beruházások körébe tartoznak az elhasználódott állóeszközök pótlását, a folyamatos korszerűsítést és a piachoz való rugalmas alkalmazkodást, a minőségjavítást, továbbá a termelésbővítést szolgáló beruházások. Ebben a körben tehát igen sok az olyan beruházás, amely a jelenlegi beruházási rendszerben értékhatár feletti beruházásnak minősült, illetve az értékhatár alatti tárcakeretekből lebontva került a vállalatokhoz. A vállalati beruházások között nem termelő jellegű beruházások is szerepelhetnek (például iroda-, konyha-, étkezde-, öltöző-, lakásépítés stb.).

A vállalati beruházások tekintetében az érdemi döntés a vállalatot illeti meg. A döntési szabadságot csak az általános beruházási szabályok (építési engedély, biztonságtechnikai előírások, a szociális ellátás normái) korlátozzák. A vállalati beruházások egyedi előkészítését a vállalat igazgatója szabályozza.

A BERUHÁZÁSOK FINANSZÍROZÁSA

A beruházások tervezésével és az új döntési jogkörrel összhangban alakították ki a beruházások *finanszírozásának új rendjét*. A beruházások *állami kölcsönből, költségvetési juttatásból és bankhitelből*, valamint a vállalatok, a tanácsok és más szervek *fejlesztési alapjából* finanszírozhatók. A finanszírozás nemcsak az állóeszközök létesítésére terjed ki, gondoskodni kell a beruházások következtében szükségessé váló tartós forgóeszköz-lekötés (például készletnövekedés stb.) pénzügyi forrásairól is.

A termelő *egyedi nagyberuházások és az állami célcsoportos beruházások* javaslatainak jóváhagyásakor dönteni kell arról is, hogy a beruházási költségekből mennyit fedez az állam költségvetési juttatással. A költségek fennmaradó része – esetleg az összes költség — állami kölcsönből vagy a vállalatok saját fejlesztési alapjából biztosítandó. A beruházó az üzembe helyezést követően meghatározott ütemben fizeti vissza az állami kölcsönt. A visszafizetés forrása általában a vállalati fejlesztési alapnak a beruházás következtében létrejövő növekménye.

A *vállalati beruházások* finanszírozásának elsődleges forrása a *vállalati fejlesztési alap*. Ez a vállalatoknál visszahagyott nyereség egy részéből és az amortizációból képződik Ha a beruházás megvalósításához a vállalat nem rendelkezik elegendő saját eszközzel, akkor hosszú vagy középlejáratú *bankhitelt* kérhet, amit a fejlesztési alapból kell visszafizetnie.

A bank számára a kormány a népgazdasági terv részét képező *hitelpolitikai irányelvekben* szabja meg a hitelfolyósítás feltételeit, főbb szempontjait, irányelveit. Amennyiben a vállalat *középlejáratú* – maximum 3–4 évre szóló – *hitelt* kér a banktól, kérelmét a bank csak hitelképesség (a visszafizetés biztonsága) szempontjából bírálja el. Amennyiben a hitel visszafizetésének nem látja akadályát, akkor a kért hitelt folyósítja. *Hosszú lejáratú* (öt vagy több évre szóló) hitel igénylésénél a beruházás várható jövedelmezőségét is vizsgálja a bank. A hitelnyújtást az dönti el, hogy a reálisnak ítélt hiteligény mennyire felel meg a hitelpolitikai irányelveknek. A hosszú lejáratú hitelkérelmekben körvonalazott fejlesztési koncepció realitásának, műszaki megalapozottságának megítélésében az ágazati irányító szervek szakvéleményére támaszkodik a bank. A bank szelektív hitelpolitikát folytat, azaz a kormány által meghatározott hitelpolitikai irányelvek keretein belül előnyben részesíti a népgazdaság számára fontosabb, jövedelmezőbb, gyorsabban megtérülő hitelkérelmeket.

AZ IPARTELEPÍTÉS GAZDASÁGI ÖSZTÖNZÉSE

A legutóbbi esztendőkben az ipartelepítésről szóló párt- és kormányhatározatok végrehajtásának eredményeként arányosabbá vált a magyar ipar területi elhelyezkedése. Az iparban foglalkoztatottakon belül a budapesti iparban foglalkoztatottak aránya az 1958. évi 45,4 százalékról 1965-ben 40;9 százalékra csökkent, az iparilag fejletlenebb országrészekben pedig – különösen Csongrád, Vas és Bács megyékben – nagyarányú növekedés tanúi lehetünk. A fejlődés ellenére mégis jelentősek a különbségek az iparosodás tekintetében az ország különböző megyéi, vidékei között.

A harmadik ötéves terv a létszámnövekedéssel járó beruházásokat elsősorban az iparilag fejletlen területeken irányozza elő, az Alföldön és Dél-Dunántúlon az országos létszámnövekedés ütemének

mintegy kétszeresével számol. A terv megvalósításával az iparban foglalkoztatottak aránya ezeken a területeken 22,9 százalékról mintegy 25 százalékra emelkedik. A fővárosi iparban foglalkoztatottak aránya viszont 40,9 százalékról 38–39 százalékra csökken. Ezek a célok csak akkor valósíthatók meg, ha a fővárosban megfelelően érvényesítjük a létszámnövekedést gátló intézkedéseket, a vidéken számításba vett ipari beruházásokat pedig teljesítjük.

Az új gazdasági mechanizmus *nem változtatja meg az iparfejlesztés területi céljait.* A gazdasági és politikai megfontolások továbbra is a vidék iparosítását és a fővárosi ipar fejlesztésének korlátozását indokolják. Ugyanakkor az is ismeretes, hogy a vidék iparosítása csupán gazdasági megfontolásokból gyakran kevésbé előnyös a vállalatok számára, mint a fővárosi ipar bővítése. Többek között ez indokolja, hogy az ipartelepítési célokat a jövőben is elsősorban központi döntések alapján valósítjuk meg. A hatósági intézkedéseket természetesen ki kell egészíteni az új gazdasági mechanizmusnak megfelelő gazdasági ösztönzőkkel. Ezt célozza a kormány Gazdasági Bizottságának határozata *az ipar arányos területi fejlesztésének, az ipar kitelepítésével kapcsolatos célok megvalósításának fokozottabb segítéséről.*

A határozatnak megfelelően a fővárosban és környékén továbbra is korlátozni kell az iparfejlesztést, különösen a létszámnövekedéssel járó beruházásokat. (Ezt az elvet a telekfelhasználási és építési engedélyek kiadásánál a Fővárosi Tanácsnak kell érvényesítenie.) Ezzel egyidejűleg gyorsítani kell az iparilag elmaradott területek iparosítását, mindenekelőtt *Szabolcs, Hajdú, Somogy, Tolna,* továbbá *Zala, Békés, Szolnok* és *Bács* megyék meghatározott településein és néhány jelentősebb – de iparilag még fejletlen – településen.

Az *egyedi nagyberuházások* telephelyének központi jóváhagyásánál figyelemmel kell lenni a területfejlesztési érdekekre. A *célcsoportos ipari beruházásokat* – ahol szükséges – a kormány az ipartelepítés segítésére területi bontásban hagyja majd jóvá. A *vállalati saját erőből* tervezett ipari beruházásokhoz a beruházási összeg 20–50 százalékát költségvetési hozzájárulásból fedezik, ha a beruházásra az iparilag elmaradott megyékben, településeken kerül sor. A települések jegyzékét a középtávú népgazdasági tervben hagyják jóvá, 1968–1970-re az OT határozza meg az érdekelt megyei tanácsokkal és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium-

mal és más érdekelt szervekkel egyetemben. Az érdekelt tanácsok végrehajtó bizottságai részére e célra költségvetési juttatásként évente meghatározott összegű külön pénzügyi keretet biztosítanak.

Az iparilag fejletlen területek iparosításának segítésére *differenciált hitelpolitikát* alkalmaznak. Az említett megyékben, településeken az ágazatban megállapított hitelfeltételeknél kedvezőbb – általában hosszú lejáratú – visszafizetési határidőt engedélyeznek. A hitelek visszafizetési határidejének megrövidítésével ugyanakkor a fővárosi ipar létszámnövekedéssel járó beruházási igényeit is korlátozzák. A kedvezményezett, illetve szigorított hitelfeltételekben részesítendő települések jegyzékét a középtávú (ötéves) hitelpolitikai irányelvekben hagyják jóvá. A jegyzéket 1968–1970-re az OT, valamint az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium állapítja meg.

Ismeretes, hogy a Gazdasági Bizottság egy régebbi határozata alapján a budapesti üzemeket továbbfejlesztésük szempontjából *kategorizálták,* és elrendelték a harmadik kategóriába sorolt üzemek kitelepítését. A határozat alapján a második ötéves terv éveiben a fővárosból mintegy 6600 főt foglalkoztató 37 üzemet telepítettünk ki. Az új gazdasági mechanizmus bevezetése után a vállalatok kategorizálásának jelenlegi rendszere módosul. A Gazdasági Bizottság új határozata szerint az első és a második kategóriába sorolt budapesti üzemeket a jövőben *fejleszthető üzemeknek* kell tekinteni. A harmadik kategóriába tartozó – tehát *kitelepítésre ítélt – üzemekkel* kapcsolatos rendelkezések továbbra is érvényesek. Azokat a harmadik kategóriájú üzemeket, amelyeknek kitelepítésére határidőt nem állapítottak meg, legkésőbb 1975-ig vidékre kell áthelyezni, illetve ezek működését Budapesten meg kell szüntetni. A többi üzem vonatkozásában a korábban előírt határidőt kell figyelembe venni.

Tekintettel arra, hogy a vidékre telepítés a vállalatoknak többnyire többletköltséget okoz, a kitelepítésre vagy felszámolásra ítélt üzemek kapacitásának vidékre helyezését állami eszközökkel is segítik. Erre a célra az állami költségvetésből meghatározott összeget bocsátanak a Fővárosi Tanács rendelkezésére.

A kitelepítési költségek anyagi fedezetének biztosítására a harmadik kategóriába tartozó és kitelepítendő vállalatoknál az 1968. január elsejétől képződő amortizációt és vállalatfejlesztési alapot – amennyiben telephely, úgy az említett vállalati alapok arányos ré-

szét – *zárolt számlán* kell elhelyezni. Erről a számláról csakis a Gazdasági Bizottság határozatát megelőző időszakban vállalt kötelezettségek teljesíthetők, a kommunális adó, a forgóalap kiegészítése, az élet- és munkabiztonságot, valamint az indokolt egészségügyi és szociális igények kielégítését szolgáló összegek fizethetők ki. Amennyiben a felszámolással kapcsolatban a vállalatok állóeszközöket értékesítenek, a bevételt ugyanerre a számlára kell befizetni. A zárolt számlán elhelyezett összegből – az előbbiekben ismertetetteken kívül – csak a vidékre telepítés költségei fedezhetők.

Az ilyen közvetlen és közvetett gazdasági és hatósági intézkedések révén várhatóan kedvezően alakul majd az ipar területi fejlesztése. Természetesen a rendelkezések végrehajtásának hatását állandóan figyelemmel kell kísérni. A Gazdasági Bizottság határozata előírja, hogy az ipar területi elhelyezkedésének részletes elemzése alapján az 1970 utáni időszakra vonatkozó ipartelepítési politikára – a hosszú távú területfejlesztési tervekkel összhangban – javaslatokat kell kidolgozni.

A BERUHÁZÁSOK MŰSZAKI TERVEZÉSE

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalatok messzemenően érdekeltek lesznek abban, hogy fejlesztési céljaikat a lehető leggazdaságosabban valósítsák meg. Várhatóan alaposan megfontolják tehát, hogy a termelés bővítéséhez szükség van-e beruházásra, és ha ez szükségesnek mutatkozik, törekedni fognak a beruházás legkedvezőbb műszaki-gazdasági megoldására. Ebben a beruházók mindenekelőtt a műszaki tervezési szervektől várhatnak segítséget. Az új gazdasági mechanizmussal kapcsolatban szükségessé vált a beruházások műszaki tervezésére vonatkozó jogszabályok módosítása.

Az eddigi szabályozás tételesen korlátozta, hogy a különböző főhatóságok irányítása alá tartozó szervek profiljuknak megfelelően milyen jellegű és értékű tervezési munkát végezhetnek. Az új szabályozás a tervezési jogosultság alapvető feltételének a *szakértelmet* tekinti, és csak másodlagos jelentőségűnek tartja, hogy a kellő szakértelemmel rendelkező tervező a tervezési munkát milyen gazdasági szervezeten belül végzi.

Ennek az elvnek megfelelően a kormánynak a *műszaki tervezés-*

ről szóló határozata szerint a tervezési jogosultság feltételeit, elsődlegesen a műszaki tervezési feladatokat végzők szakértelmére előírt követelmények határozzák meg. E követelményeket – a szakmai végzettség és a gyakorlati idő figyelembevételével – a tervezés szerint szakmailag illetékes ágazati miniszter határozza meg. Műszaki tervezési tevékenységet csak olyan tervező irányításával lehet végezni, aki a vállalt munkára előírt követelményeknek megfelel.

Ebből következik, hogy a műszaki tervezési munkák végzésére létesített tervező vállalatokon kívül más, nem alapvetően tervezéssel foglalkozó vállalatok is készíthetnek alaptevékenységük részeként olyan műszaki terveket, amelyek saját termelésükkel vagy szolgáltatásukkal közvetlenül kapcsolatosak, vagy állóeszközeik fejlesztését szolgálják. Egyes, nem alapvetően tervezéssel foglalkozó tevékenységű vállalatok és szövetkezetek tervező részlegei külső megrendelésre is végezhetnek tervezést. Így *a beruházási vállalatok* jogosultak az általuk bonyolított munkák tervezésére; az *építőipari kivitelező vállalatok és szövetkezetek*, valamint *a mezőgazdasági nagyüzemek* kivitelező szervei ugyancsak az általuk kivitelezendő munkák tervezésére; a *gyártó vállalatok* a gyártási tevékenységük körébe tartozó technológiai berendezések, valamint az ezekkel összefüggő építési részlettervek készítésére; *közműszolgáltató* vállalatok a saját kezelésben levő vagy más, azonos rendeltetésű közművekkel kapcsolatos tervezőmunkára. A vállalati szervezeteken kívül a *költségvetési szervek* közül a korábbi gyakorlatnak megfelelően a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek, országos hatáskörű szervek, illetve ezek területi szerveinek tervező részlegei szakmai tevékenységük körében a felügyelő hatóság által szabályozott keretek között ugyancsak készíthetnek megrendelésre is műszaki terveket.

Az új szabályozás a műszaki tervezésben is utat nyit a széles körű versenynek, s lehetővé teszi az igények jobb, gyorsabb kielégítését. A határozat szerint *csak az egyedi nagyberuházásokra marad érvényben a generáltervező kijelölés.* Ez a beruházó miniszter javaslata alapján a beruházás jóváhagyásakor kormánydöntéssel történik. Az építési főtervezőt szükség esetén, az ajánlatok figyelembevételével, a kijelölt generál-kivitelező véleménye alapján a generáltervező választja meg. Vitás esetben vagy népgazdasági érdekből az építési tervezőt a tervezés szerint szakmailag illetékes miniszter, a beruházót irányító szerv vezetőjének meghallgatásával kijelölheti. Az

egyedi nagyberuházásokon kívül más területen megszűnik a műszaki tervező kijelölése.

A műszaki tervezési kapacitások központi elosztásának megszűnése és a kijelölési rendszer nagymérvű korlátozása szükségessé teszi, hogy a tervezési megbízást adó, illetve a tervezési munkát vállaló szervek újszerű gazdasági kapcsolatra lépjenek. Ilyen újszerű gazdasági kapcsolatként széles körben bevezetésre kerül az *ajánlati rendszer*. A tervezési tevékenységet igénybe vevő szerv a tervezés egészére vagy meghatározott részére ajánlatot kérhet. Az ajánlati felhívásban meg kell határozni az ajánlat tárgyát, a kért műszaki és pénzügyi adatok kidolgozásának részletességét s az azoktól megengedhető eltérések mértékét, az ajánlat benyújtásának és elbírálásának határidejét. Ajánlatot tervezési jogosultsága körében minden tervező szerv tehet. Az egyedi nagyberuházásoknál a profil szerinti tervező szerv felhívása esetén az ajánlatadás kötelező. Az egyszerű kereskedelmi ajánlatot meghaladó mértékű műszaki-gazdasági tervezést megállapodás szerint kell díjazni.

Kiemelkedő műszaki, esztétikai vagy gazdasági szempontok, változatok megismerése érdekében *tervpályázat* kiírásának lehet helye. A tervpályázatot általában a beruházó tűzi ki. Kiírására a költségvetésükben biztosított fedezet terhére az irányító hatóságok, fejlesztési alapjuk terhére a tanácsok is jogosultak. A tervpályázat feltételeinek meghatározása és a bíráló bizottság szervezése a kiíró feladata.

A kormány határozata a műszaki tervezés új rendjével kapcsolatban újonnan szabályozta az *építési típustervek* felhasználását is. A szabályozás abból indul ki, hogy a tipizálás elősegíti az építmények és elemeik társadalmilag optimális megoldásait és az építőipar iparosítását. A szabályozás azonban,.az új gazdasági mechanizmus alapelveivel összhangban – bizonyos kivételektől eltekintve –, nem teszi kötelezővé a típustervek felhasználását. Abból indul ki, hogy a típustervek felhasználása nyilvánvalóan gazdaságilag kedvezőbb, s így a vállalatok, intézmények azok kötelezővé tétele nélkül is előnyben részesítik azokat.

A kormány határozata tehát abból indul ki, hogy mindenekelőtt a műszaki-gazdasági megoldás minőségével, gazdaságosságával kell ösztönözni a típustervek felhasználására. Típustervek kidolgozását a rendelkezésre álló beruházási pénzügyi forrás vagy műszaki fejlesztési alap, egyes esetekben az állami költségvetés terhére a be-

ruházó, a tervező és a kivitelező szervek, illetve irányító hatóságaik kezdeményezhetik. Több szervet érintő típustervek kidolgozása az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium feladata.

Az ajánlott típustervek alkalmazása nem kötelező. Építményeknél az ágazati miniszter, a beruházót irányító hatósággal egyetértésben, szerkezeteknél pedig az építésügyi és városfejlesztési miniszter a jóváhagyott típustervek kötelező alkalmazását – kötelező típusterv – népgazdasági érdekből elrendelheti.

A BERUHÁZÁSOK ELŐKÉSZÍTÉSE ÉS JÓVÁHAGYÁSA

A beruházási rendszerrel összhangban megváltozik a *beruházások előkészítésének és jóváhagyásának rendje* is. Új szabályozás készül a műszaki tervezés rendjére, a telepítés és a területgazdálkodás kérdéseire, az alap-, a járulékos és a kapcsolódó beruházások megvalósítására, s a hatósági engedélyezés rendjére.

Az új beruházási rendszer fontos vonása, hogy a központi irányító szervek csak a minden ágazatra vonatkozó legfontosabb kérdéseket szabályozzák (például előírják, hogy az egyedi nagyberuházások beruházási javaslata mit tartalmazzon), és mindazokon a területeken, ahol a szakmai sajátosságoknak nagyobb szerepet kell kapniuk, a részletes szabályozás jogát a beruházást irányító szervnek engedik át (például nem írják elő központilag a beruházási program tartalmát). Az új szabályozás jellemzője, hogy az eddiginél sokkal szűkebb körűek a különleges beruházási előírások. A beruházások területén ugyanazok a szabályok lesznek érvényesek, amelyek a gazdasági tevékenység más területein. A beruházásokkal kapcsolatos szállítási szerződésekre például a szállítási szerződésekre vonatkozó általános jogi rendelkezés az irányadó. Hasonlóképpen az általános vállalati gazdálkodás szabályainak megfelelően alakul a beruházó és a kivitelező vállalatok kapcsolata. A beruházási tevékenység tehát nem különül el a többi gazdasági folyamattól a piacon, a jogi szabályozás, illetve finanszírozás rendszerében sem.

Egyszerűbb lesz a beruházásokkal összefüggő *hatósági engedélyezések* rendszere is. Az új szabályozás szerint a területfelhasználási, építési és létesítési, illetve a használatbavétel engedélyezésével egyidejűleg adják meg az összes szükséges hatósági engedélyt.

Az ilyen alapelveken nyugvó részletes szabályozás során kidolgozták a szövetkezeti szektor, illetve a mezőgazdasági beruházások némely tekintetben eltérő rendszerét. A mezőgazdaságot illetően az állami gazdaságra és a termelőszövetkezetre vonatkozóan azonos szabályokat alkalmaznak.

AZ ÁTHÚZÓDÓ BERUHÁZÁSOK

A folyamatban levő és az 1968. január elsejét *követő évekre áthúzódó* beruházások finanszírozását még a régi módszerek szerint határozták meg, ezért szükségessé vált az ilyen beruházások befejezéséhez nélkülözhetetlen pénzügyi fedezetről is gondoskodni.

A vonatkozó határozat értelmében az új kategóriák szerint *egyedi nagyberuházásnak*, illetve *célcsoportos állami beruházásnak* minősülő beruházásoknál az új finanszírozási rendszert kell alkalmazni. Az egyéb állami beruházások kategóriájába tartozó, és az 1968-as évre áthúzódó beruházások befejezését állami költségvetésből, tanácsi beruházásoknál pedig a tanácsok fejlesztési alapjából kell finanszírozni.

Az előzetes számítások szerint a jelenlegi értékhatár feletti beruházások közül mintegy 180 minősül majd *vállalati beruházásnak*. Tekintve, hogy ezek készültségi foka igen különböző, a zökkenőmentes átmenet érdekében ezeket a beruházásokat három csoportba sorolja a Gazdasági Bizottság erről szóló határozata.

a) Olyan beruházások esetében, amelyeknek készültségi foka a tényleges ráfordítások alapján 1967. december 31-ig eléri vagy meghaladja az 1967. május 15-én érvényes és jóváhagyott beruházási program 80 százalékát, a befejezéshez szükséges összeget – a beruházási programban foglalt mértékig – az állami költségvetés biztosítja. Ezeket a beruházásokat a programban jóváhagyott módon fejezik be.

b) Vállalati hatáskörbe kerülő olyan beruházások, amelyek készülési foka 1967 végén nem éri el a program szerinti előirányzat 20 százalékát, a vállalatok fejlesztési alapjából, illetve bankhitelből finanszírozandók. Ez esetben a vállalatok dönthetnek a beruházás folytatásáról, illetve, ha a beruházás folytatását célszerűtlennek ítélik meg, akkor leállítására javaslattal fordulhatnak a felügyeleti szervhez.

c) Azok a vállalati beruházások, amelyeknek készültségi foka 20 és 80 százalék között lesz 1967 végén, a programban jóváhagyott alapvető fejlesztési célok sérelme nélkül folytatandók, de a vállalatok ésszerű módosításokat eszközölhetnek. Az ebbe a csoportba tartozó beruházások költségeiből az állami költségvetés fedezi az 1967. végéig üzembe helyezett állóeszközök értékét, s ezen kívül a program szerint még szükséges ráfordítások 40 százalékát. Az ezt meghaladó összeg finanszírozásáról a vállalat köteles gondoskodni.

A finanszírozási feltételek megállapításához alapul vett, 1967. május 15-én érvényes jóváhagyott programot az új árrendszernek megfelelően *át kell számítani.* Az átárazáshoz az Országos Anyag- és Árhivatal és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium egyszerűsített szabályokat és módszereket dolgoz ki. A költségvetések tételes átárazására csak kivételképpen kerülhet sor.

A jelenlegi értékhatár alatti beruházások teljes összegét – szükség esetén bankhitel igénybevételével – saját alapjukból fedezik a vállalatok.

A termelőberuházásoknál eddig érvényes *egyszeri jutalmazási rendszert* fokozatosan felszámolják. A már kitűzött jutalmazási feladatok érvényesek, ezek pénzügyi fedezetéről olyan arányban kell gondoskodni az állami költségvetés, illetve a vállalati fejlesztési alap terhére, amilyen a beruházások finanszírozásának az aránya. Termelőberuházásokra új jutalmazási feladat nem tűzhető ki.

V

HITEL- ÉS PÉNZFORGALOM

Az új gazdasági mechanizmusban a gazdaság központi irányításának egyik fontos eszköze lesz a hitel- és pénzforgalmi rendszer. A vállalatok tevékenységét nem a számukra kötelezően előírt, lebontott tervmutatók, hanem mindenekelőtt a piaci viszonyok határozzák meg. Érthető tehát, hogy a hitel- és pénzforgalmi rendszer miért válik a gazdaság tervszerű irányításának fontos eszközévé. Ennek segítségével biztosítható a népgazdasági terv megvalósítása, az áru- és pénzegyensúly fenntartása, a forint értékállandósága. Az új gazdasági mechanizmus előkészítése során erre figyelemmel szabályozta a Gazdasági Bizottság a *hitel- és pénzforgalmi rendszert.*

A HITELPOLITIKA KIALAKÍTÁSA

A Gazdasági Bizottság határozata megállapítja, hogy a hitelezési tevékenységet a Magyar Nemzeti Bank és a többi pénzintézet a kormány által jóváhagyott és a népgazdasági terv szerves részét képező *hitelpolitikai irányelvek* alapján végzi. A beruházási hitelek irányelveit a középlejáratú (ötéves) terv, illetve az ehhez kapcsolódó hitelpolitikai irányelvek, az egyéb hitelek irányelveit pedig az operatív népgazdasági tervhez tartozó hitelpolitikai irányelvek szabják meg.

A hitelpolitikai irányelvek útmutatást adnak a beruházások hosszú és középlejáratú, a termelés, a szolgáltatás és a forgalom közép- és rövid lejáratú, valamint a lakosságnak nyújtandó hosszú, közép- és rövid lejáratú hitelezésre, ezek feltételeire, illetve forrásaira. A hitelpolitikai irányelvek a népgazdasági terv céljaival össz-

hangban tartalmazzák azt is, hogy mely területeken kell az általános hitelezési feltételektől eltérni, például mely ágazatokat kell fokozottabb mértékben hitellel támogatni, illetve hol ajánlatos korlátozni a hitelezést. A hitelpolitika tehát egyfelől segíti a gazdaságpolitikailag kiemelt ágazatok gyorsabb ütemű fejlesztését, másfelől korlátozza a népgazdaságilag kevésbé hatékony ágazatok bővítését.

A hitelpolitikai irányelvekre vonatkozó javaslat előkészítése, majd az irányelvek végrehajtásának érdekében, a munka közben felvetődő jelentősebb kérdések megvitatására, továbbá kölcsönös tájékoztatás céljából a Magyar Nemzeti Banknál *hitelpolitikai tanácsot* alakítanak, amelynek elnöke a Magyar Nemzeti Bank elnöke, tagjai pedig a gazdasági minisztériumok, illetve más országos hatáskörű gazdasági intézmények miniszterhelyettesi vagy ezzel azonos beosztású képviselői, valamint a pénzintézetek vezetői. A tanács 1967 második felében megkezdte működését.

HITELEZÉSI ELJÁRÁS

A bank a hitelpolitikai irányelveknek megfelelően folyósítja a hiteleket a vállalatok számára. A vállalati beruházási hitelek finanszírozásáról az új beruházási rendszerről szóló fejezetben már tárgyaltunk, most a vállalati *forgóeszköz-hitelekkel* kapcsolatos eljárást ismertetjük.

A gazdasági mechanizmus reformjáról jóváhagyott irányelvek előírják, hogy a *forgóeszközök tekintetében is meg kell teremteni az önálló vállalati gazdálkodás feltételeit.* Ennek megfelelően 1968. január elsejével rendezik az állami vállalatok forgóalapját. A rendezés azért is szükséges, mert a vállalatok jelenleg bankhitelből elégítik ki forgóeszköz-szükségletük nagyobb részét. A rendezés során – néhány speciális terület kivételével – egyszeri állami juttatásként általában az 1967-re megállapított forgóalaphitellel egészítik ki a vállalatok saját forgóalapjait. Ezáltal lényegesen csökken majd a vállalatok forgóeszközhitel-igénye.

Amennyiben a vállalat forgóeszközhitelt igényel a banktól, akkor a bank, a hitelpolitikai irányelvek keretében, a vállalat *hitelképességének határai között* folyósítja a hitelt. Hitelképesnek azok a vállalatok tekintendők, amelyek rendszeresen értékesítik termé-

keiket a piacon, jövedelmezően gazdálkodnak, fizetési kötelezettségeiknek rendszeresen eleget tesznek, és a hitel lejártakor fizetőképesek. Új rendelkezés, hogy a vállalatok a velük termelési (gazdasági) kapcsolatban levő más vállalatok beruházási és forgóalaphiteleiért *garanciát* vállalhatnak. A hitel feltételeit a bank és a vállalat között kötendő *hitel- és kölcsönszerződés* rögzíti.

A vállalatok az új gazdasági mechanizmusban beruházásaikat és forgóalapjuk ezzel kapcsolatos bővítését mindenekelőtt fejlesztési alapjukból finanszírozzák. *Középlejáratú forgóalaphitelt* a vállalat akkor vehet igénybe, ha saját forgóalapját csak később tudja kiegészíteni a fejlesztési alapból. Ennek megfelelően a hitelt a fejlesztési alapból kell visszafizetni.

A hitelképes vállalatoknak a bank hitelszerződés alapján a szükséges mértékben – esetleg hitelkeret formájában – folyósítja a *rövid lejáratú hiteleket*. Ezeket lejáratkor általában a vállalat folyó bevételéből kell visszafizetni.

A hitelek fedezetét mint hitelező vizsgálja a bank a hiteligény elbírálásakor, illetve utólag a vállalati mérleg alapján, vagy szükség szerint akkor, ha a vállalat hitelképessége megromlik. Amennyiben a vállalat hitelképessége kérdésessé válik – fizetési kötelezettségeit nem, vagy nem kielégítően teljesíti, forgóeszközeit elveszti stb. –, a bank folyamatosan tájékoztatja a vállalat felsőbb szervét, és a probléma súlyosságától függően változtat a hitelezési módszereken. Ha a vállalat gazdálkodási helyzete a vállalat által kidolgozott intézkedések következtében várhatóan egy éven belül megváltozik, javul (az esetleges veszteségek is megtérülnek), akkor a bank *hitelnyújtással* segíti a vállalat problémájának megoldását. Ha a nehézségek tartósabbak, de reálisan várható a vállalat gazdaságos működése, akkor a bank a szakminisztérium és a Pénzügyminisztérium hozzájárulásával, ilyen célt szolgáló külön forrásból, *különleges feltételekkel hitelt nyújt*. Végül, ha a vállalat gazdaságos működése ilyen módon sem oldható meg, akkor a bank megtagadja a további hitelezést, és a már igénybe vett hiteleket is felmondhatja. Ebben az esetben a vállalatot szanálási eljárás alá vonják. (Erről a VI. fejezetben még részletesen szólunk.)

A vállalatok a bankhitelek után általában *alapkamatot* fizetnek. Tekintve, hogy a saját eszközöket 5 százalékos eszközlekötési járulék terheli, így érthető, hogy az alapkamat ennél nagyobb, mert a kamat hatása tulajdonképpen csak az eszközlekötési járulék *felett* érvényesül. Az alapkamat pontos mértékét, valamint az alapkamattól történő eltérések nagyságát a hitelpolitikai irányelvek tartalmazzák. A lejáratkor vissza nem fizetett hitelek után *késedelmi kamatot* kell fizetni. A bank a forgóeszközhitelek után – a hiteligénybevétel időtartamától függően – magasabb kamatot is felszámíthat, a vállalatok viszont az időlegesen felesleges és tartós betétként elhelyezett pénzeszközeik után *betéti kamatot* kapnak a banktól.

A bank pénzforgalmi munkájában az eddigi – gyakran igazgatási jellegű – eljárások helyébe *gazdasági módszerek* lépnek. A vállalatok és a bank pénzforgalmi kapcsolatát a *bankszámlaszerződés,* illetve a *hitel- és kölcsönszerződés* szabályozza. Ennek megfelelően megszűnik egy sor adminisztratív jellegű kötöttség. (Például a megbízás kötelező benyújtásának határideje, a készpénzfizetés felső határa, a házipénztári keret stb.). A vállalatok a jövőben szabadon állapodhatnak meg a fizetés teljesítésének módjában és időpontjában, és maximálisan 30 napos fizetési határidőt szabhatnak meg.

A hitel- és pénzforgalmi rendszer ilyen szabályozása tehát megszünteti a pénzforgalommal összefüggő adminisztratív kötöttségeket, és teret enged a vállalatok önállóságának. Ugyanakkor a kormány által jóváhagyott hitelpolitikai irányelvek és végrehajtásuk folyamatos ellenőrzése lehetővé teszi a központi akarat érvényesülését, a népgazdaság tervszerű fejlődését.

Az ország központi bankjának, a Magyar Nemzeti Banknak továbbra is fontos feladata népgazdasági szinten elemezni a fizetőképes kereslet és a rendelkezésre álló árutömeg viszonyát, és a gazdálkodás mindazon tényezőit, jelenségeit, amelyek a piaci egyensúlyt befolyásolják.

VI

AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK, A VÁLLALATOK FELÜGYELETE ÉS ELLENŐRZÉSE

AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK

Az új gazdasági mechanizmussal összhangban újólag kellett szabályozni az állami vállalatok jogállását, az alapításukkal, szervezetükkel és felügyeletükkel kapcsolatos jogszabályokat. A kormány erről szóló rendelete arra épül, hogy az új gazdasági mechanizmusban *megnövekedett önállósággal rendelkező vállalatok fő feladata a társadalom szükségleteinek mind kedvezőbb kielégítése.*

ÁLLAMI VÁLLALAT ALAPÍTÁSA

A rendelet szerint állami vállalatot alapíthat a miniszter, az országos hatáskörű szerv vezetője és – a tanácsi gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok szerint – a tanács végrehajtó bizottsága. A vállalat feletti felügyeletet az *alapító szerv* látja el. Vállalat alapításához a pénzügyminiszter előzetes egyetértése szükséges. Ha az alapító szerv nem azonos az ágazatilag felelős miniszterrel, akkor az illetékes miniszter véleményét is ki kell kérni. Az alapító szerv köteles gondoskodni a vállalat működéséhez szükséges ún. induló vagyonról.

Az alapító szervnek úgy kell megállapítania a vállalat tevékenységi körét, hogy a termelőerőket a leggazdaságosabban lehessen felhasználni. A vállalat a tevékenységi körének gazdaságos ellátásához szükséges kiegészítő tevékenységet is folytathat. (A mezőgazdasági nagyüzemek gazdasági tevékenységének kibővítéséről külön rendeletben intézkedett a kormány.)

A vállalatot alapító határozatban szerepel a vállalat neve, székhelye, tevékenységi köre s az alapító szerv. E határozat alapján a vállalatot bejegyzik a *vállalati törzskönyvbe,* illetve – a vállalat kérelmére – a *cégjegyzékbe.*

A rendelet lehetővé teszi, hogy az állami vállalatok egymással és más szocialista gazdálkodó szervezetekkel tevékenységi körükkel kapcsolatos társulásokat, egyesüléseket létesítsenek, vagy kereskedelmi társaság formájában közös vállalatot alakítsanak.

AZ ÁLLAMI VÁLLALAT SZERVEZETE

Az állami vállalat élén *igazgató* (vezérigazgató) áll. Az igazgató a vállalat ügyeiben – a jogszabályok keretei között – önállóan és egyéni felelősséggel dönt. Az igazgató – a vállalat önállóságának és az egyszemélyi felelősség elvének megfelelően – önállóan dönt a vállalat tevékenységéről, a Munka Törvénykönyve szerinti munkáltatói jogok gyakorlásáról, a műszaki fejlesztésről, hitelek igénybevételéről, a vállalat által előállítandó gyártmányokról és gyártmányválasztékról, a beruházásokról, a vállalat mérlegének megállapításáról, más gazdasági szervekkel való társulásról, s az igazgató alakítja ki a vállalat belső szervezetét, ügyrendjét is.

Az igazgatónak feladatai ellátásában támaszkodnia kell a dolgozók közösségére. A kollektívát a vállalaton belül a vállalati szakszervezeti szerv képviseli, tehát az igazgató köteles a szakszervezet érdekvédelmi és képviseleti jogát tiszteletben tartani, s e szervezettel együttműködni. Az igazgató felelős a termelési tanácskozások megtartásáért is.

Az igazgatót és helyetteseit az alapító szerv nevezi ki és menti fel – az illetékes szakszervezet véleményének meghallgatása után. Az igazgató helyettesének kinevezése és felmentése előtt az alapító szervnek ki kell kérnie az igazgató véleményét. Az igazgató és helyettesei munkájának megítéléséhez a szakszervezet véleményét ki kell kérni.

Az állami vállalat kötelezettségeiért felelősséggel tartozik, vagyonával a jogszabályoknak megfelelően rendelkezik. A vállalat meglevő eszközei – átszervezés és trösztthöz tartozó vállalat kivételével – a vállalat kezeléséből nem vonhatók el.

A vállalat működéséből származó nyereségből elsősorban az állammal szembeni kötelezettségek teljesítendők. E kötelezettség teljesítésének módját és mértékét, a nyereségből képződő vállalati alap felhasználásának szabályait külön jogszabály rendezi.

SZANÁLÁSI ELJÁRÁS

Az igazgató az alapító szervnek írásban köteles jelenteni, ha a vállalat veszteségesen működik, s ennek következtében tartalékalapja kimerül, illetve vagyona az induló vagyon szintje alá süllyed. Ilyenkor az alapító szerv *szanálási eljárást* rendelhet el, amennyiben a vállalat nyereséges működése egyéb módon nem biztosítható. Az alapító szerv köteles elrendelni a szanálási eljárást a pénzügyminiszter, a KNEB elnöke vagy az illetékes bank javaslatára.

Szanálási eljárásnál az alapító szerv korlátozhatja az igazgató hatáskörét, bizonyos intézkedések megtételét a szanálási bizottság vezetőjének vagy a bizottságnak előzetes hozzájárulásához kötheti.

A szanálási eljárásnak az a célja, hogy a szanálási bizottság a vállalat gazdaságos működésére javaslatot dolgozzon ki. Ha ez nem érhető el, a bizottság a vállalat megszüntetésére tesz javaslatot.

A 3–5 tagú szanálási bizottságot a vállalattól független szakemberek közül az alapító szerv jelöli ki.

VÁLLALATOK ÁTSZERVEZÉSE, MEGSZÜNTETÉSE

Az alapító szerv a vállalatot megszüntetheti, ha a vállalat tevékenységére a népgazdaság nem tart igényt, illetve, ha a gazdaságos működés feltételei nem biztosíthatók. Állami vállalat megszüntetéséhez a pénzügyminiszter hozzájárulása szükséges. A vállalat átszervezéssel vagy felszámolással szüntethető meg.

Az új gazdasági mechanizmusban növekszik a vállalatok önállósága és hatásköre. A termelőerők fejlesztése, a külső és a belső piac szükségleteinek hatékonyabb kielégítése azonban sok területen nagyobb fokú centralizációt, másutt az önállóan gazdálkodó vállalatok meghatározott célú egyesülését követeli meg. A Minisztertanács határozata az állami vállalatokról lehetővé teszi, hogy az alapító szerv *trösztöt* hozzon létre, illetve az állami vállalatok, tevékenységük összehangolására társasági szerződéssel *egyesülést* alapítsanak a gazdaságos működés és fejlesztés előmozdítására. A határozatnak megfelelően több területen felülvizsgálták a meglevő trösztöket, azok egy részét egyesüléssé alakították át, másutt pedig önálló vállalatok egyesülésbe tömörültek, illetve az alapító szervek rendelték el kötelező erővel egyesülések létesítését.

A tröszt és az egyesülés fő feladata a vállalatok tevékenységének *koordinálása.* A feladat a két szervezetnek megfelelően eltérő módon kerül végrehajtásra, s ez érthető, hiszen *a tröszt a vállalatok fölé rendelt szerv, az egyesülés viszont a vállalatok szerve.*

A tröszt a vállalatok teljes tevékenységét irányítja, az egyesülés hatáskörébe viszont csak az egyesülési szerződésben foglalt, vagy a vállalatok által egybehangolásra önként felvett kérdések tartoznak. A tröszt közvetlenül felelős vállalatai működéséért, a vállalatoknak az állami költségvetéssel szemben fennálló kötelezettségeik teljesítéséért, az egyesülésbe tartozó vállalatok viszont külön-külön számolnak el az állami költségvetéssel, s saját alapjaiknak megfelelően önállóan vehetnek igénybe hiteleket. A tröszt vállalatainak önállósága korlátozott, az egyesülésben tömörült vállalatok önállóságát pedig csupán az együttműködés közös érdekei korlátozzák. A tröszt önálló jogi személy, az egyesülés viszont nem, tehát kötelezettségeket csak a részt vevő vállalatok nevében (azok megbízásából) vállalhat.

Trösztösítésre általában akkor kerül sor, ha az egyes vállalatok termelése vertikálisan egymásra épül (például a nyersanyag-kitermeléstől a készgyártmányig), egyesülésre pedig akkor, ha különböző tevékenységeket közösen célszerű ellátni. Ilyen feladat lehet például bizonyosfajta anyagok elosztása a vállalatok között, vagy a kapacitás jobb kihasználása, műszaki fejlesztési feladatok koordinálása, közös exporttevékenység stb.

Egyesülés létrehozásához a főtevékenység szerint illetékes miniszter véleménye és a pénzügyminiszter hozzájárulása szükséges. Meghatározott célra és meghatározott időre – legfeljebb öt évre – egyesülést rendelhet el az illetékes miniszter is, aki jogosult az egyesülés ellenőrzésére, sőt elrendelheti az egyesülés megszüntetését is, ha megítélése szerint az egyesülés a közérdekkel vagy a népgazdaság érdekeivel ellentétesen működik. Látható tehát, hogy az egyesülés a részt vevő vállalatok önállóságát nem érinti, a trösztszervezet viszont jelentősen korlátozza a vállalatok önállóságát. A tröszt átfogóan irányítja vállalatait, utasításokat ad, jogosult az eszközök és jövedelmek átcsoportosítására (hatósági jogköre azonban a trösztnek sincs), s vállalatainak anyagi érdekeltségi feltételeket is megállapíthat.

A trösthöz tartozó vállalat – a nagyvállalat gyáregységeitől eltérően – önálló jogi személy, tehát önálló mérleget készít, saját nevében szerződéseket köt, önálló bankszámlája van. A trösztvállalat a banktól hitelt vehet igénybe, de a hitel összegét a tröszt vagy a bank korlátozhatja. A nagyvállalatok gyáregységeinek erre nincsen joguk.

Az állami vállalatok *kereskedelmi társaság* formájában működő *közös vállalatot* is alapíthatnak a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásával és az ágazati miniszter véleményének kikérésével. Várható, hogy a közös vállalatoknak különösen jelentős lesz a szerepük a mezőgazdaságban, ahol már ismert ez a forma, hiszen több ilyen vállalat alakult beruházási, értékesítési stb. célok eredményes megvalósítása érdekében.

AZ ÁGAZATI MINISZTEREK FELADATAI

Az új gazdasági mechanizmus jelentősen növeli a gazdálkodó szervezetek önállóságát. Ennek következtében megváltoznak az irányítás eszközei és módszerei, módosul a gazdasági ágazatokat vezető miniszterek feladata és felelőssége is.

A Minisztertanács határozata szerint az ágazati miniszter érvényesíti – a népgazdaság érdekeivel összhangban – az irányítása alatt álló ágazat sajátos szempontjait a kormány döntéseinél, valamint a funkcionális irányító szervek (OT, Pénzügyminisztérium, Munkaügyi Minisztérium, Országos Anyag- és Árhivatal stb.) gazda-

ságpolitikai döntéseinél, a népgazdaság-fejlesztési tervek készítésénél, a közgazdasági szabályozó és ösztönző eszközök kidolgozásánál. A miniszter felelős azért, hogy az ágazat területén érvényesítsék a kormány gazdaságpolitikáját, végrehajtsák a kormány határozatait.

Az ágazati miniszter kidolgozza az ágazat gazdaságpolitikájára vonatkozó javaslatokat, a fejlesztési koncepciókat, irányítja az ezeket szolgáló kutatásokat, az ágazatok területén kormányszinten elhatározott beruházások tekintetében dönt, szervezi a nemzetközi együttműködést, a szakosítást stb.

Az ágazati miniszter *hatósági jogkörében* ellátja a jogszabályok által ráruházott államigazgatási feladatokat, javaslatokat tesz hatósági előírásokra, illetve kiadja az erre vonatkozó rendeleteket, ellátja az ágazat területén működő, hatósági jogkörrel is felruházott intézetek (például minőségellenőrző intézetek) felügyeletét.

A tanácsok felügyelete alatt működő vállalatok tekintetében a tanácsok végrehajtó bizottságai útján gyakorolják jogaikat az ágazati miniszterek.

Az ágazati miniszter – mint alapító – *felügyeleti hatáskörében* átfogóan értékeli a vállalatok tevékenységét, elbírálja az igazgató és helyettesei munkáját, dönt ezek díjazásáról, jutalmazásáról. A vállalatnak csak kivételesen, vagyis akkor adhat utasítást az alapító szerv, ha a népgazdaság érdeke gazdasági eszközökkel nem, vagy nem kellő hatékonysággal érvényesíthető, de utasításra akkor is csak az alapító szerv vezetője, illetve helyettese jogosult. Az utasítás kiadásánál természetesen ügyelni kell arra, hogy végrehajtásával a vállalat ne kerüljön gazdaságilag hátrányos helyzetbe.

A GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI ELLENŐRZÉS

Az ellenőrzés szükségképpen tükörképe a mindenkori irányítási rendszernek. A jelenleg érvényes ellenőrzési előírások főként a vállalatok számára kötelezően előírt utasítások végrehajtásának vizsgálatára terjednek ki, s túl nagy szerephez juttatják az adminisztratív jellegű ellenőrzést az érdemi ellenőrzéssel szemben. Köztudott, hogy a hatáskörök elmosódása következtében túl sok szerv és túl gyakran ellenőrizte a vállalatokat.

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalatok döntéseit min-

denekelőtt a központilag meghatározott közgazdasági szabályozó eszközökkel befolyásolják. Ezeket a szabályozókat úgy igyekeznek meghatározni, hogy a vállalati érdekek egybeessenek a népgazdaság érdekeivel. Természetesen a túlnyomóan közgazdasági eszközökkel való szabályozás körülményei között is nélkülözhetetlen a gazdálkodó egységek tevékenységének állami ellenőrzése.

Az ellenőrzésnek elsősorban arra kell kiterjednie, hogy a vállalat gazdasági tevékenysége összhangban van-e a népgazdaság érdekeivel, megfelel-e gazdaságpolitikai céljainknak, az ágazat távlati fejlesztési célkitűzéseinek. Ennek ellenőrzése a vállalat *felügyeletét ellátó minisztérium* feladata.

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalati munka megítélésének fő mércéje a nyereség alakulása lesz, amelyhez számottevő anyagi érdekek fűződnek. A *pénzügyi szervek* (adóhatóságok) lesznek hivatottak ellenőrizni a nyereség kimunkálását és azt, hogy az államnak történő befizetések megfelelnek-e a törvényben foglalt előírásoknak.

Nyilvánvaló, hogy a jövőben is sor kerül más szervek hatósági jellegű ellenőrzéseire. Ilyen ellenőrzést általában *azok a szervek végeznek* (kereskedelmi felügyelet, tűzrendészet, SZTK), *amelyek az illető területre vonatkozó határozatot kiadták*. Ellenőrzi a bank is a különböző bankműveletekkel kapcsolatban, és a jelenlegi jogkörrel és működési területtel megyegyezően továbbra is ellenőriz a *népi ellenőrzés* is.

A FELÜGYELETI SZERVEK GAZDASÁGI ELLENŐRZŐ MUNKÁJA

A kormány Gazdasági Bizottsága határozatot hozott az *állami, gazdasági és pénzügyi ellenőrzés rendszeréről.*

A gazdaságirányítás új rendszerében a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek, a tanácsok végrehajtó bizottságai, mint felügyeleti szervek ellenőrzési jogkörrel is rendelkeznek, de a kormány által meghatározott keretet meghaladóan közvetlen operatív beavatkozásra nem jogosultak.

A felügyeleti szervek gazdasági ellenőrzéseik során az állam – a termelési eszközök tulajdonosának – képviseletében *tulajdonosi szemléletet* érvényesítenek. Ennek megfelelően a vállalatok gazdasági tevékenységét *átfogóan és hosszabb távú feladatok figyelembe-*

vételével értékelik. Elsősorban tehát azt kísérik figyelemmel, hogy miként valósulnak meg az ágazat gazdaságpolitikai és távlati fejlesztési céljai, milyen az alkalmazott közgazdasági eszközök hatása. A vállalatok munkájának helyes megítélése céljából ellenőrzik a piaci kapcsolatokat, a vállalatok és a népgazdaság érdekei összhangjának érvényesülését, a rendelkezésre álló eszközök kihasználásának hatékonyságát, a továbbfejlesztés műszaki, gazdasági feltételeiről stb. való gondoskodást.

A gazdasági ellenőrzést és a munka értékelését a felügyeleti szerv *apparátusa* – esetenként *komplex bizottságok* vagy *vállalati felügyelő bizottságok* bevonásával, illetőleg ezek együttes közreműködésével – látja el. Komplex bizottságokat a felügyeleti szerv vezetője alkalmilag – általában valamely részfeladat vagy különleges szakértelmet igénylő ellenőrzés megoldására – alakít. A bizottság tagjai a felügyeleti szerv költségvetésének terhére és a szakértőkre vonatkozó szabályok szerint díjazhatók.

Új ellenőrzési szerv a *felügyelő bizottság*. Felügyelő bizottság szervezhető a vállalat éves gazdasági működésének komplex értékelésére. Ez az értékelés alapja lehet a vállalati vezetők tevékenysége megítélésének és így honorálásának is. A felügyelő bizottság tehát *gazdasági értékelést nyújtó, véleményező szerv*. Ez azt is jelenti, hogy a vállalat tevékenységére vonatkozó határozatot nem hozhat, intézkedéseibe operatívan nem avatkozhat be. A felügyelő bizottság tagjainak száma 5–9 fő, megbízatásuk 3–5 évre szól. Felügyelő bizottsági tagok nem lehetnek a vizsgált vállalat vezetői és közvetlen hozzátartozói. A kinevezett bizottsági tagok maximum egyharmada lehet a felügyeleti szerv állományában dolgozó, a szakszervezet pedig 1–2 bizottsági taggal képviseltetheti magát. A felügyeleti szerv vezetője dönt arról, hogy mely vállalatnál létesítsenek felügyelő bizottságot, de ilyen bizottságot csak nagyvállalatoknál célszerű kinevezni.

A VÁLLALATOK ÉS A SZÖVETKEZETEK PÉNZÜGYI REVÍZIÓJA

A pénzügyi revízió az állammal szemben *pénzügyi kötelezettségek teljesítését*, az ezekre vonatkozó és egyéb pénzügyi jogszabályok betartását vizsgálja. E revízió hivatott megállapítani, hogy szabály-

szerűen munkálták-e ki az adóalapot. Ez csak úgy állapítható meg, ha megvizsgálják a mérlegvalódiság elvének betartását, a mérleg alapját képező elszámolásokat, azt hogy mindezek megfelelnek-e a hatósági előírásoknak. A vállalatok és szövetkezetek pénzügyi revízióját az *adóhatóságok* végzik.

Adóhiány megállapítása esetén az adóhatóságok nemcsak a hiányzó adóösszeget vonják el, hanem az adóhiány 50 százalékáig terjedő bírságot is kivethetnek, ha az adóhiány gondatlanságból keletkezett. Amennyiben a vizsgált vállalat vagy szövetkezet számviteli rendje nem teszi lehetővé az adóalapok hitelt érdemlő megállapítását, akkor az adóhatóságok becslési eljárással állapítják meg az adózás alapjául elfogadható összeget.

Az állami vállalatok pénzügyi revíziójának ellátására a Pénzügyminisztérium a Központi Adóhivatalból *Bevételi Főigazgatóságot* és a minisztériumi vállalatok első fokú adóhatóságaiként Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged székhellyel *Bevételi Igazgatóságokat* szervezett.

A tanácsi vállalatok, a kisipari és a földművesszövetkezetek tekintetében első fokú adóhatóságként – a tanácsapparátuson belül – a fővárosi, megyei és megyei jogú városi tanács végrehajtó bizottsága pénzügyi osztálya alá rendelt *vállalati adóhivatalok* látják el a pénzügyi revíziót.

A mezőgazdasági és a halászati termelőszövetkezetekkel, s az ezek közös vállalkozásaival összefüggő adóhatósági feladatokat, és pénzügyi revíziót – a vám- és pénzügyőri szervek kezelésébe utalt adók kivételével – első fokon a *járási tanácsok pénzügyi osztályai* végzik.

Az adóhatóságok átszervezését a pénzügyminiszter már 1967 júliusáig végrehajtotta.

A minisztériumok, az országos főhatóságok, a fővárosi, a megyei és megyei jogú városi tanácsok pénzügyi gazdálkodását a Pénzügyminisztérium fejezetszinten ellenőrzi. E célból ellenőrzést végezhet bármely állami költségvetés terhére fenntartott vagy azzal pénzügyi kapcsolatban álló gazdálkodó szervnél. A költségvetési szerveknél végrehajtandó gazdasági és pénzügyi revízióra vonatkozó jogszabálytervezetet az e szervek gazdálkodásában végrehajtandó változásokkal összhangban készítették el.

A nagyobb vállalati önállóság növeli a vállalati vezetők felelősségét a termelés gazdaságos megszervezéséért, a társadalmi tulaj-

don védelméért. Az új gazdasági mechanizmusban a vállalatoknak még inkább érdekük a vállalati belső ellenőrzés megszervezése. A Gazdasági Bizottság határozata, a vállalati önállósággal összhangban, alapelvként mondja ki, hogy *a vállalati belső ellenőrzés rendjét a vállalatok saját hatáskörben, az adottságaiknak legmegfelelőbben alakítsák ki.*

A SZÖVOSZ és az OKISZ keretébe tartozó tagszövetkezetek területén a gazdasági ellenőrzést a SZÖVOSZ és az OKISZ – a sajátosságoknak megfelelően – a fentiektől eltérően szabályozhatja.

VII

JÖVEDELEMSZABÁLYOZÁS, ANYAGI ÉRDEKELTSÉG

A VÁLLALATOK ADÓZÁSA ÉS ÉRDEKELTSÉGE A NYERESÉG NÖVELÉSÉBEN

Az új gazdasági mechanizmus a vállalati kollektívákat anyagilag fokozottabban érdekeltté teszi a gazdaságosabb munkavégzésben, a gazdálkodás eredményességében, a nyereség abszolút összegének növelésében. Az érdekeltség fokozásának fontos feltétele a termelői árak reformjának helyes végrehajtása. A termelői árak reformjával el kívánjuk érni, hogy az árak megközelítően tükrözzék a társadalom tényleges ráfordításait, és tegyék lehetővé a vállalatok nyereséges gazdálkodását. (Természetesen – mint ezt már tárgyaltuk – a jövőben is lesznek olyan vállalatok – például az élelmiszeriparban, de másutt is –, amelyek továbbra is csak állami dotációval lehetnek nyereségesek.)

A vállalatoknál képződő társadalmi tiszta jövedelem az új gazdasági mechanizmus körülményei között sem maradhat teljes egészében a vállalatoknál. A társadalmi tiszta jövedelem egy részét – a társadalom közös kiadásainak fedezésére – különböző címen be kell fizetni az állami költségvetésbe. Az új gazdasági mechanizmusban – az árképzés elveinek megfelelően – termelési költségként számolnak el összesen *25 százalék SZTK-járulékot és illetményadót* a bérköltségek után, valamint *5 százalék eszközlekötési járulékot* a vállalat álló- és forgóeszközei után. A fogyasztói forgalomba kerülő árucikkek után a vállalatokat *forgalmiadó*-befizetési kötelezettség is terheli. Ezek a kötelező befizetések azonban még nem fedezik az államháztartás igényeit – beleértve a központi alapokból megvalósuló

beruházásokat is. Ezért az állam a vállalatoknál realizálódó nyereséget is megadóztatja.

A jövedelemelvonás, a nyereségadó és a vállalatok anyagi érdekeltségi rendszerének elveiről hozott határozat a kormány Gazdasági Bizottságának azt a célkitűzését tükrözi, hogy egyfelől a vállalati nyereség egy részének adó útján történő elvonásával megvalósuljon a terv és a költségvetés egyensúlya, létrejöjjön az előirányzott és központi döntést igénylő feladatok pénzügyi fedezete, másfelől megteremtődjenek a vállalati döntések pénzügyi alapjai, s a jobb, hatékonyabb gazdálkodásra ösztönző anyagi érdekeltség feltételei. A nyereségérdekeltség konkrét formáinak meghatározásánál fő szempont, hogy a vállalatok ésszerűen gazdálkodjanak a termelés valamennyi tényezőjével, s *érdekeltek legyenek a nyereség abszolút nagyságának növelésében.* Ez úgy érhető el, ha a nagyobb összegű nyereségből több marad a vállalatnál, illetve, ha a nyereség tömege csökken, akkor a vállalatoknál különböző célra fordítható összeg is csökkenjen.

Ilyen megfontolás alapján a Gazdasági Bizottság a vállalatoknál *új adózási formák bevezetéséről hozott határozatot*, s az adók befizetése után fennmaradó nyereség összegéből pedig *vállalati alapok* képzését írta elő.

VÁLLALATI TERMELÉSI ADÓ

Az új árrendszerben a vállalatok nyeresége már az induláskor különbözni fog egymástól. A vállalati gazdálkodás és a termelőapparátus eltérő színvonalán kívül ugyanis jelentős különbségeket okoznak a nyereségben az *eltérő természeti és termelési feltételek.* Az ilyen módon jelentkező – lényegében járadékjellegű – többletjövedelem nem abból adódik, hogy az adott vállalat kollektívája más vállalatokhoz képest jobb munkát végez. Hasonlóképpen kiugróan magas nyereségek realizálódnak egyes vállalatoknál az egységes külkereskedelmi árszorzóval átszámított *új külkereskedelmi árakban* is. Ha az ilyen forrásokból származó, kiemelkedően magas nyereség teljes összege a vállalatnál maradna, akkor ez a kedvező helyzetben levő vállalatokat indokolatlan előnyhöz juttatná a többi vállalat dolgozóival szemben. Ezt a problémát korábban úgy tervezték megoldani, hogy a különbséget, illetve annak egy részét egy „alapbefize-

tés nyereségből" elnevezésű konstrukcióval a vállalatoknál egyedileg, egy összegben meghatározva elvonják. A Gazdasági Bizottság határozatát előkészítő vizsgálatok, számítások azonban azt mutatták, hogy az előzőek szerint elképzelt rendszer csupán az *induláskor* oldaná meg a problémát, *később* viszont hátrányos következményeket teremtene. Az évekig változatlan összegű adó ugyanis, csak a bázisidőszakban elért termelés mennyiségére vonatkozna, s az időközben felfutó termelés növekményét már nem venné figyelembe. Ez a gyakorlat fenntartaná a bázisszemléletet, másrészt az ebből a forrásból eredő nyereségrész elvonása szükségképpen bonyolítaná az általános nyereségadó rendszerét.

Minderre figyelemmel a Gazdasági Bizottság határozata úgy intézkedik, hogy már az induláskor jelentkező, kiugróan magas nyereség részbeni elvonására, általában százalékban megállapított adókulcsok alapján vállalatokra (kivételesen termékekre), vagy más alapon meghatározva *vállalati termelési adót* vezet be, hogy a vállalatok számára megközelítően azonos feltételeket teremtsen. A vállalati termelési adó a vállalatok viszonylag szűk körét érinti. A vállalati termelési adó részletes szabályait, alkalmazási területeit úgy határozzák meg, hogy a vállalatok továbbra is érdekeltek legyenek a kedvezőbb jövedelmezőségű termékek hazai értékesítésében és exportjában.

A NYERESÉGADÓ

A vállalatok nyereségadóztatásának másik – a vállalati termelési adótól eltérően általános – formája a *nyereségadó*. A nyereségadóztatás rendszere a népgazdaság valamennyi ágában egységes elveket vesz figyelembe, törekedve arra, hogy azonos tömegű nyereségből – azonos bér-, illetve eszközigényesség mellett – azonos legyen a vállalatok érdekeltsége. Az államháztartási akkumuláció és a vállalati anyagi érdekeltség szükséges összhangja érdekében olyan nyereségadó-rendszert vezetnek be, amely egyrészt *azonos* kulccsal adóztatja a fejlesztési alapra jutó teljes nyereségrészt, másrészt *progresszív* adókulcsot alkalmaz a nyereségnek a részesedési alapra jutó hányadára. Ez utóbbira azért van szükség, mert a nyereség növelésének lehetőségei vállalatonként eltérőek s a progresszió csökkenti a személyi jövedelmek vállalatok közötti túlzott differenciálódását. Az adó-

progresszió lépcsőzetes. Ez azt jelenti, hogy ha a nyereség százaléka egyik lépcsőből (sávból) a másikba emelkedik (például 5 százalékról 6 százalékra), a magasabb adókulcsot csak a magasabb sávba tartozó részre alkalmazzák. Ily módon az adóprogresszió a részesedési alapra jutó, már elért nyereségből mindig változatlan részt von el, és csak a többletnyereséget (példánkban a nyereségnek 5 százalék feletti részét) terheli nagyobb adó. A fejlesztési alap esetében azért nem lenne célszerű az adóprogresszió, mert ez fékezné a jobban dolgozó vállalatok fejlődését.

Az adókulcsok konkrét megállapításánál figyelembe veszik, hogy a különböző iparágakban, vállalatoknál a termelés bér-, illetve eszközigényessége eltérő. Ezért az adó mértéke olyan, amely az ilyen különbségeket kiegyenlíti és biztosítja, hogy azonos bér és eszközlekötés, valamint azonos nyereség esetén a vállalatok anyagi érdekeltsége megegyezzen. A nyereségadó bevezetésével tehát arra ösztönözzük a vállalatokat, hogy minél kevesebb ráfordítással, minél nagyobb nyereséget érjenek el.

VÁLLALATI ALAPOK

Az előzőekben ismertetett adók levonása után fennmaradó összeg a vállalatok *nettó nyeresége*, ami a vállalatoknál marad. A nettó nyereségből a vállalat

- vállalatfejlesztési alapot,
- tartalékalapot,
- részesedési alapot képez.

A vállalatfejlesztési alapot a nyereségből és az amortizáció megfelelő hányadából képezik a vállalatok. Ebből az alapból fedezik a vállalati beruházásokat (a munkavédelmi, szociális és jóléti beruházásokat is), a kommunális adót, törlesztik a beruházási hiteleket, s a központi forrásból finanszírozott beruházások állami kölcsönét. A vállalatok ebből az alapból növelik forgóalapjukat, illetve törlesztik középlejáratú forgóalaphiteleiket. A kialakítandó vállalatfejlesztési alap induló összegét az 1967. évi gazdálkodás alapján képezhető vállalatfejlesztési alap 40 százalékából, illetve a vállalati beruházási saját alap 1967-ben fel nem használt részéből képezik.

A tartalékalap a vállalati kockázatok fedezésére szolgál. Szükség esetén a vállalatok ebből az alapból egészíthetik ki a részesedési és

vállalatfejlesztési alapot, fedezhetik esetleges veszteségüket. A tartalékalap meghatározott szintű, amely felett a vállalat nem köteles növelni a tartalékalapját. Mivel a vállalatok 1968-ra még nem rendelkeznek tartalékalappal, ezért ez évi eredményeik alapján képződő vállalatfejlesztési alapjuknak a jelenlegi szabályok szerint zárolt 60 százalékát tartalékalapjukba helyezhetik. Amennyiben ez az összeg nem érné el az 1967. évi béralap 0,5 százalékát, akkor lehetőségük nyílik arra, hogy a költségvetésbe befizetendő nyereség terhére egészítsék ki a szükséges, illetve előírt mértékig.

A részesedési alap a közérdeklődés középpontjában áll, ezért ennek képzését és felhasználását részletesebben tárgyaljuk.

A RÉSZESEDÉSI ALAP KÉPZÉSE ÉS FELHASZNÁLÁSA

A részesedési alap forrása az adók levonása után a vállalatnál maradó nyereség erre szolgáló része. Amennyiben a vállalat nettó nyeresége nagyobb, akkor nagyobb a részesedési alapja is. Köztudott, hogy a különböző iparágakban, vállalatoknál igen eltérő a termelés munkaigényessége, s ezért a nyereség és a béralap viszonyai is nagy eltéréseket mutatnak. Ha tehát mindenütt azonos mértékben szabályoznák a részesedési alap nagyságát, akkor ez, a dolgozók részesedését illetően gazdaságilag nemkívánatos különbségekre vezetne. Ebben az esetben ugyanis két, a lekötött eszközök után számítva azonos mértékű – például 4 százalék – nyereséget elért vállalat közül ott, ahol viszonylag nagy a létszám, az anyagi ösztönzés lehetősége viszonylag kisebb lenne. Éppen ezért a nyereségből képezhető részesedési alap mértékét a lekötött eszközök és a bérhányad arányának megfelelően, differenciáltan szabályozzák.

A nyereségből képzett részesedési alap az adózatlan eredmény terhére kiegészül a vállalati szociális juttatásokra (üzemi étkeztetés, gyermekintézmények fenntartása, üdültetés, az igazgatói alap fele, segélykeret) 1967-ben rendelkezésre állott összeggel. A gazdaságirányítás új rendszerében az így képzett részesedési alapból növelhető a személyi jövedelem, tehát emelhetők a bérek csakúgy, mint az egyéb pénzbeli jövedelmek, s ebből kell finanszírozni a béren kívüli juttatásokat, a szociális szolgáltatásokat.

A részesedési alapnak az a rendeltetése, hogy általa erőteljesebben ösztönözzön a vállalat a gazdaságosság fokozására, a nyereség

növelésére. A pártnak és a kormánynak a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló irányelvei, határozatai előírják, hogy a részesedési alap hatékony felhasználása érdekében a vállalatok számára széles körű *önállóságot* kell teremteni. Ez azt is jelenti, hogy az ösztönzés konkrét formáinak, az elosztás módszereinek kialakítását a vállalatokra bízzák, amelyek a kérdések eldöntésébe bevonják a vállalati szakszervezeti bizottságot is. A vonatkozó határozatok szerint a részesedési alap felosztásánál tekintetbe kell venni a dolgozók eltérő felelősségét, tevékenységüknek a vállalati eredmény alakulására gyakorolt különböző mértékét.

Milyen módon és milyen célokra használható fel a részesedési alap, segítségével hogyan ösztönözhetnek a vállalatok a feladatok jobb, gazdaságosabb megoldására?

BÉREMELÉS

A jelenlegi gyakorlat szerint vállalataink éves tervükben lehetőséget kaptak az átlagbérek többé-kevésbé azonos – 1–2 százalékos – növelésére. Az új gazdasági mechanizmusban az átlagbér-ellenőrzés, és a vállalati béremelés központi finanszírozása is megszűnik. Természetesen ez nem zárja ki – hiszen erre a jövőben is szükség lehet –, hogy egy-egy területen központi bérpolitikai intézkedéssel emeljék a béreket. A költségvetési szerveknél pedig a jövőben is főleg központi eszközökből és központi előírások alapján fejleszthetők a bérek.

Az új gazdasági mechanizmusban a részesedési alapból növelhetők az átlagbérek. Amennyiben tehát 1968-ban – vagy a következő években – növekednek az átlagbérek, úgy az 1967. évre tervezett munkás- és alkalmazotti átlagbér és a megnövekedett átlagbér *különbségének* megfelelő bérösszeget a részesedési alap terhére kell elszámolni. Nézzünk meg erre egy példát. Ha egy 2000 főt foglalkoztató vállalatnál az átlagkeresetek 1968-ban 1700 forintról 1750 forintra emelkednek, akkor 2000·50 forintot, vagyis összesen 100 000 forintot kell e célra igénybe venni a részesedési alapból.

Az átlagbér természetesen csak annál a vállalatnál növelhető, amelyiknek nyeresége, illetve a nyereségből képzett részesedési alapja erre módot nyújt. Látható tehát, hogy az intézkedés összhangban van a gazdasági mechanizmus reformjának azzal az elvé-

vel, hogy a jobban, eredményesebben gazdálkodó vállalatoknak nagyobb lehetőségük nyíljon a dolgozók jutalmazására – béremelésként is.

A vállalatok gazdasági vezetői – az üzemi szakszervezeti bizottsággal egyetértésben – várhatóan a részesedési alapnak csak egy részét fordítják majd béremelésre, mert a felemelt bér a következő években is terheli a részesedési alapot. A béremelést csakis a stabil, a hosszabb távra is biztosítottnak látszó nyereség alapozhatja meg, ezért – különösen a gazdasági mechanizmus reformjának első éveiben – elsősorban a vállalaton belüli béraránytalanságok enyhítésére vagy kiküszöbölésére, illetve a nyereség szilárdan megalapozott részével arányban álló, szerény mértékű bérfejlesztésre veszik majd igénybe a részesedési alap egy részét. A béremelés rendkívül nagy körültekintést igényel, mert az állam csak a béreket garantálja, a nyereséget nem. A dolgozókat természetesen nem éri hátrány akkor sem, ha a részesedési alapból elsősorban nem béremelés útján, hanem jutalmak, év végi nyereségrészesedés és más formák révén részesülnek, hiszen a részesedési alap *teljes összege* a vállalati dolgozók jólétének emelését szolgálja.

A vállalatok egyébként az eddiginél nagyobb önállósággal dönthetnek dolgozóik bérezéséről. Említettük már, hogy az átlagbérek kötelező előírása és ellenőrzése az új gazdasági mechanizmusban megszűnik. De továbbra sem tekinthetünk el attól, hogy a népgazdaság különböző területein azonos munkakörben foglalkoztatott dolgozókat *egységes elvek alapján sorolják be és egységes bértarifarendszert* alkalmazzanak. Ezért a Gazdasági Bizottság határozata *a tarifa- és besorolási rendszer módosításáról* – a munkásbérarányok központi ellenőrzése és közvetett irányítása érdekében – kötelezővé teszi a *munkás-keretbesorolási rendszer* alkalmazását az állami iparban és építőiparban. A határozat ugyanakkor, a jelenlegi korlátozást feloldva, lehetővé teszi, hogy a legmagasabb bértételt teljesítménybéres személyi bérként és darabbéres alapbérként alkalmazzák. A beosztott alkalmazotti munkakörben dolgozó kiváló képességű vagy nagy gyakorlattal rendelkező műszaki és gazdasági szakemberek fokozott megbecsülésére új besorolási kategóriát hoznak létre „*műszaki és gazdasági tanácsadó*" elnevezéssel, 3500–5500 forintnak megfelelő bértétellel. A vállalati alkalmazottak bérrendszerében 3500 forint felső bérhatárral a „kiemelt mérnökhöz" hasonló „*kiemelt közgazdász*" kategóriát vezetnek be az átlagosnál

magasabb színvonalon dolgozó közgazdászok számára. Az igazgatók az átlagosnál magasabb színvonalon dolgozó alkalmazottakat – legfeljebb az alkalmazotti létszám 10 százalékát – meghatározott, vagy határozatlan időre a kötelezően előírt bértételek felső határa fölé sorolhatják. Az így megállapított személyi fizetés felső határa 5000 forint, illetve az érdekelt dolgozó kategóriájának 30 százalékkal növelt felső bértétele, ha ez több mint 5000 forint.

A korcsoportos besorolási rendszerekben bővítik a fizetési fokozatok számát és a jelenlegi legmagasabb bérsor fölé egy olyan további lépcsőt iktatnak be, amely legfeljebb 10 százalékkal magasabb a jelenlegi legfelső bértételnél.

Várható, hogy 1968-ban a sokféle – előre kellő pontossággal fel nem mérhető – hatás miatt a gazdaságossággal arányban nem álló különbségek is keletkeznek majd a vállalatok között az elért nyereség tekintetében. Azért, hogy a vállalatok és az iparágak közötti túlzott mértékű bérkülönbségek keletkezésének gátat szabjunk, a Gazdasági Bizottság úgy határozott, hogy 1968-ban egy-egy vállalatnál csak legfeljebb 4 százalékkal lehet nagyobb az *átlagbér* az 1967. évre tervezett szintnél. (Az átlagon belül természetesen a dolgozók egyes kategóriáinak bére ennél nagyobb mértékben is emelkedhet.) Más jogcímen azonban – ha a részesedési alap nagysága erre módot ad – korlátozás nélkül növelhetők a személyi jövedelmek.

Az átlagbér növekedésének összegével csökkentett részesedési alapból kell fedezni minden – bérköltségként el nem számolható – személyi jövedelmet és juttatást. Ez a forrása tehát az előre meghatározott feladatok teljesítéséért vagy kiemelkedő teljesítményekért fizetett prémiumoknak, jutalmaknak, az év végi nyereségrészesedésnek, az év közben juttatott segélyeknek, a „Kiváló dolgozó" cím odaítélésével járó jutalmaknak, újítási díjaknak, tanulmányi ösztöndíjaknak, valamint a vállalat lakásépítési akciójával kapcsolatos vállalati hozzájárulásnak, illetve az erre a célra adott vállalati kölcsönnek. (A lakásépítéshez történő vállalati hozzájárulás forrásaként a nyereségből képződő fejlesztési alap meghatározott része — maximálisan 5%-a — is igénybe vehető.) A részesedési alap terhére kell elszámolni az üzemi étkeztetéshez, a gyermekjóléti intézmények fenntartásához szükséges vállalati hozzájárulást, a vállalati üdülők fenntartását és egyéb szociális, kulturális és sportcélok vállalati támogatását.

Ezek közül mindenekelőtt a vállalati szociális juttatásokkal foglalkozunk.

Ismeretes, hogy a dolgozók bérükön, fizetésükön és más pénzbeli juttatásokon – prémium, nyereségrészesedés, hűségjutalom – felül még számos formában kapnak anyagi juttatást a vállalattól. A vállalatok hozzájárulása a kedvezményes üzemi étkeztetéshez országos szinten például meghaladja az évi egymilliárd forintot. Hasonlóan nagy – és évről évre növekvő – összeget fordítanak a gyermekintézmények és egyéb jóléti intézmények fenntartására, a dolgozók kedvezményes üdültetésére, védő-, munka- és egyenruha-juttatásra, a munkásszállások fenntartására, munkásszállításra stb.

A gazdasági mechanizmus reformjának életbe léptetésével a vállalati nyereségérdekeltségi rendszerrel összhangban kerül sor ezeknek a juttatásoknak a finanszírozására. A különböző célú juttatások eltérő jellege, a juttatások mértékének jövőbeni változása szükségessé tette e juttatások pénzügyi finanszírozásának különféleképpen történő rendezését. Az új rendszer a béren felüli juttatásokat – eltérő jellegüknek megfelelően – *két csoportra* osztja, és eszerint határozza meg a finanszírozás alapelveit.

A béren kívüli juttatások egyik csoportja *szorosan kapcsolódik a végzett munkához.* Ilyen például a védő-, munka- és egyenruha-juttatás. Meghatározott munkakörökben balesetelhárítási, egészségvédelmi okokból, nyilvánvalóan a jövőben is kötelezően elő kell írni a *védőruha* használatát. Az Egészségügyi Minisztérium és a SZOT – egészségi ártalmak szerinti csoportosításban – továbbra is meghatározza azokat a ruházati és felszerelési cikkeket, amelyekkel a dolgozókat kötelesek ellátni a gazdálkodó szervek, a dolgozók pedig kötelesek viselni azokat. Bizonyos védőeszközök használata egy-egy iparágra kötelezően is elrendelhető.

A központi szabályozásra figyelemmel a vállalat, valamint a dolgozók képviseletében a szakszervezet, a kollektív szerződésben köteles rögzíteni, hogy az egyes munkakörök milyen foglalkozási ártalmi kategóriákba tartoznak, és ennek megfelelően a dolgozókat milyen védőruha, védőfelszerelés illeti meg.

Munkaruhát továbbra is csak azokban a munkakörökben dolgozók kaphatnak, ahol jelentős a szennyeződés, illetve a ruházat nagymértékben kopik. A kollektív szerződés tartalmazza majd, hogy a munkakörnek megfelelően milyen munkaruha, mennyi kihordási időre adható.

Egyes munkahelyeken – például a MÁV, a posta stb. – a szolgálat rendje, fegyelme vagy egyéb ok indokolja az *egyenruha*-juttatást. Az egyenruha-juttatás rendjét az illetékes miniszterek szabályozzák.

Munkaerő-gazdálkodási ok teszi szükségessé a *munkásszállások* fenntartását. Köztudott, hogy vannak olyan munkaterületek vagy iparágak, amelyeknek munkaerő-ellátottsága munkásszállás nélkül nem oldható meg. A munkásszállás fenntartásával járó költségek tehát ugyancsak közvetlenül a munkával függnek össze. A munkásszállás – az eddigi általános gyakorlatnak megfelelően – a jövőben sem lehet ingyenes, és fennmarad a szállások központi kategorizálása is. Az egyes kategóriákra előírt térítési rendszert úgy kell alkalmazni, hogy egyrészt az államra háruló terhek ne növekedjenek, másrészt lehetőség legyen az indokolt differenciálásra.

Munkával kapcsolatos juttatás a *munkásszállítás* is. A munkásszállásokhoz hasonlóan ezt is munkaerő-gazdálkodási okok indokolják. A vállalatok részben saját vagy bérelt járművekkel, munkásautóbuszokkal gondoskodnak a munkások munkahelyre, majd lakóhelyre történő szállításáról, másrészt a munkahelyre bejáró dolgozóknak a közlekedési vállalatok tarifakedvezményt adnak. Az új gazdasági mechanizmusban az a vállalat, amelyik kedvezményes árú utazást igénybe vevő dolgozót foglalkoztat a teljes árú menetjegy 80%-a és a kedvezményes jegy ára közötti összeget megtéríti a közlekedési vállalatnak. Az utazási kedvezmény mértékében és módjában lényeges változás nem lesz. (A legfontosabb változás, hogy még eddig a családjuktól távol élő nős és férjezett dolgozók havonta háromszor 86, és kétszer 66%-os kedvezményt kaptak, ezentúl hetenként jogosultak 86%-os kedvezményes jegyre. Ez az egységesítés mintegy 10 millió forint megtakarítást jelent a dolgozók részére.) *A bejáró dolgozókat tehát a jövőben is lényegében ugyanazok a kedvezmények illetik meg, amelyekben ez ideig részesültek.*

Mindezekből látható, hogy azokat a juttatásokat, melyek jelenleg és a jövőben is szorosan kapcsolódnak a vállalatok alaptevékenységéhez, szükséges feltételei a termelési feladatok eredményes megoldásának, *a termelési költségek között kell elszámolni.* Ez – a védő-, munka- és egyenruha-juttatás, a munkásszállások, valamint a vállalatok saját vagy bérelt járműveken lebonyolított munkásszállítása tekintetében – a jelenlegi mechanizmusban is így volt. A közlekedési vállalatok által nyújtott tarifakedvezmények azonban eddig a vállalati költségekben nem jelentkeztek, ezek közvetlenül az állami költségvetést terhelték.

Az eddigiekben ismertetett juttatások – tekintve, hogy szorosan a munkához kapcsolódnak – *nem* a részesedési alapot, hanem az önköltséget terhelik. A *szociális jellegű* juttatásokkal (üzemi étkeztetéshez, üzemi bölcsődék, óvodák fenntartásához való vállalati hozzájárulás, kedvezményes üdültetés stb.) más lesz a helyzet. A munkával kapcsolatos juttatások nagy részét kötelező állami előírások szabályozzák, a szociális juttatások körét és mértékét viszont a vállalatok határozzák meg a jövőben, s ennek költségeit a részesedési alap terhére kell elszámolni. Igaz, ezek a juttatások a vállalati dolgozóknak csak egy részét érintik, de mégsem függetlenek a munkaviszonytól. A kedvezményes üzemi étkeztetést az állami vállalatok dolgozóinak például csak 30 százaléka veszi igénybe. Hasonlóképpen nem részesül minden dolgozó az üzemi gyermekintézményeknek nyújtott hozzájárulásból vagy a kedvezményes üdültetésből. A dolgozók érdekeire figyelemmel a szociális juttatásokat szabályozó határozat úgy intézkedik, hogy azt az összeget, amelyik ilyen célra 1967-ben a vállalatok rendelkezésére állt, a vállalati eredménytől függetlenül, 1968-ban és azt követően is megkapják a vállalatok. A szociális juttatások körének bővítését, fejlesztését azonban a nyereség alakulásától kell függővé tenni a jövőben, s ezeknek a juttatásoknak a feltételeiről, mértékéről – esetleg szűkítéséről és pénzbeli részesedésként való kifizetéséről – a vállalatokat illeti meg az önálló döntési jog.

A kedvezményes üzemi étkeztetés tekintetében a vállalat 1968-tól, az adózást megelőzve az eredmény terhére számolhatja el az étkeztetéshez 1967-ben nyújtott, és az eredménykimutatásban elismert vállalati hozzájárulást, és ezzel az összeggel növeli részesedési alapját. Az üzemi étkeztetéshez való *vállalati hozzájárulást a továbbiakban a részesedési alapból kell fedezni.* Új vállalat létesítésekor vagy olyan beruházás esetében, amely számottevő létszámemelkedéssel jár, az eredmény terhére elszámolható vállalati hozzájárulás összegét – illetve a létszámnövekedéssel arányos növelését – legfeljebb az iparági átlagnak megfelelően, a felügyeleti szerv határozza meg.

Az üzemi étkeztetéshez nyújtott vállalati támogatás növelhető, csökkenthető vagy megszüntethető, s az esetleg felszabaduló pénzösszeg a dolgozóknak közvetlenül kifizethető, vagy egyéb juttatások bővítésére használható fel. A vállalat önállóan dönt arról is, hogy

a vele munkaviszonyban álló dolgozók hány alkalommal vehetik igénybe a kedvezményes üzemi étkezést, tehát munkaszüneti napokon, táppénzes állomány esetén vagy a dolgozók szabadsága idejében is gondoskodik-e étkeztetésről, hozzájárul-e és milyen mértékben a különböző munkahelyeken dolgozók hideg élelemmel való ellátásához, vagy az önköltség megtérítése ellenében engedélyezi-e a dolgozók családtagjainak is az üzemi étkeztetésben való részvételt. Továbbra is központilag kell előírni az üzemélelmezéssel kapcsolatos szakjellegű szabályokat, például közegészségügyi kérdésekben, üzemi konyhák és éttermek létesítésével, az árképzés rendszerével kapcsolatban.

A gyermekintézmények (vállalati bölcsődék, óvodák) üzemeltetési költségeinek a szülők térítési díjain és a gyermekintézmények saját bevételein felüli részét a vállalatok ugyancsak a részesedési alapból fedezik. Az 1967. évben e célra norma szerint fordítható összeggel az előzőekhez hasonlóan ugyancsak növelik a részesedési alapot. Részesedési alapjukból a vállalatok növelhetik a gyermekintézmények ellátásának színvonalát, kezdeményezhetik – az illetékes tanácsi szerv egyetértésével – új óvodák, bölcsődék létesítését, vagy hozzájárulhatnak a tanácsok kezelésében működő gyermekintézmények létesítéséhez, illetve fenntartásához. A gyermekintézmények fenntartására biztosított pénzösszeget a vállalatok rendeltetésszerűen kötelesek felhasználni. Amennyiben adott évben erre nem kerül sor, úgy az összeget zárolni kell. *A szülők térítési díjának rendszerét az új gazdasági mechanizmusban nem módosítják.*

A jelenlegi gyakorlatnak megfelelően a jövőben is központilag szabályozzák a gyermekintézményekben a nyersanyagnorma minimumát, az egészségügyi, a pedagógiai követelményeket, az adatszolgáltatási kötelezettséget.

A vállalatok a dolgozók és családtagjaik *üdültetésének* költségeit a részesedési alapnak – a vállalatok által – szociális és kulturális célokra elkülönített részéből és a beutaltak térítési díjából fedezik. A térítési díj összege nem lehet kevesebb, mint a szakszervezeti üdültetésre megállapított díj, de a vállalatok a jövőben is adhatnak ingyenes beutalót jutalomként. Ha adott vállalatnak az üdültetés támogatására tartósan nincs anyagi fedezete, akkor az üdültetést önköltséges alapon is megszervezheti, illetve az üdülő fenntartását megszüntetheti. A vállalati üdülőkben az ellátás színvonalának megállapítása a vállalat hatáskörébe tartozik.

Az egyéb juttatások fedezetére a részesedési alap az eredmény terhére kiegészítendő a fennálló szabályok szerint 1967-ben képezhető segélykerettel (ennek mértékét a dolgozók száma és az előírt fejkvóta határozza meg), valamint az 1967. évi igazgatói alap 50 százalékával.

PRÉMIUMOK, NYERESÉGRÉSZESEDÉS

A vállalati részesedési alap további részéből kell fedezni a dolgozók pénzbeli jutalmazását, az esetenkénti premizálást, az újítási díjakat s az év végi nyereségrészesedést.

Az új gazdasági mechanizmusban vállalatainknak szakítani kell az egyenlősítő premizálási gyakorlattal, azzal, hogy a tényleges teljesítménytől függetlenül megközelítően azonosan jutalmazzanak mindenkit. Tekintve, hogy az év közben adott jutalmak csökkentik a részesedési alapból az év végén kifizethető nyereségrészesedés összegét, ezért bizonyára lesznek ellenzői az év közi jutalmazásnak. Ez helytelen, de meggyőzően csak akkor lehet fellépni ellene, ha a kifizetett jutalmak mögött valóban átlagon felüli teljesítmény van. A valóban hasznos újítás például éppúgy növeli a vállalat nyereségét, mint a selejt csökkentése, vagy a vállalati munka célszerűbb megszervezése. Helytelen tehát az az ellenvetés, hogy az ilyen címen kifizetett jutalmak csökkentik a többi dolgozó anyagi érdekeltségét. Ellenkezőleg, az alkotó munka várható fellendülése érezhetően növeli majd a részesedési alapot.

A jövőben az egyenlősdi ellen hat a vállalati anyagi érdekeltség egész mechanizmusa, és könnyebben megmagyarázható a nagyobb összegű újítási díjak, céljutalmak indokoltsága. Ugyanis a dolgozók eddig nem érezték az újítások vagy új, gazdaságosan előállítható termékek gyártásba vételének előnyeit. A jövőben viszont világosabbá válik, hogy az alkotó műszaki, közgazdasági munka növeli a vállalati nyereséget, és sokkal nagyobb összeggel gyarapíthatja a részesedési alapot, mint a kifizetett újítási díj vagy jutalom összege.

Az alkalmazottak bizonyos kategóriái számára a jó teljesítmények jutalmazása céljából eddig *a nyereségtől független prémiumkeret* állt rendelkezésre a béralap részeként. Ennek az úgynevezett *független prémiumkeretnek* 1967. évi összege – ideértve a vezető állásúak prémiumát is – beépül a bázisbérszínvonalba, s a felosz-

ható részesedési alaptól függetlenül használható fel. Erre egyrészt azért van szükség, mert a bázisbérszínvonalba így beépített prémiumkeret módot nyújt olyan ösztönzésre, amely független a nyereség alakulásától, és mint ilyen, jól felhasználható a távlati fejlesztési feladatok megoldásának segítésére. Másrészt azért, hogy az említett alkalmazotti kategóriákat se érje jövedelemcsökkenés. Az előbbihez hasonlóan, tekintettel arra, hogy a vállalatok eddig nyereségüktől függetlenül fizették ki az újítási díjakat, a béralap és a részesedési alap induló összegének meghatározásánál figyelemmel kell lenni majd arra, hogy a kiváló teljesítmények díjazásában – anyagi eszközök hiánya miatt – ne legyen megtorpanás.

ELTÉRŐ FELELŐSSÉG – ELTÉRŐ RÉSZESEDÉS

A nyereség növelésében a vállalat minden dolgozója közreműködik, de akinek a munkája az egész vállalatot, vagy annak egy részlegét helyes vagy helytelen irányba terelheti, természetesen nagyobb hatással lehet a nyereség alakulására is. Ésszerű tehát, ha a vállalati nyereségből, illetve a részesedési alapból kifizethető személyi jövedelmekből nagyobb hányadot kaphatnak egyénileg azok a dolgozók, akik nagyobb mértékben befolyásolják a nyereség alakulását.

A Gazdasági Bizottság határozata a pénzbeli részesedés felosztása szempontjából a vállalatok dolgozóit három *részesedési kategóriába* sorolja, és eszerint szabja meg az alkalmazottaknál az alapbérek, a munkásoknál a kereset százalékában az egyes csoportokban kifizethető, a csoport átlagára érvényes maximális részesedést.

Az első kategóriába tartoznak a felügyeleti szerv által kinevezett vezető állású dolgozók [igazgató (vezérigazgató) és helyettesei], az igazgató által kinevezett felsőszintű vezetők és termelésirányítók (főosztályvezető, főosztály jellegű osztályok vezetői; műszaki vezető I. és gazdasági adminisztratív vezető I. besorolással, gyáregység-, esetleg gyárrészlegvezető és helyettese, műszaki és gazdasági tanácsadó stb.).

A második kategóriába tartoznak az előbbi kategóriába nem sorolt osztályvezetők, a fontosabb csoportok vezetői, a termelés közvetlen irányítói (üzemvezető, művezető) és a vállalat eredményes gazdálkodását jelentősen befolyásoló gazdasági és műszaki ügyin-

tézők (tervező, szerkesztő, műszaki fejlesztő mérnök, technikus, közgazdász, szervező stb.).

A harmadik kategóriába tartoznak az előző két kategóriába nem sorolt alkalmazottak és munkások.

A munkakörök csoportba sorolását a vállalati kollektív szerződésben kell rögzíteni.

A Gazdasági Bizottság határozata kimondja, hogy a részesedési csoportmaximum az első kategóriában az évi alapbér 80, a másodikban 50, a harmadik kategóriában az évi kereset 15 százaléka lehet. Természetesen ilyen maximális részesedést csak akkor fizethetnek ki a vállalatok, ha a nyereség tömege is ennek megfelelően alakult. A százalékos kulcsok tehát jelentősen ösztönöznek a nagyobb nyereség elérésére, s egyben hatályon kívül helyezik azt a ma még érvényes korlátozó intézkedést, amely szerint maximálisan csak egyhavi bérnek megfelelő összeg fizethető ki év végi nyereségrészesedésként. (Például a legalacsonyabb kategóriában megállapított 15 százalékos részesedési csoportmaximum csaknem kéthavi bérnek felel meg.)

Az adott évben az egyes kategóriákban kifizethető részesedést úgy számítják ki, hogy előbb megállapítják milyen összeget tett ki az egyes csoportokban az adott évben kifizetett bér, ennek alapján megállapítják, hogy maximálisan mennyi részesedést fizethetnének, s ezt követően számítják ki, hogy az elért nyereség alapján ténylegesen milyen összeg fizethető ki részesedésként az egyes csoportokban. A kifizethető részesedés megállapítását a következő példával szemléltetjük:

Kategória	Kifizetett éves bér (1000 Ft)	Maximális részesedés		Tényleges részesedés	
		%	1000 Ft	%	1000 Ft
I.	300	80	240	40,0	120
II.	1 000	50	500	25,0	250
III.	15 000	15	2250	7,5	1125
Összesen:	16 300		2990		1495

Példánkban a ténylegesen kifizethető részesedés az egyszerűség kedvéért éppen a fele annak, ami maximálisan lehetséges. Ennek megfelelően a csoportmaximumokat is 50 százalékkal kell csökken-

teni. A csoportmaximumokba nem számít bele, ezért még a pénzbeli részesedés csoportfelosztása előtt le kell vonni a felosztható jövedelemből a segélyeket, a vállalattal munkaviszonyban nem álló dolgozóknak kifizetett összegeket, a kiváló dolgozók jutalmait, azokat az újítási díjakat, kiemelkedő műszaki teljesítményért fizetett jutalmakat, amelyek egy főre, egy feladatért a 30 000 forintot meghaladják, továbbá a tanulmányi ösztöndíjakat, a lakásépítési hozzájárulást, valamint a következő évre tartalékolt részesedési alapot.

A különböző kategóriába tartozó dolgozók számára tehát az így kiszámított összegű pénzbeli részesedés fizethető ki. Természetesen az azonos csoportba sorolt dolgozók is különbözőképpen járulnak hozzá a nyereség növeléséhez. Ezt figyelembe véve elengedhetetlen, hogy – a csoportátlag betartásával – a csoporton belül differenciáljanak, s az egyéni részesedés mértékét ne korlátozzák. A pénzbeli részesedés csoportokon belüli elosztásának rendszerét ugyancsak a vállalati kollektív szerződésben szabályozzák.

Megtörténhet, hogy a részesedési alap az év végén hiánnyal zárul és az év folyamán az alap terhére például jutalmakat fizettek ki. Ebben az esetben a kifizetett összeget a következő évben elért nyereségből (a megfelelő kategóriák csoportrészesedéséből) le kell vonni. A részesedési alapban esetleg fennmaradó összeg ugyanakkor minden korlátozás nélkül átvihető a következő esztendőre.

A VEZETŐ ÁLLÁSÚ DOLGOZÓK ÖSZTÖNZÉSE

A vezető állású dolgozók nagyobb felelősségük, s tevékenységüknek a vállalati eredmény alakulására gyakorolt nagyobb hatásuk következtében fokozottabban érdekeltek a vállalat gazdaságos működésében. Személyi részesedésük a nyereségből általában megegyezik az első kategória csoportátlagával, de kiemelkedő vállalati eredmény esetén az irányító főhatóság a csoportátlagot meghaladó személyi részesedést állapíthat meg a vezető beosztású dolgozók részére. (Ennek fedezéséről külön intézkednek.) Az anyagi ösztönzésnek ilyen mértékű lehetősége kellően honorálja a vezetők sokoldalú és felelősségteljes munkáját. A vezetők fokozott felelőssége ugyanakkor abban is kifejezésre jut, hogyha *a vállalat gazdálkodása kedvezőtlen, akkor ennek következményei fokozottan érintik a vezető állású dolgozók jövedelmét*. Ilyen esetben a vállalat felügyeleti szerve

eltérhet attól az általános elvtől, hogy a vezető állásúak személyi részesedése az első kategória csoportátlagával megegyező. Átmenetileg például letilthatja a vezető állásúak részesedésének 25 százalékát, ha a vállalat által elért eredmény tartóssága vitatható. Súlyos mulasztás esetén – írásbeli indokolással – csökkentheti vagy teljesen megvonhatja a részesedés további 75 százalékát is. A vezetőktől így megvont részesedés a második és harmadik kategóriában felhasználható vagy részesedési tartalékként kezelendő.

Említettük már, hogy az eddigi „független prémiumkeret" és a vezető állásúak eddigi prémiuma a vállalati bérköltségbe számítandó be. Ennek terhére – a helyes kereseti arányok biztosítása és az ösztönzés fokozása érdekében – a felügyeleti szerv az utóbbi évek átlagának megfelelő, azonban legfeljebb az alapbér 30 százalékát kitevő prémiumátalányt állapíthat meg. Ha viszont a minisztérium nem tartja megfelelőnek munkájukat, úgy a prémium kifizetését előre meghatározott időszakra – de legfeljebb egy évre – megtilthatja.

Amennyiben a vállalat veszteségesen működik és a veszteséget a tartalékalap sem fedezi, akkor az első kategóriába soroltaknál az alapbér 75 százaléka, a második kategóriában pedig az alapbér 85 százaléka fizethető csak ki, és a csökkentett bér fizetésének időtartamára a vezető állásúak prémiumátalányát is meg kell vonni. A bérnek a fenti garantált szintre való csökkentése mindkét kategóriában legfeljebb egyéves időtartamra rendelhető el. *A harmadik kategóriába soroltak* (munkások és beosztott alkalmazottak) *bérét minden esetben, tehát akkor is teljes összegben kell kifizetni, ha a vállalat veszteségesen gazdálkodott.*

A SZAKSZERVEZET JOGAI A RÉSZESEDÉSI ALAP FELOSZTÁSÁBAN

A részesedési alap felosztását a vállalat igazgatója az üzemi szakszervezeti bizottsággal egyetértésben a *kollektív szerződésben* szabályozza. Ennek keretében rögzíti tehát a pénzbeli és más részesedések arányát, sorrendjét, rendszerét, a közvetett juttatások formáit, mértékét stb. A pénzbeli részesedés felhasználásáról a szakszervezeti bizottság meghallgatásával a *vállalat igazgatója* dönt. A közvetett juttatások formáinak és mértékének rögzítésével együtt

elkülönítik azokat az eszközöket, amelyeknek felhasználásáról – *az igazgató meghallgatásával* – a *szakszervezeti bizottság* dönt (üdültetéshez való vállalati hozzájárulás, üzemi kultúrház és egyéb kulturális létesítményekkel kapcsolatos kiadások, sportköri kiadások, kisebb volumenben jóléti eszközök beszerzése és a vállalati segélykeret).

A részesedési alap ily módon történő elosztásának szabályozása egységes, de differenciált anyagi érdekeltséget teremt, erőteljesen ösztönöz arra, hogy a dolgozók fokozzák erőfeszítéseiket a nyereség növelése érdekében. A szabályozás egyben biztosítja a dolgozók széles körű beleszólását is a részesedési alap felosztásába, ily módon is segítve az üzemi demokrácia szélesedését.

VIII

A KÜLKERESKEDELEM

Népgazdaságunkban különleges helyet foglal el a *külkereskedelem.* Országunk adottságai – viszonylag nagy népsűrűség, korlátozott belső piac, import-nyersanyagigény stb. – következtében az export volumene csaknem eléri a nemzeti jövedelem kétötödét. Az új gazdasági mechanizmus eredményes működésének már csak ezért is fontos feltétele, hogy szerves kapcsolat jöjjön létre a belső és a külföldi piac között. Fokozni szükséges a külső piaci hatások szerepét a hazai termelésre, értékesítésre és fogyasztásra, csökkentve a hazai termelés túlzott védettségét és az ebből fakadó elkényelmesedést. Ugyanakkor a hazai termelés és a belső piac a jövőben sem szolgáltatható ki a világpiaci erők spontán hatásainak, s ezért a jövőben is nagy súlyt kell helyezni a külkereskedelem hatékony központi irányítására.

A párt Központi Bizottságának fenti iránymutatásából kiindulva nyert szabályozást a külkereskedelemben közreműködő vállalatok kapcsolata, az export- és importjog, illetve az export- és importengedélyezési rendszer.

KIK KAPHATNAK EXPORT-, ILLETVE IMPORTJOGOT?

A külkereskedelem lebonyolításában közreműködő vállalatok kapcsolatát szabályozó elveket rögzítő határozatban a Gazdasági Bizottság megállapította, hogy alapvetőnek a termelés és a külkereskedelmi tevékenység *gazdasági egységének* megteremtését kell tekinteni. Ezt elsősorban gazdasági módszerekkel, a termelő- és külkereskedelmi vállalatoknak a gazdasági eredményekben való közös

érdekeltségével kell elérni. Indokolt esetben szervezetileg is össze kell kapcsolni a külkereskedelmi tevékenységet a termeléssel vagy a belföldi kereskedelemmel.

A határozat kimondja, hogy a kereskedelempolitikai érdekek kellő mérlegelésével önálló *exportjog* adható azoknak a termelővállalatoknak, amelyeknél ezt a külföldi partnerekkel való közvetlen kapcsolat műszaki szempontból indokolja; amelyek a termelésben a végtermék gyártását illetően alapjában véve monopolhelyzetet élveznek, illetve amelyeknél a gazdasági eredmény jelentős mértékben az exporttól függ és az export volumene számottevő. Exportjogot általában csak saját előállítású termékekre lehet adni.

A kereskedelmi vállalatok közül elsősorban a termelésieszközkereskedelmi (továbbiakban TEK-) vállalatok kaphatnak önálló exportjogot, ha a vállalat például nemzetközi kooperáción alapuló kereskedelmi tevékenységet folytat. Kivételként más kereskedelmi vállalat is felruházható exportjoggal.

Exportengedély adható vállalatoknak akkor is, ha ezáltal a külföldi vállalatokkal előnyös közvetlen szakosítási kapcsolatot tudnak létesíteni, illetve együttműködési megállapodást tudnak kötni.

Importjog adható – a kereskedelempolitikai érdekek kellő mérlegelésével – azoknak a termelővállalatoknak, amelyek az importált nyersanyagok, félkész termékek, alkatrészek egyedüli felhasználói (műszakilag indokolt esetben akkor is, ha fő felhasználói). Nem kizárólagos jelleggel megadható az importjog, ha a vállalat saját termelési profiljának megfelelő termékek importját szakosítási vagy kooperációs megállapodás keretében bonyolítja. Egyes esetekben termelő-, illetve szolgáltató (közlekedési, hírközlési) vállalatok, intézmények (például kutatóintézetek) különleges alkatrészekre, csomagolóanyagokra, esetleg gyártmányokra egyedi, közvetlen importlehetőséget kaphatnak.

A TEK-vállalatok akkor kaphatnak közvetlen importjogot, ha az általuk forgalmazott importtermékek felhasználóinak köre stabil, zárt egységet képez, illetve ha a felhasználók köre szétaprózott, de szakmailag egynemű.

A fogyasztási cikkek nagykereskedelmével foglalkozó vállalatok közül elsősorban azok kaphatnak közvetlen importjogot, amelyek a fogyasztási cikkeket demigross formában forgalmazzák. Esetenként célszerű lehet TEK-funkciókkal megbízni mind a belföldi nagykereskedelmi, mind a külkereskedelmi vállalatot.

A határozat végrehajtásaként 1968. január elsejétől újabb iparvállalatok kapnak jogot termékeik, illetve beszerzéseik – vagy azok egy része – külkereskedelmének önálló lebonyolítására.

A külkereskedelmi jog kiterjesztése több területen jelentősen növeli az önálló külkereskedő iparvállalatok súlyát. A gépiparban például 1968-ban már az exportnak mintegy 45 százalékát az ipar vállalatai bonyolítják. Másutt ennél kisebb az arány. Sok vállalat – bár indokolt lenne – még nem kérte az önálló külkereskedelmi jogot, vagy a felügyeletet gyakorló minisztérium ezt még nem javasolta, mert ilyen tevékenységre még nincsenek kellően felkészülve. A rendelkezések azonban módot adnak arra, hogy kellő előkészítés után azok a vállalatok, amelyek megfelelnek a Gazdasági Bizottság határozatában megállapított feltételeknek – amennyiben népgazdaságilag előnyös –, 1969-től kezdve önálló export-import jogot nyerhessenek.

A Gazdasági Bizottság határozata kimondja, hogy ha a külkereskedelmi joggal rendelkező termelő-, illetve kereskedelmi vállalat működése kereskedelmi, piacpolitikai szempontból kifogásolható, a külkereskedelmi miniszter e jogot az illetékes országos hatáskörű szerv vezetőjével egyetértésben *visszavonhatja.*

Az önálló külkereskedés jogával felruházott termelő- és kereskedelmi vállalatok ilyen irányú tevékenységének irányításában, ellenőrzésében a Külkereskedelmi Minisztérium közvetlenül is részt vesz, a külkereskedelem egységes, központi irányítása érdekében érvényesíti hatósági jogkörét, alkalmazza a szabályozó eszközöket.

A TERMELŐ- ÉS A KÜLKERESKEDELMI VÁLLALATOK KAPCSOLATA

A termelő- (nagykereskedelmi) vállalatok jelentős részét az új gazdasági mechanizmusban sem indokolt önálló külkereskedelmi joggal felruházni. A reform szellemének megfelelően azonban a Gazdasági Bizottságnak szabályoznia kellett az önálló külkereskedelmi joggal nem rendelkező termelő- (kereskedelmi) és külkereskedelmi vállalatok egymás közötti kapcsolatait is. A kapcsolatok fő jellemzője, hogy a *vállalatok szabadon állapodhatnak meg egymással a következő elszámolási formákban:*

a) Bizományosi forma. Ez esetben a *bizományos* (külkereskedelmi vállalat) kötelezettséget vállal arra, hogy saját nevében, de a másik fél (a termelő-, illetve kereskedelmi vállalat mint *megbízó*) javára köt ügyleteket. A megbízó vállalat pedig a külkereskedelmi vállalattal együttműködve diszponál értékesítési, illetve beszerzési kérdésekben. A közös érdekeltség többféle módon valósítható meg.

Differenciált jutalékú bizomány esetében mindkét fél alapjában érdekelt a forgalom és a nyereség növelésében. A külföldön elért árból a bizományost bizományosi díj illeti meg. A termelő jogosult a bizományos számára *árlimitet* előírni. Ilyenkor a bizományos a limitnél alacsonyabb áron csak saját bizományosi díjának terhére értékesítheti az árut. Az árlimiten felüli értékesítésnél a felek megállapodhatnak az ártöbblet megosztásában, százalékos arányban vagy a külkereskedelmi vállalat progresszív jutaléka formájában.

A bizományosi együttműködés másik lehetséges formája a *nyereségérdekeltséggel kombinált bizomány.* Ez esetben a bizományos csökkentett bizományi díjat kap, de a megállapodás szerint a termelővállalat nyereségének meghatározott hányada is megilleti. Tehát a külkereskedelem részt vállal a termelés kockázatából is. Ezt a formát elsősorban akkor indokolt alkalmazni, ha a termelés jelentős hányadát (például több mint kétharmadát) exportálják.

Elképzelhető a nyereségérdekeltséggel kombinált bizomány olyan formája is, hogy a részesedés csak az exporteredményekre vonatkozik. Ezt a formát olyan vállalatoknál célszerű alkalmazni, amelyeknél a belföldi és az exporttermelés szétválasztható, ugyanis közös érdekeltség csupán az exporttermelés eredményeként létrejövő vállalati nyereségre terjed ki.

b) Az egyesülés (társulás) az előbbieknél szorosabb együttműködési forma, mert kölcsönösen megosztható a termelés, illetve a külföldi értékesítés, üzletkötés kockázata. A közös eredményen történő osztozkodás érdekében létrehozott egyesülés a *pool.* Ebben a részvevők érdeke meghaladja a saját funkciójukból származó gazdasági érdekeket. Az üzlet eredményét a szerződő felek a szerződésben kikötött arányban osztják el.

Az ártöbblet megosztása érdekében létesített egyesülés az *améta.* E formánál a külkereskedelem, illetve a termelővállalat külföldi limitár helyett belföldi elszámolási árban állapodik meg és az ez utóbbihoz képest elért *külföldi ártöbbleten előre megállapított kulcs*

szerint osztoznak. A külkereskedelmi vállalat tehát nem viseli a termelés kockázatait, a termelővállalatnak pedig nem kell a termelés eredményén osztoznia a külkereskedelmi vállalattal.

c) Ügynöki forma. Szűk körben, általában külkereskedelmi joggal rendelkező vállalatok között célszerű alkalmazni. Az ügynök csupán közvetít a belföldi vállalat és a külföldi fél között. Ezt a formát alkalmazzák például akkor, ha egy önálló külkereskedelmi joggal rendelkező termelővállalat, vagy egy specializált külkereskedelmi vállalat egy másik külkereskedelmi vállalat jó piaci kapcsolatainak kihasználására törekszik. Az ügynök tevékenysége kizárólag a külföldi fél felkutatására, a felek összehozására terjed ki, és tevékenységéért ügynöki jutalékban részesül.

Ezek az elszámolási formák *alapformáknak* tekintendők, s a vállalatoktól függ, hogy melyik változatban állapodnak meg.

Az eddig ismertetett elszámolási formákban mind a termelő-, mind a külkereskedelmi vállalat megtartja jogi önállóságát. Jogviszonyukat szerződés szabályozza.

d) A saját számlára történő bonyolítás volt a régi mechanizmusban a külkereskedelmi és a termelővállalatok közötti kapcsolat legáltalánosabban alkalmazott formája. Az új gazdasági mechanizmusban ez a forma csak akkor alkalmazható, ha más elszámolási rendszer nem bizonyul hatékonynak és gazdaságosnak. Az illetékes szervek kijelölik azokat a külkereskedelmi vállalatokat, esetleg áruosztályokat, cikkcsoportokat, amelyeknél a saját számlára történő bonyolítás továbbra is engedélyezhető.

A Gazdasági Bizottság határozata kimondja azt is, hogy a külkereskedelmi joggal nem rendelkező vállalatok külső piaci érdekeink sérelme nélkül választhatnak az export vagy az import bonyolításánál két vagy több külkereskedelmi tevékenységet ellátó vállalat között.

AZ EXPORT-IMPORT ENGEDÉLYEK RENDSZERE

Az export-import engedélyezés rendszeréről szóló határozat szerint *külkereskedelmi szerződést kötni, illetve ilyen üzletet bonyolítani csak a Külkereskedelmi Minisztérium által kiadott export-, illetve importengedély birtokában lehet.* Az export-import engedélyezési rendszer célja, hogy a külkereskedelmi miniszter – a kormány

megbízásából – irányítsa és ellenőrizze a forgalom viszonylati alakulását, a kereskedelempolitikai célok megvalósulását.

Az export- és importengedélyek *egyedi* vagy *keretengedélyek* lehetnek. A Külkereskedelmi Minisztérium által kiadandó *Engedélyezési Szabályzat* a népgazdasági tervekbe foglalt, a külkereskedelemre vonatkozó konkrét döntések, kereskedelempolitikai irányelvek alapján szabályozza ezeknek az engedélyeknek a kiadását.

Egyedi engedélyezést általában kevés cikkre kell majd kérni, bár az új gazdaságirányítási rendszer kezdeti időszakában valószínűleg szélesebben kell meghatározni az egyedi engedélyezés körébe vont cikkeket. Az engedélyezésnél általában a nagyobb mozgási szabadságot biztosító keretengedélyek széles körű bevezetése indokolt.

DEVIZAGAZDÁLKODÁS

A Gazdasági Bizottság a gazdaságirányítás reformjával összefüggésben határozatot hozott *a devizagazdálkodás új rendszeréről és a devizahatósági jogkörökről is.*

Az 1968. január elsején életbe lépő új rendszer egyik leglényegesebb rendelkezése, hogy az importáló vállalatoknak többé nem szabják meg előre a devizakeretet. Minden külföldi cikk megvásárlására devizát kapnak, ha behozatali engedéllyel rendelkeznek, s ha a devizát forintban ki tudják fizetni. Gépimport és licenc-vásárlás esetén – amennyiben a vásárlást saját erőből eszközlik – a vételáron felül a deviza-ellenértékhez igazodó bankbetét elhelyezése írható elő. A letéti összeg a vásárlási ár többszöröse is lehet. Az állam ilyen módszerrel szabályozza a jelentkező devizaigényeket.

A költségvetési szervek, intézmények (intézetek, tanácsok stb.) és a társadalmi szervek részére továbbra is devizakeretet állapítanak meg. Az új szabályok azonban az eddiginél nagyobb önállóságot biztosítanak a devizabevétellel rendelkező szervek számára.

A határozat szerint az exportált áruért kapott devizát a Magyar Nemzeti Banknak be kell szolgáltatni.

A vállalatok a Magyar Nemzeti Banktól *devizahitelt* kérhetnek, amit a hitel kamatával együtt a devizabevételből kell visszafizetniük. A hitelengedélyezési irányelveket a Pénzügyminisztérium, a Külkereskedelmi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bank együt-

tesen alakítja ki. Az egy évnél hosszabb lejáratú export- és import-hitelkeretet a középtávú (ötéves) népgazdasági tervekben irányozzák elő.

Új hitelbiztosítási rendszert dolgoznak ki, amelyben a biztosító szerv – megfelelő jutalék ellenében – átvállalhatja a külföldi vállalatoknak nyújtott hitelek kockázatát. Ha például a külföldi cég fizetésképtelenné válik, vagy ha állami beavatkozás következtében megtagadja a devizaátutalást, akkor a biztosító kártalanítja a külföldi cégnek hitelt nyújtó vállalatot.

A Gazdasági Bizottság határozata az *áruforgalmon kívüli devizagazdálkodásról* is intézkedik. Az ún. *közvetlen* árumellékköltségek fedezetét (szállítási, csomagolási, ügynöki díj stb.) a bank kötöttség nélkül bocsátja a külkereskedelmi tevékenységet végző vállalatok és a nemzetközi elszámolásban részvevő közlekedési vállalatok rendelkezésére. A *közvetett* költségeket (utazás, napidíj stb.) a szocialista országok viszonylatában szintén nem korlátozzák, egyéb országok esetében azonban a közvetett költségek szűkebb csoportjára normákat állapítanak meg. A normák túllépése a vállalatokat anyagilag érzékenyen érinti.

Az élelmezési költségekre, a külföldi utazásokra új napidíjrendszer lép életbe 1968. január elsején, amit a külföldi árváltozások tettek szükségessé.

A Gazdasági Bizottság határozata intézkedik a *devizahatósági jogkörökről* is. A határozat értelmében a devizafőhatósági funkciókat a Pénzügyminisztérium látja el. A külkereskedelmi forgalom központi irányításával szorosan összefüggő devizagazdálkodási feladatokat a pénzügyminiszter által átruházott jogkörben a külkereskedelmi miniszter végzi. A pénzügyminiszter a devizahatósági jogkört a minisztérium számára fent nem tartott területeken a Magyar Nemzeti Bank útján gyakorolja. *A Magyar Nemzeti Bank általános hatáskörű devizahatóság, az operatív devizagazdálkodás és a devizamonopólium központi szerve.* El kell azonban különítenie a *bankári* és a *devizahatósági* funkciót. Devizahatósági funkciót a többi között a következő esetekben gyakorol: a finanszírozási irányelvekben ajánlásokat, kötelező devizagazdálkodási elveket, banktechnikai előírásokat, lebonyolítási módozatokat közöl a vállalatokkal. Exporthitelek nyújtásakor ellenőrzi a hitelek biztosítékait, a hiteligénybevétel minden fajtájánál gondoskodik a külföldi piacokon történő egységes fellépésről. Külföldön történő hitelek felvételéhez

a Magyar Nemzeti Bank előzetes hozzájárulása szükséges. A bank ellenőrzi a deviza-beszolgáltatási kötelezettség teljesítését, az import céljaira igénybe vett deviza felhasználását. Kötelezettség elmulasztása esetén hitelnyújtási és kamatszankciókat alkalmazhat. A bank utólagosan ellenőrizheti a vállalatok devizagazdálkodását, ennek érdekében előírhatja a deviza-nyilvántartás módszereit. A Magyar Nemzeti Bank feladata közzétenni a valuta- és devizaárfolyamokat is.

A GAZDASÁGI MECHANIZMUS REFORMJA ÉS A SZOCIALISTA NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Külkereskedelmi forgalmunk mintegy 70 százalékát a KGST országaival bonyolítjuk. A szocialista országokból kedvező feltételekkel vásárolhatunk számunkra nélkülözhetetlen áruféleségeket, és termékeink elhelyezése szempontjából ezen országok piacai a legstabilabbak és a legelőnyösebbek.

A magyar népgazdaság fejlődése szempontjából a jövőben is elsőrendű jelentőségű a szocialista országokkal való gazdasági együttműködés fejlesztése. Ezért a már vállalt és a jövőben vállalandó – az államközi megállapodások kontingens-listáiban részletezett – kötelezettségeket a kölcsönös előnyök elvét érvényesítve az új gazdasági mechanizmus feltételei között is teljesíteni kell.

A kormány Gazdasági Bizottsága ennek az alapelvenek megfelelően szabályozta *a szocialista államközi egyezményekben vállalt kötelezettségek teljesítésének új rendjét*. A szabályozás célja, hogy a vállalatok anyagilag érdekeltek legyenek a kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködés fejlesztésében, s hogy az államközi megállapodások fejlettebb módszerei segítsék az export és az import szerkezetének javulását.

A külkereskedelmi forgalom kiinduló alapját a szocialista országokkal továbbra is a hosszú lejáratú államközi megállapodások, s az éves, kétéves árucsere-forgalmi megállapodások képezik. Ezek előkészítésébe, lebonyolításába, továbbá a magánjogi szerződések megkötésébe az érdekelt vállalatokat be kell vonni. Az ily módon. vállalt állami kötelezettségek egyben a vállalat kötelezettségei is. Az államközi megállapodások teljesítésében a termelő- és a külkereskedelmi vállalatokat gazdasági eszközökkel teszik érdekeltté.

Olyan – a forgalomhoz viszonyítva előreláthatólag kisszámú – esetben, amikor a kontingensek alapján kötött szerződéshez, illetve ennek teljesítéséhez népgazdasági érdek fűződik és a vállalat a rendelkezésére álló gazdasági ösztönzők ellenére sem köt szerződést, a vállalat szerződéskötésre utasítható.

KONJUNKTÚRA ÉS PIACKUTATÁS

A külkereskedelmi munka hatékonyságának fokozása a külföldi konjunktúra- és piackutatás bővítését követeli meg. A Gazdasági Bizottság erről intézkedő határozata előírja, hogy a belföldi termelő- és kereskedelmi vállalatok tájékoztatása az egyes gyártmányok, gyártmánycsoportok nemzetközi gazdasági-műszaki fejlődési tendenciáiról, illetve konkrét piaci helyzetéről a velük kapcsolatban álló szakosított külkereskedelmi vállalatok alapvető feladata. E vállalatok közötti kapcsolatok során ki kell alakítani a kölcsönös tájékoztatás legcélszerűbb formáit. A bizományosi rendszerben dolgozó külkereskedelmi vállalatok kötelessége az összes birtokukban levő külkereskedelmi piaci információt megbízóik rendelkezésére bocsátani, valamint a megbízók információszerzésre vonatkozó igényeit kielégíteni. A termelővállalatok számára lehetővé kell tenni közvetlen külföldi információk beszerzését is.

Lehetővé válik közös – a nagyobb termelővállalatoknál önálló – piackutató részlegek megszervezése is. Az önálló külkereskedelmi joggal rendelkező termelővállalatok maguk gondoskodnak a külső piaci helyzetről való tájékozódás megszervezéséről.

Az érdekelt belföldi vállalatok és a központi irányító szervek általános világgazdasági tájékoztatással kapcsolatos igényeit a *Konjunktúra és Piackutató Intézetnek* kell kielégítenie, s az intézet gondoskodik a külkereskedelem központi (népgazdasági és viszonylati) irányítása részéről jelentkező piaci információk adásáról, és mint a külföldi piackutatás és piaci információk központja, az ezzel kapcsolatos feladatokat más információs intézményekkel is koordinálja.

A vállalatok piaci tevékenységéhez és az irányító hatóságok számára szükséges a konjunktúra és piackutatási információkat meghaladó viszonylati tájékoztatást – mint kereskedelempolitikai irányító – a Külkereskedelmi Minisztérium biztosítja.

IX

TERMÉKFORGALMAZÁS

A piaci kapcsolatok jelentőségének növekedésével az új gazdasági mechanizmusban szükségképpen megváltozik a termékforgalmazás rendje is. A „tervlebontásos" rendszer logikus következményeként a vállalatok egymás közötti kapcsolatait alapvetően a tervutasítások szabályozták, és a termelési eszközöket forgalmazó vállalatok főként kiutalás alapján, gyakran hatósági feladatokat is teljesítve dolgoztak. Az új gazdasági mechanizmusban a termelési eszközök (a termeléshez szükséges anyagok, alkatrészek, gépek stb.) forgalmazását elvileg a fogyasztási cikkek forgalmához hasonló *kereskedelmi módszerekkel* kell lebonyolítani.

KERESKEDELMI MÓDSZEREKKEL

A Gazdasági Bizottság határozata *a termékforgalmazás új rendjéről* kimondja, hogy a tervlebontáson és keretgazdálkodáson alapuló eddigi termékforgalmazási mechanizmust a vállalatok közvetlen piaci kapcsolatán nyugvó *termelésieszköz-kereskedelem* váltja fel. A belföldi termelésieszköz-forgalomban tehát általában megszűnnek a forgalmazás kötöttségei, kényszerpályái. A forgalmazás útja és szerepe úgy alakítandó ki, hogy érvényesüljön az áru- és pénzviszonyok aktív szerepe, vagyis a forgalmi költségek és a készletek volumenének alakulása megfeleljen a piac szükségleteinek, a népgazdaság érdekeinek. Megszűnik a forgalmazás rendjének eddig hatóságilag szabályozott naptári szakaszossága. A vállalatok közötti megállapodásokat, a megrendelések volumenét, a határidőket nem az éves keretek és kiutalások, hanem *gazdasági megfontolások* befolyásolják a jövőben.

Az új termékforgalmazási rendszer fő jellemzője, hogy a termelési eszközök forgalma *többcsatornás* lesz. A vállalatoknak, mint *vevőknek* tehát általában biztosítják a lehetőséget, hogy szabadon választhassanak a különböző beszerzési források (termelővállalat, szakosított TEK-vállalat, a belkereskedelem nagy- és kiskereskedelmi bolthálózata vagy import) között. A vállalatok *eladói* minőségben is általában szabadon mérlegelhetik, hogy termékeiket közvetlenül a felhasználó vállalatoknak, a költségvetési szerveknek vagy a TEK-vállalatoknak adják el, vagy a külkereskedelmi vállalatokkal kialakított kapcsolat révén export útján értékesítik.

Az előbbieknek megfelelően 1968. január elsejétől feloldják azokat a megkötöttségeket, amelyek jelenleg a vállalatok, költségvetési szervek nagy- vagy kiskereskedelemtől történő beszerzéseit korlátozzák. Ez az intézkedés arra ösztönzi a felhasználókat, hogy vásárlásaiknál mérlegeljék a gazdaságilag számukra előnyösebb megoldást. Ha a költségvetési szervek például nem a kiskereskedelemtől, hanem nagy tételben a termelőtől vagy a nagykereskedelemtől vásárolnak, a kiskereskedelmi árrésnek megfelelő összeget megtakaríthatják. A vállalatoknak anyagi érdekük fűződik ahhoz, hogy – a szállítási költségekre is figyelemmel – a legmegfelelőbb beszerzési forrást válasszák.

A termelők egymás közötti közvetlen kapcsolatai helyett a termelési eszközök forgalmazásában akkor indokolt kereskedelmi szervezetek közvetítő tevékenységét igénybe venni, ha ez *gazdaságilag előnyös*. Különösen olyan árufajtáknál előnyös a kereskedelem tevékenysége, amelyek nagyon bő választékúak és felhasználóik, fogyasztóik köre pedig széles. Ebben az esetben – a fogyasztási cikkeket forgalmazó nagykereskedelmi vállalatokhoz hasonlóan – nyilvánvalóan gazdaságos az önálló nagykereskedelmi vállalat beékelődése a termelők és a felhasználók közé. A nagykereskedelmi vállalatok feladata, hogy piackutatással felmérve a szükségleteket a kis- és nagyfogyasztók igényeit közvetlenül a raktárról elégítsék ki.

A TERMELÉSIESZKÖZ-KERESKEDELMI VÁLLALATOK

A TEK-vállalatok ágazati szempontból *belkereskedelmi vállalatok*. Tevékenységük irányításában a belkereskedelmi vállalatokra érvényes gazdasági szabályozó eszközöket kell alkalmazni. A TEK-

vállalat önálló kereskedelmi vállalat, az árakban érvényesíthető árrés keretében gazdálkodik, és a nyereségben éppenúgy érdekelt, mint a többi kereskedelmi vállalat. (Az érvényesíthető árrés nagyobb lesz, mint az eddigi készletezői jutalék, de a TEK-vállalatot is terheli eszközlekötési járulék, illetve kamat.) A TEK-vállalat saját kockázatára közvetlenül rendelhet a termelőtől vagy az üzemtől. Megbízás alapján esetenként bizományosi és képviseleti feladatokat is elláthat. Segítheti, hogy idényszerű felhasználás esetén is folyamatos legyen a termelés. Forgalmát kereskedelmi módszerekkel bonyolítja és semmiféle hatósági funkciót nem gyakorolhat. Vevőköre hatósági előírásokkal – például valamelyik tárca területére – nem korlátozható.

A TEK-vállalatokat a jelenleg működő országos készletező vállalatokból szervezik meg. Ennek során arra törekednek, hogy a termékforgalmazásba ne ékelődjenek be felesleges láncszemek. A felülvizsgálat során határoznak a jelenlegi készletező vállalatok átszervezéséről, összevonásáról, illetve megszüntetéséről. Amennyiben a tárcák készletező vállalatai TEK-vállalattá alakulnak át, úgy a jövőben nem csak tárcához tartozó vállalatok ellátásával foglalkoznak, hanem a profiljukba tartozó anyagokkal, alkatrészekkel stb. országosan kereskednek.

ERŐSÖDIK A VEVŐ HELYZETE

A termékforgalmazás új rendje tág teret nyit a vállalatok gazdasági versenyének. Az új gazdasági mechanizmusban a verseny akkor tölti be feladatát, ha *erősíti a vevő helyzetét,* illetve ha az eladót (termelőt, kereskedelmi vállalatot) a nagyobb nyereség elérése érdekében a fizetőképes kereslet teljesebb és kedvezőbb kielégítésére készteti. A piacon tehát általában nem lesznek „kirendelt" vevők, illetve szállítók, s a termékek forgalmazása – indokolt kivételtől eltekintve – szabaddá válik. Tehát az eladónak kell megkeresnie és előnyös ajánlatával megszereznie a számára legkedvezőbb vevőt.

A rugalmas termékforgalmazási rendszer a vállalatok között sokféle, *változatos* megállapodási *formát* kíván meg. A vállalatok a szállítási szerződésen kívül például szabadon választhatnak más szerződési formák (bizományi, közös nyereségérdekeltség stb.) között. Az új gazdasági mechanizmusban hatályát vesztik a *bérmunka-*

megállapodásokat indokolatlanul korlátozó rendelkezések is, tehát lehetővé válik, a bérmunka-konstrukció ésszerű határok közötti működése.

Több termelővállalat *együttes értékesítő*, vagy több felhasználó vállalat *közös beszerző* szervet is létrehozhat. Ezek a társulások azonban nem teremthetnek a vevők kiszolgáltatottságára vezető új monopolhelyzetet, mert a határozat intézkedik arról, hogy a felügyeletet gyakorló miniszterek – más érdekelt miniszterekkel való egyeztetés alapján – engedélye szükséges olyan megállapodások kötéséhez, amely termelővállalatok, TEK-vállalatok vagy azonos profilú nagykereskedelmi vállalatok között a piac felosztását, vagy a fogyasztók meghatározott köre számára valamely beszerzési lehetőség kizárását célozza.

A monopolhelyzetből adódó hátrányok kiküszöbölésére feloldják azokat az új gazdasági mechanizmus szellemével ellenkező korlátozásokat, amelyek a vállalatok termelési profilját gyakran gyártmánymélységig meghatározzák. A vállalati tevékenységi kör (profil) meghatározása során lehetővé teszik, hogy az adott vállalat tevékenységi körébe tartozzék mindaz, amire felkészültsége, technológiai felszereltsége képessé teszi. (Bővebben lásd a VI. fejezetben foglaltakat.) Elhárulnak azok az akadályok is, amelyek korábban a beszerzési vagy az értékesítési területek korlátozásával szűkítették a felhasználók választási lehetőségeit.

ÁTMENETI INTÉZKEDÉSEK

A termékforgalmazás új rendje a gazdasági mechanizmus reformjának alapelveivel összhangban adminisztratív intézkedésektől és hatósági beavatkozásoktól mentes forgalmazási rend kialakítását célozza. 1968. január elsejétől a *termékforgalmazást a szabad termelésieszköz-kereskedelem jellemzi*. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésének időszakában azonban bizonyos termékek tekintetében még nem valósítható meg a teljesen szabad piacgazdálkodás. A termékek szűk körében a népgazdasági egyensúly érdekében adminisztratív intézkedésekkel is szabályozni kell a forgalmat. Az ilyen intézkedések köre kezdetben bővebb lesz, szűkítésére folyamatosan, az új gazdasági mechanizmus kibontakozásával összhangban, a tapasztalatok ismeretében kerülhet sor.

A forgalom adminisztratív szabályozásának egyik formája *a központi elosztás*. Ez elrendelhető valamely áru teljes forgalmazására vagy a forgalom egy részére. Ilyen korlátozásra előreláthatólag mindössze 3–4 terméknél kerül sor. Szélesebb körre állapíthatnak meg *kontingenseket*. Így például jelentősebb belföldi felhasználók, fogyasztók igényeinek zavartalan kielégítése, vagy a nagybani felhasználók feltétlen ellátása érdekében írhatnak elő kontingenseket. Importkontingens írható elő a fizetési mérleg nemkívánatos megterhelésének megakadályozására, vagy a zavartalan belföldi ellátás biztosítására. Exportkontingens írható elő a belföldi ellátás védelmében is. Bizonyos termékekre *egyetlen értékesítő szerv jelölhető ki* és a kontingens-előírásokkal összefüggésben állami tartalékok képzésére vagy más népgazdasági céllal *szerződéskötési kényszer* is előírható bizonyos termékekre. (De a kontingens-előírásokkal biztosított felhasználók is csak akkor és olyan mértékben szerezhetnek be kontingentált termékeket, ha erre elegendő pénzeszközük van. A kontingens előírása tehát nem jelent automatikus állami pénzellátást.)

Módosításra szorult a jelenlegi *kötbérrendszer* is. A jövőben a kötbér mértéke a vállalatok közötti megállapodástól függ, és a kötbérnek csak a minimális mértékét rögzítették jogszabályban. Ezzel egyidejűleg megfelelő hatósági intézkedésekkel biztosítják, hogy a fontosabb, huzamosabb ideje fennálló kooperációs vagy forgalmi kapcsolatok ne szakadjanak meg egyik napról a másikra. Vitás esetben az érdekelt vállalatokat meghatározott időre kötelezni lehet a kooperációs, illetve kereskedelmi kapcsolat fenntartására.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK FORGALMA

Az új gazdasági mechanizmus elvének megfelelően módosította a kormány *a mezőgazdasági termékek forgalmát és a felvásárlás rendjét*.

A termelők az általuk megtermelt mezőgazdasági termékeket – az ellátás és az export szempontjából korlátozott forgalmi cikkek kivételével – szabadon értékesíthetik. A termékek zömét a továbbiakban is a feldolgozó és felvásárló vállalatok veszik át, de a termelő közvetlenül is eladhatja termékeit az állami, a szövetkezeti

kis- és nagykereskedelmi vállalatoknak, a vendéglátóiparnak, a külkereskedelmi vállalatoknak, közületeknek és magánkereskedőknek, illetve engedély alapján külföldi vevőknek is.

Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek saját előállítású termékeiken kívül a bővebb választékra törekedve más termelőtől vásárolt árut is értékesíthetnek üzleteikben.

A feldolgozó és felvásárló állami vállalatok, az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek, továbbá a SZÖVOSZ-hoz tartozó egyéb felvásárló szervek feldolgozásra, illetve a szervezett ellátást célzó központi árualapok biztosítására mezőgazdasági termékeket bármely termelőtől vásárolhatnak.

A feldolgozó és felvásárló állami vállalatok és szövetkezetek felvásárlási tevékenységüket a mezőgazdasági nagyüzemekkel, valamint az egyéb termelőkkel előzetesen megkötött *értékesítési szerződés*, illetve esetenként megkötött *adásvételi* szerződés alapján folytatják. A termékek átvételi feltételeit szabadon alakíthatják ki, de kötelesek betartani a hatóságilag rögzített árakat, illetve – behatárolt árak esetén – az árhatárokat, árelőírásokat.

A termékforgalmazás egyensúlya, illetve az élelmiszer-ellátás egyenletes színvonala érdekében a feldolgozó és felvásárló állami vállalatok *kizárólagos jogot* kapnak a kenyérgabona, valamint a vágómarha, vágóborjú és vágósertés további eladás, illetve feldolgozás céljára történő felvásárlására. Kötött gazdálkodásban marad továbbra is a dohány, a nyersgyapjú, a nyersbőr és a fűszerpaprika forgalma. A kizárólagos forgalmazásra jogosult felvásárló vállalat köteles a kenyérgabonát, dohányt, gyapjút, nyersbőrt (ló, szarvasmarha, juh, kecske és közfogyasztásra levágott sertés bőrét) a termelő által felkínált teljes mennyiségben átvenni.

A mezőgazdasági termékek felvásárlásának fő módszere a mezőgazdasági *termékértékesítési szerződéssel* történő áruátvétel. Az értékesítési szerződéses rendszert kiterjesztik az állami gazdaságok árukapcsolataira, továbbá a nagy közületi fogyasztók, a bel- és külkereskedelmi, valamint a vendéglátóipari vállalatok és a termelők között létesített árukapcsolatokra is. A szerződéses áruforgalomban a tartós árukapcsolatok elősegítésére továbbra is lehetővé teszik a több évre szóló szerződések kötését.

Az előzetesen szerződéssel le nem kötött mezőgazdasági termékek továbbra is a felek szabad megegyezésén alapuló adásvétel útján kerülnek forgalomba és a központi árualapba.

Az új termékforgalmazási rend minden bizonnyal fejleszti majd a piaci kapcsolatokat, s a forgalmazás útjának lerövidítésével, a vállalatok közötti verseny kibontakozásával segíti a termelés és a szükségletek jobb összhangjának megteremtését.

X

A TANÁCSOK ÉS A KÖLTSÉGVETÉSI SZERVEK GAZDÁLKODÁSA

A TANÁCSI GAZDÁLKODÁS

A tanácsok gazdasági munkájában alapvető feladat a város- és településfejlesztés, a lakosság egészségügyi, szociális és kulturális szükségleteinek kielégítése. E célok megvalósítására az új gazdasági mechanizmus a tanácsok számára az eddiginél nagyobb önállóságot teremt, s ennek anyagi megalapozásaként, jelentősen bővíti a tanácsok bevételeinek körét. Növekszik a tanácsok szerepe a gazdaságfejlesztés területi koordinálásában, s a mezőgazdaságra vonatkozó gazdaságpolitikai célok megvalósításának segítésében is. Ezeknek a céloknak megfelelően hozott határozatot a kormány *a tanácsi tervezés és költségvetés új rendjéről.*

A TANÁCSI TERVEZÉS RENDSZERE

Az ország gazdaságpolitikai programját továbbra is a népgazdasági terv tartalmazza. A tanácsok ennek ismeretében készítik el tervüket, amely *saját gazdasági programjuknak* tekintendő. A népgazdasági terv lebontása tehát a tanácsok vonatkozásában is megszűnik. A tanácsok terve tartalmazza az irányításuk alá tartozó intézmények fejlesztésére vonatkozó elhatározásokat, a rendelkezésre álló anyagi-pénzügyi eszközök felhasználását. Minden szinten a tanácsok *határozzák meg tervük kidolgozásának módszerét és tartalmát.* E munkában figyelembe kell venniük a népgazdasági tervben szereplő, a tanácsokra érvényes gazdasági szabályozó eszközöket, és ugyancsak a népgazdasági tervben néhány célra a megyei tanácsok

számára megállapított konkrét feladatokat. A járási és városi tanácsok, valamint a városok kerületi és a községek tanácsai ugyancsak készítenek tervet az irányításuk alá tartozó intézmények fejlesztésére.

A népgazdasági terv tartalmazza, hogy összesen milyen összeggel járul hozzá az állam a tanácsok fejlesztési alapjához, és hogy e fejlesztési alap milyen saját bevételi forrásokból képződik. Megyei tanácsokra bontva a népgazdasági terv megszabja az állami hozzájárulás összegét; az egyedi és a célcsoportos beruházásokat; az állami lakásépítésből szövetkezeti úton értékesítendő lakások arányát; a lakóház, az út-, a hídfelújítás és -fenntartás összegét; a középfokú oktatási intézmények elsőéves nappali tagozatú tanulóinak számát; a tanácsi fejlesztési alappal kapcsolatos devizakereteket.

Az ágazati minisztériumok is segítik a tanácsi tervezőmunkát. Közlik az ágazat fejlesztésére vonatkozó központi elképzeléseket, s az országos helyzetet jellemző orientációs adatokat; szakmai, elvi jellegű irányelveket dolgoznak ki a műszaki fejlesztésre, a technológiára, az alkalmazandó típustervekre és normákra.

A népgazdasági tervezőmunkába a megyei szintű tanácsokat is bevonják javaslataik figyelembevétele érdekében.

A tanácsok hosszabb távú, középtávú és éves terveket dolgoznak ki. Ezek közül a legfontosabb a *középtávú* (ötéves) terv. A tanácsok részt vesznek a területi tervek kidolgozásában. Ezeket a terveket gazdasági körzetek és területi egységek szerint – az ötéves terveket megyénként részletezetten – készítik el. A tervek készítésekor a tanácsok felmérik az ipartelepítés lehetőségeit, programot készítenek a mezőgazdasági termelés és az ahhoz kapcsolódó gazdasági ágak, valamint a szolgáltató ágazatok területi fejlesztésére, kialakítják a kiskereskedelmi hálózatfejlesztés területi koncepcióját, s elkészítik a különböző területi gazdasági mérlegeket stb.

A tanácsok felügyelete alá tartozó vállalatok és intézmények gazdasági önállósága, és irányításuk alapvetően megegyezik a nem tanácsi irányítás alá tartozó hasonló jellegű vállalatok és intézmények önállóságával, irányításával. A minisztériumi vállalatokkal azonos módon, önállóan készítik el terveiket. Az irányító tanácsok a szolgáltató jellegű vállalatoknak, intézményeknek a lakosság igényeinek kielégítése érdekében szükség esetén előírásokat is adhatnak.

A tanácsok közvetlenül és elsősorban az irányításuk alá tartozó intézmények és a lakásalap fejlesztéséről gondoskodnak. Pénzügyi forrásuk a *tanács fejlesztési alapja.* E fejlesztési alap helyi bevételekből és költségvetési juttatásokból képződik.

A helyi bevételi források előirányzatát – a központi szabályozás keretében – a tanácsok határozzák meg. A fejlesztési alap helyi bevételei: a kommunális adó, a lakosság községfejlesztési hozzájárulása, a tanácsi vállalatok amortizációjának elvonásra kerülő hányada és egyéb bevételek.

A források között új elem a *kommunális adó.* Kommunális adót az ipari, az építőipari és a kereskedelmi vállalatok, valamint a kisipari és a földművesszövetkezetek kötelesek fizetni. A kommunális adó általában a kifizetett munkabér 2 százalékának felel meg. Az adót a vállalat fejlesztési alapjának terhére fizetik. A tanácsok a kommunális adó fizetése alól teljesen vagy részben mentesítést adhatnak, ha a vállalat vagy a szövetkezet a lakosság szélesebb rétegeinek igényeit kielégítő létesítményt hív életre, illetve, ha kizárólag vagy zömében javító-szolgáltató tevékenységet folytat, illetve csökkent munkaképességű dolgozókat foglalkoztat.

A költségvetési juttatás mértékét öt évre fix összegben (átmenetileg 1968–1970-re) a kormány állapítja meg. A költségvetési juttatás – mint kiegészítő pénzügyi forrás – segíti a helyi bevételekkel nem fedezhető fejlesztési célok megvalósítását.

A tanácsi vállalatok fejlesztése saját erőből (saját vállalati fejlesztési alapból), illetve tanácsi fejlesztési alapból vagy bankhitelből finanszírozható. A Minisztertanács rendelete a tanácsi fejlesztési alap igénybevétele szempontjából eltérő módon bírálja el az *árutermelő* és a főleg *szolgáltatási munkát végző* vállalatokat. Az előbbieknél *elsősorban vállalati saját erőből* történik a fejlesztés s csak kiegészítő forrás lehet a tanácsok fejlesztési alapja; a tanácsi szolgáltató vállalatok fejlesztéséről – a vállalati saját erőforrások felhasználásán kívül – *elsősorban a tanácsi fejlesztési alap terhére* kell gondoskodni.

A tanácsok *beruházásaira* egyébként a beruházások általános rendezéséről szóló határozatok érvényesek. Eszerint a tanácsi beruházások az egyedi nagyberuházások, a célcsoportos, illetve az egyéb állami beruházások körébe tartoznak. A tanácsi vállalatok

beruházásaira ugyancsak az általános szabályozás érvényes. Ha a vállalatot kizárólag vállalati saját eszközökből vagy bankhitelből fejlesztik, akkor a beruházásról a vállalat igazgatója dönt. Ha a fejlesztés során a tanácsi fejlesztési alapot is igénybe veszik, akkor a döntésbe az illetékes tanácsot is be kell vonni.

A tanácsok saját fejlesztési alapjuk terhére rövid, közép-, illetve hosszú lejáratú bankhitelt vehetnek fel. Hosszú lejáratú hitel nyújtható például közművesítésre, házhelyi telkek kialakítására stb.

Fejlesztési tervvel és alappal nemcsak a megyei, hanem az alsóbb fokú tanácsok is rendelkeznek. Az alsóbb fokú tanácsok fejlesztési alapja is két forrásból gyűl egybe: a helyi bevételekből és ennek kiegészítéseként a felsőbb tanács juttatásából. A megyei szintű tanácsok a fejlesztési terveket és alapot az alsó fokú tanácsok között a tényleges irányítási hatásköröknek megfelelően állapítják meg. Ez alól csak az egyedi nagyberuházások kivételek, ezek – megvalósítási helyüktől függetlenül – a megyei tanácsok tervének szerves részei.

A TANÁCSI KÖLTSÉGVETÉS

A tanácsok pénzügyi önállóságának növelése érdekében a gazdasági mechanizmus reformja a költségvetési gazdálkodás területén is megteremti a megalapozottabb távlati tervezés feltételeit. Ennek megfelelően a Minisztertanács határozata kimondja, hogy a tanácsok számára ötévenként (a harmadik ötéves tervben 1968–1970. évekre) előre meg kell határozni az *igénybe vehető bevételek körét,* s az azokból való részesedés arányát, valamint éves bontásban a *fix összegű állami hozzájárulást.* (Ennek előre megállapított összegét a rendelet által felsorolt indokolt esetekben a kormány, illetve az országgyűlés az évi költségvetésben megváltoztathatja.) A tanácsok mindezek ismeretében állítják össze középtávú pénzügyi terveiket és döntenek a rendelkezésükre álló összegek felhasználásáról, intézményeik közötti felosztásáról. Tehát a tanácsok határozzák meg a felügyeletük alatt működő intézmények ellátásának színvonalát is. Kötelező jelleggel csak a népgazdasági tervben, illetőleg az állami költségvetésben meghatározott gazdasági szabályozókat és a tanácsokra vonatkozó egyes jogszabályok előírásait kell figyelembe venniük.

A tanácsok költségvetését, beruházási, fejlesztési céljait össze

kell hangolni, mert a fejlesztési alapból létesített intézmények fenntartási, üzemeltetési költségei a tanácsi költségvetést terhelik.

A tanácsok operatív gazdálkodásának alapja az *éves költségvetés*. Költségvetési előirányzatukat – a népgazdasági tervben szereplő előirányzatok, a béralap és az igazgatási kiadások kivételével – ágazati és értékhatár-megkötöttség nélkül év közben *átcsoportosíthatják* a tanácsok. Az elmúlt években sokszor bírált év végi kiadási „hajrá" is elkerülhető azáltal, hogy – a tartalékalap minimálisan 2–4 százalékos feltöltése után – bevételi többleteiket, illetve év végi pénzmaradványaikat saját hatáskörükben felhasználhatják az ellátási színvonal növelésére, fejlesztésére, illetve átvihetik a következő esztendőre.

Az új költségvetési rendszer a *létszám- és bérgazdálkodásban* is változtatásokat tesz szükségessé. Központilag kötelezően betartandó béralapot állapítanak meg a tanácsok számára. Ezen belül a tanácsoknak, illetve a nagyobb tanácsi intézmények vezetőinek lehetőségük nyílik arra, hogy a feladatok jellegétől függően, alacsonyabb átlagbérrel több, vagy magasabb átlagbérrel kevesebb dolgozót foglalkoztassanak.

A tanácsok területén a felügyeleti gazdasági ellenőrzés feladatait az illetékes tanács pénzügyi osztálya látja el, az érdekelt szakigazgatási szervek bevonásával. A nagyobb önállóság biztosítása végett a *tanácsok végrehajtó bizottságai szakigazgatási szerveinek kettős alárendeltsége megszűnik*. A miniszterek elsősorban jogszabályok útján gyakorolják irányítási jogukat.

HATÓSÁGI FELADATOK

A reform követelményeinek megfelelően a kormány rendezte *a tanácsok gazdasági tevékenységével összefüggő hatósági feladatokat is*. A rendezés célja az volt, hogy a tanácsok, a végrehajtó bizottságok és szakigazgatási szerveik gyakorolhassák mindazokat a jogokat, amelyek szükségesek a kormány gazdaságpolitikájának és a gazdasági mechanizmus reformjának érvényesítéséhez, és az állampolgárok érdekeinek hatékony védelméhez.

E célok megvalósítására a kormány tovább *decentralizálta* a hatásköröket. Az eddig miniszteri hatáskörben levő egyedi ügyek intézésének jogát a tanácsok szakigazgatási szervei veszik át. Olyan

hatósági ügyek eldöntése, amelyek közvetlenül érintik a lakosságot, és amelyekhez szélesebb körű koordináció, vagy különösebb szakértelem nem szükséges, a jövőben a járási, városi, illetve kerületi és a községi tanácsszervek feladatává válik. Szűkítik például az építési engedélyhez kötött építési munkák körét és decentralizálják a lakosság építkezésével kapcsolatos engedélyezési hatáskört. Bővítik a tanácsok hatáskörét a fogyasztói érdekvédelem területén. Szélesedik a tanácsszervek árhatósági jogköre, elsősorban a fogyasztói árak megfigyelése és ellenőrzése területén stb.

A Minisztertanács intézkedett az egyes tanácsi szervek, és a különböző szintű tanácsok *gazdasági feladatainak elhatárolásáról* is. A rendelet szerint a különböző szintű tanácsok gazdasági feladatait úgy kell megállapítani, hogy a helyileg gazdaságosan kielégíthető szükségleteket a helyi (városi, kerületi, községi), a több települést, illetve egész megyét (fővárost) érintő szükségleteket a területi (fővárosi, megyei, járási, esetenként városi) tanácsok irányítása és felügyelete alatt működő szervezetek, intézmények és vállalatok elégítsék ki.

A részletes szabályok Budapest sajátosságainak megfelelően, a fővárosra valamelyest eltérő intézkedéseket tartalmaznak.

A tanácsi gazdálkodás ilyen szabályozása biztosítja az alapvető gazdaságpolitikai célok és a tanácsok önállóságának, kezdeményezésének összhangját. A központi irányítás módszerei és eszközei, csakúgy, mint a tanácsok által alkalmazható irányítási módszerek és eszközök – a gazdasági mechanizmus reformja általános alapelveivel összhangban – elsősorban közvetett, közgazdasági eszközök lesznek. A tanácsok nagyobb önállósága megfelel annak az elvnek is, hogy a különböző fejlesztési célokról olyan szinten döntsenek, ahol arra a legmegfelelőbb az informáltság.

Helyi ismereteik és megfelelő gazdasági eszközök birtokában a tanácsok az új gazdasági mechanizmusban még inkább területük fejlődésének gazdáivá válhatnak.

A KÖLTSÉGVETÉSI SZERVEK GAZDÁLKODÁSA

A társadalombiztosítással, az egészségügyi ellátással, az igazgatással, az oktatásüggyel, a tudományos kutatás zömével, s a kommunális ellátással a költségvetési szervek foglalkoznak. Feladatuk,

szervezetük és gazdálkodási formájuk jelentősen eltér a termelővállalatokétól. A gazdasági mechanizmus reformja azonban e területek gazdálkodásában is változtatásokat kíván. Olyan gazdálkodási rend kialakítása szükséges, amely lehetővé teszi *a központi akarat érvényesülését*, a központi elhatározások megvalósulását, és e területen is *növeli a gazdálkodó szervek önállóságát*. Tekintve, hogy a költségvetési szervek elsősorban *fogyasztói jellegűek*, a nemzeti jövedelem jelentős részének felhasználása rajtuk keresztül történik, gazdálkodásuk volumenének meghatározásában a jövőben is a termelővállalatokénál közvetlenebb szerepe lesz a központi tervezésnek. Ugyanakkor a központi irányítás által megszabott fő gazdálkodási kereteken belül az új gazdasági mechanizmusban a korábbinál szabadabban rendelkezhetnek majd eszközeikkel, és saját hatáskörükben dönthetnek a részfeladatokról. A kormány ennek megfelelően szabályozta *a költségvetési szervek gazdálkodási rendjét*.

TERVEZÉS

A társadalom közös fogyasztását befolyásoló fontos döntéseket (szociális, egészségügyi, kulturális beruházások, a társadalombiztosítási szolgáltatások színvonalának emelése stb.) a jövőben is a népgazdasági terv tartalmazza. A hatékonyabb irányítás érdekében e területeken is meg kell teremteni a távlati tervezés jobb feltételeit. Evégett a közös társadalmi fogyasztási célokat szolgáló költségvetési – elsősorban szociális, egészségügyi és kulturális – szervek működési és fenntartási kiadásainak meghatározására ötéves (átmenetileg az 1968–1970. évekre szóló) *pénzügyi tervet* kell készíteni, amelyet a középtávú népgazdasági terv előirányzataira kell alapozni. Ez a pénzügyi terv a középtávú népgazdasági terv számítási anyagát képezi.

A költségvetési szervek éves előirányzatainak tervezését és jóváhagyását – az ötéves pénzügyi terv irányszámainak megfelelően – két ütemben valósítják meg. Az *első ütemben* a Pénzügyminisztérium a minisztériumokkal és a megyei jogú tanácsokkal együttműködve kialakítja a költségvetési javaslatot, és ezt jóváhagyásra a kormány, illetve az országgyűlés elé terjeszti. A *második ütemben* a minisztériumok, illetve a tanácsok a már megállapított előirányzatok keretén belül gondoskodnak az alsó szintű részletes költség-

vetési előirányzatok összeállításáról. Ezeket a minisztériumok és a tanácsok saját hatáskörükben hagyják jóvá.

A Pénzügyminisztérium, a minisztériumok és a megyei jogú tanácsok a költségvetési szervek számára az éves előirányzatok kialakításához normatívákat adnak, s ezáltal lehetővé válik a jelenlegi aprólékos és túlzottan részletes tervezési munka egyszerűsítése. Amennyiben a feladatokra jellemző normatívák nem képezhetők, a költségvetési előirányzatokat keretként állapítják meg.

FINANSZÍROZÁS

Az irányító és gazdálkodási szervek önállóságát növeli, hogy előirányzataikat saját hatáskörükben *módosíthatják* (nem léphetik túl azonban a népgazdasági tervben szereplő, számukra kötelező előirányzatokat, és be kell tartaniuk a normatív rendelkezéseket tartalmazó jogszabályokat).

A költségvetési szervek finanszírozási és gazdálkodási rendjének részletes kidolgozásánál olyan finanszírozási rendszert valósítanak meg, amely megszünteti az automatikus pénzellátást, növeli az irányító szervek hatáskörét, és nem veszi igénybe feleslegesen az állam központi pénzalapját.

A *bérgazdálkodásban* – a jelenlegi bérrendszer fenntartásával – kötelező mutatóként a költségvetési szervek összes béralapját határozzák meg. Ezen belül biztosítják az önálló gazdálkodás lehetőségét. A béralap esetleges megtakarításai béremelésre fordíthatók.

A költségvetési szervek *felújítási eszközeiket* általában állóeszközeik értékével arányosan képezik, s az irányító szervek ezt alapszerűen kezelik. Az alap eszközeit összehangolt távlati felújítási és szanálási tervek szerint használják fel.

Amennyiben a költségvetési szerv az ellátás színvonalának sérelme nélkül és a tervezettnél gazdaságosabban látja el feladatait, akkor a *megtakarításból keletkezett év végi pénzmaradványt a következő évben felhasználhatja.* A megtakarított összeget általában az anyagi ellátottság javítására fordíthatja, illetve ebből rendezheti áthúzódó kiadásainak hátralékát. (Ez az intézkedés egyébként – korábbi felhatalmazás alapján – már az 1967-es költségvetési évben keletkezett pénzmaradványokra is érvényes.)

A Minisztertanács határozata intézkedik az *információs rendszer módosításáról*, egyszerűsítéséről is. A *számviteli rendszer* további fejlesztésének irányát abban jelöli meg, hogy az mind a központi, mind a tanácsi szervek vonatkozásában egységes legyen, alátámassza a tervezés, valamint a finanszírozás normatív rendszerét. A kormány ezzel kapcsolatban felhívta a minisztériumok és a tanácsok figyelmét, hogy megnövekedett hatáskörükben *törekedjenek egyszerűsítésekre, s ügyintézésüket a legminimálisabb adminisztrációval szervezzék meg.*

A kormány felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy egyes költségvetési szervek (kutatóintézetek, információs szervezetek, vízügyi, útügyi stb. szervek) gazdálkodását, tevékenységét – különleges jellegükre való tekintettel – az érdekelt miniszterekkel egyetértésben, szükségképpen a határozatban megállapított irányelvektől eltérően szabályozza.

A KORMÁNY ÉS A GAZDASÁGI BIZOTTSÁG HATÁROZATAI AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS ÁLTALÁNOS SZABÁLYAIRÓL

I. A népgazdasági tervezés

22/1967. (VI. 7.) GB A népgazdasági tervezés új rendjéről. Határozatok Tára, 1967. 18. sz.

27/1967. (VII. 6.) GB A központi fejlesztési programokról. Határozatok Tára, 1967. 23. sz.

II. Az árrendszer

10 126/1966. GB Az ipar új árrendszeréről. Árszabályozás, 1966. 24. sz.

10 130/1966. GB A kereskedelmi haszonkulcsok új rendszeréről. Árszabályozás, 1966. 38. sz.

10 153/1966. GB Az új árrendszerben érvényesülő árformákról. Árszabályozás, 1966. 24. sz.

6/1967. (III. 24.) GB Az állami visszatérítés rendszeréről. Határozatok Tára, 1967. 7. sz.

III. A műszaki fejlesztés

14/1967. (V. 6.) GB A műszaki kutatómunkák koordinációs rendszeréről. Határozatok Tára, 1967. 12. sz.

26/1967. (VI. 24.) GB A műszaki-gazdasági koncepciókról. Határozatok Tára, 1967. 21. sz.

15/1967. (V. 6.) GB A találmányi és újítási rendszer továbbfejlesztéséről. Határozatok Tára, 1967. 12. sz.

IV. A beruházási rendszer

9/1967. (IV. 13.) GB Az új beruházási rendszer kialakításának fő kérdéseiről. Határozatok Tára, 1967. 9. sz.

18/1967. (V. 23.) GB Az 1968. január elsején folyamatban levő beruházásokkal kapcsolatos intézkedésekről, valamint a célcsoportos állami beruházások köréről. Határozatok Tára, 1967. 15. sz.

2050/1967. (IX. 3.) MT A műszaki tervezésről. Határozatok Tára, 1967. 29. sz.

34/1967. (IX. 3.) GB A műszaki tervezésről szóló kormányhatározat kiegészítéséről. Határozatok Tára, 1967. 29. sz.

V. Hitel- és pénzforgalom

12/1967. (IV. 13.) GB A hitel- és pénzforgalmi rendszerről. Határozatok Tára, 1967. 9. sz.

VI. Az állami vállalatok, felügyeletük, ellenőrzésük

11/1967. (V. 13.) MT Az állami vállalatokról. Magyar Közlöny, 1967. 29. sz.

18/1967. (VI. 29.) MT A mezőgazdasági nagyüzemek gazdasági tevékenységének kiszélesítéséről. Magyar Közlöny, 1967. 43. sz.

2027/1967. (V. 28.) MT A gazdasági ágazati miniszterek feladatairól és felelősségéről. Határozatok Tára, 1967. 17. sz.

17/1967. (V. 7.) GB A gazdasági és pénzügyi ellenőrzés rendszeréről. Határozatok Tára, 1967. 13. sz.

VII. Jövedelemszabályozás, anyagi érdekeltség

10/1967. (IV. 13.) GB A jövedelemelvonás, a nyereségadó és a vállalatok anyagi érdekeltségének elveiről. Határozatok Tára, 1967. 9. sz.

7/1967. (III. 24.) GB A tarifa- és besorolási rendszerek módosításának irányelveiről. Határozatok Tára, 1967. 7. sz.

8/1967. (III. 24.) GB Egyes béren kívüli juttatások finanszírozásának és vállalaton belüli rendszerének irányelveiről. Határozatok Tára, 1967. 7. sz.

19/1967. (V. 23.) GB A részesedési alap felhasználásának, a vezető állásúak anyagi ösztönzésének szabályozásáról. Határozatok Tára, 1967. 15. sz.

VIII. Külkereskedelem

1/1967. (III. 9.) GB A külkereskedelem lebonyolításában közreműködő vállalatok kapcsolatát szabályozó elvekről. Határozatok Tára, 1967. 5. sz.

2/1967. (III. 9.) GB Az export-import engedélyezés rendszeréről. Határozatok Tára, 1967. 5. sz.

3/1967. (III. 9.) GB A külkereskedelmi konjunktúra- és piackutatás ellátásáról a gazdaságirányítás új rendszerében. Határozatok Tára, 1967. 5. sz.

4/1967. (III. 24.) GB A szocialista államközi egyezményekben vállalt kötelezettségek teljesítéséhez szükséges rendszerről. Határozatok Tára, 1967. 7. sz.

16/1967. (V. 6.) GB A devizagazdálkodás rendszeréről és a devizahatósági jogkörökről. Határozatok Tára, 1967. 12. sz.

IX. Termékforgalmazás

13/1967. (IV. 13.) GB A termékforgalmazás új rendjéről. Határozatok Tára, 1967. 9. sz.

1020/1967. (VII. 11.) MT A mezőgazdasági termékek forgalmának és felvásárlásának rendjéről. Magyar Közlöny, 1967. 46. sz.

X. A tanácsi és a költségvetési szervek gazdálkodása

2024/1967. (V. 28.) MT A költségvetési szervek gazdálkodási rendjének reformjáról. Határozatok Tára, 1967. 17. sz.

2025/1967. (V. 28.) MT A tanácsi tervezés és költségvetés új rendjéről. Határozatok Tára, 1967. 17. sz.

2044/1967. (VIII. 8.) MT A tanácsok gazdasági tevékenységével összefüggő hatósági jellegű feladatok rendezéséről. Határozatok Tára, 1967. 27. sz.

2045/1967. (VIII. 8.) MT Az egyes tanácsi szervek és a különböző szintű tanácsok gazdasági feladatainak elhatárolásáról. Határozatok Tára, 1967. 27. sz.

Tartalom

ELŐSZÓ 5

I. A NÉPGAZDASÁGI TERVEZÉS 7

A tervezés fő jellemzői 8
Hosszú és középtávú tervek, éves tervek 9
Központi fejlesztési programok 12
A tervezőmunka megszervezése 12
A terv jóváhagyása, végrehajtása 14

II. AZ ÁRRENDSZER 16

Az ár és a termelési költség 16
A piac értékítélete 20
Az állami preferenciák 21
Az árrendszer rugalmassága 22
A termelői és a fogyasztói árak kapcsolata 23

III. A MŰSZAKI FEJLESZTÉS 25

A műszaki kutatások összehangolása 25
Vállalati, ágazati és népgazdasági szintű kutatások 25
Kutatási rendelések, kutatási szerződések 27
A kutatás finanszírozása 27
Az OMFB feladatköre 28
A találmányi és újítási rendszer továbbfejlesztése 28
A feltalálók díjazása 30
Az újítómozgalom szélesítése 30
A kiemelkedő műszaki teljesítmények jutalmazása 31

Az újítási díj és a jutalom fedezete 32
A szabadalmak, újítások elterjesztése 33
Az egyenlősdi ellen 33

IV. A BERUHÁZÁSI RENDSZER 35
A beruházások népgazdasági tervezése 35
Állami beruházások 36
Vállalati beruházások 38
A beruházások finanszírozása 38
Az ipartelepítés gazdasági ösztönzése 39
A beruházások műszaki tervezése 42
A beruházások előkészítése és jóváhagyása 45
Az áthúzódó beruházások 46

V. HITEL- ÉS PÉNZFORGALOM 48
A hitelpolitika kialakítása 48
Hitelezési eljárás 49
Kamatpolitika és pénzforgalom 51

VI. AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK, A VÁLLALATOK FELÜGYELETE ÉS ELLENŐRZÉSE 52
Az állami vállalatok 52
Állami vállalat alapítása 52
Az állami vállalat szervezete 53
Vagyoni önállóság 54
Szanálási eljárás 54
Vállalatok átszervezése, megszüntetése 54
Tröszt, egyesülés, közös vállalat 55
Az ágazati miniszterek feladatai 56
A gazdasági és pénzügyi ellenőrzés 57
A felügyeleti szervek gazdasági ellenőrző munkája 58
A vállalatok és a szövetkezetek pénzügyi revíziója 59

VII. JÖVEDELEMSZABÁLYOZÁS, ANYAGI ÉRDEKELTSÉG 62
A vállalatok adózása és érdekeltsége a nyereség növelésében .. 62
Vállalati termelési adó 63
A nyereségadó 64
Vállalati alapok 65
A részesedési alap képzése és felhasználása 66
Béremelés 67

A munkával kapcsolatos juttatások 70
A szociális juttatások 72
Prémiumok, nyereségrészesedés 74
Eltérő felelősség — eltérő részesedés 75
A vezető állású dolgozók ösztönzése 77
A szakszervezet jogai a részesedési alap felosztásában 78

VIII. A KÜLKERESKEDELEM 80

Kik kaphatnak export-, illetve importjogot? 80
A termelő- és a külkereskedelmi vállalatok kapcsolata 82
Az export-import engedélyek rendszere 84
Devizagazdálkodás 85
A gazdasági mechanizmus reformja és a szocialista nemzetközi együttműködés 87
Konjunktúra és piackutatás 88

IX. TERMÉKFORGALMAZÁS 89

Kereskedelmi módszerekkel 89
A termelésieszköz-kereskedelmi vállalatok 90
Erősödik a vevő helyzete 91
Átmeneti intézkedések 92
A mezőgazdasági termékek forgalma 93

X. A TANÁCSOK ÉS A KÖLTSÉGVETÉSI SZERVEK GAZDÁLKODÁSA 96

A tanácsi gazdálkodás 96
A tanácsi tervezés rendszere 96
A tanácsi fejlesztési alap 98
A tanácsi költségvetés 99
Hatósági feladatok 100
A költségvetési szervek gazdálkodása 101
Tervezés 102
Finanszírozás 103
Egyszerűbb ügyintézés 104

A KORMÁNY ÉS A GAZDASÁGI BIZOTTSÁG HATÁROZATAI AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS ÁLTALÁNOS SZABÁLYAIRÓL 105

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette: Kovács Dóra. A sorozatterv: Murányi István munkája. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Rudas László. A szedést 1967. IX. 9-én kezdték meg. Megjelent 1967. X. 17-én. 41 500 példányban. Terjedelme 5,6 (A/5) ív. PL – 217 – K – 6769. — 6703299/1 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató.